szolgálat

HIT ÉS TEOLÓGIA A MAI ÉLETBEN

A tartalomból:

Az Ószövetség keresztény értelmezésben
Természettudományos és teológiai világkép
Teológia a mai társadalomban
Lelkipásztorkodás és élet
Egyháztörténet és vallásos élet
Miguel de Unamuno
A keresztény elmélkedés

non ministrari, sed ministrare

szolgálat

87. szám 1990. Magyarok Nagyasszonya

TARTALOM

Hit és teológia a mai életben 3

TANULMÁNYOK

Norbert Lohfink: Az Ószövetség keresztény értelmezésben 5
Nemesszeghy Ervin: Természettudományos világkép és a hit világképe 15
Alszeghy Zoltán: Teológia a mai társadalomban 23
Teleki Béla: Lelkipásztorkodás és élet 29
Mészáros István: Egyháztörténet és mai vallásos élet 43
Szabó Ferenc: A kétségbeesett remény prófétája 53

AZ EGYHÁZ SZAVA

Néhány szempont a keresztény elmélkedésről 69

ELMÉLKEDÉS

Alexia: A tabernákulum előtt 81

ESZMÉK ÉS ESEMÉNYEK

A magyar püspöki kar új statútuma és új elnöke 82
Yamoussoucro 82
Boldogasszony 84
Simányi Kamillóné: "Mintha a kicsi Jézust gondoznák" 86

"Megelevenítik a Misztikus Testet" 88
A fiatalok a liturgiában 89
Isten házának szépsége 90

LEVELESLÁDÁNKBÓL

Levelek Magyarországról 91
Levelek a Felvidékről 97
Levelek Nyugat-Európából 98
Szerte a nagyvilágból 99

KÖNYVSZEMLE

Miklós Tomka: Religion und Kirche in Ungarn
(Brandenstein Mária) 100
Garai István: Ditirambus a mustármagról (Pánczél Gábor) 101
Néhány sajátosan keresztény jelentésű szó helyesírásáról
(Nagy Ferenc) 103

KISPAPEGYSÉG

Kishír egy nagyszemináriumból 105
Zsidó János: Példakép 105

HALOTTAINK

Az elhunyt papok jegyzéke 107

Levelezési cím: Szolgálat, A–1030 Wien, Gerlgasse 10/3.

Szolgálat (Dienst), spirituelle Quartalschrift, Klerusblatt. – Eigentümer, Herausgeber und Verleger: Trägerverein der Unio Cleri Hungarici. – Präsident: DDr. Stefan László, Bischof von Eisenstadt. – Obmann und Redakteur: Ferenc Nagy S.J. Administrator und Herausgeber: György Hegyi. Beide: A–1030 Wien, Gerlgasse 10/3. – Erscheinungsort: A–1030 Wien. Postamt: A–7000 Eisenstadt. – Mit Druckerlaubnis des Bischöflichen Ordinariats, Eisentadt. – Druck: Eisenstädter Graphische GesmbH, A–7000 Eisenstadt, Haydngasse 10, Österreich.

HIT ÉS TEOLÓGIA A MAI ÉLETBEN

A magyarság és a magyar kereszténység új helyzetében, történelmének most kezdődő új szakaszában számos égető kérdést tárgyalhatnánk. Jelen számunk témája egyike több lehetséges problémakörnek.

Sommás bevezetésül elismeréssel és köszönettel soroljuk fel a szerzőket – valamennyien közismert személyek és írók –: Norbert Lohfink (Frankfurt am Main), Nemesszeghy Ervin (a tanulmány írásakor Toronto, e számunk kézbesítésekor már Budapest), Alszeghy Zoltán (a tanulmány írásakor Hódmezővásárhely, jelenleg Róma), Teleki Béla (Szeged), Mészáros István (Budapest), Szabó Ferenc (Vatikáni Rádió). A Hittani Kongregáció fontos dokumentumának ismertetését Benkő Antal (Bécs) készítette.

Reméljük, hogy könyvmellékletünkkel – Helmut Harsch Alkoholizmus című könyvének magyar fordításával – bátorságot, kedvet és hasznos ismereteket nyújtunk egy szomorú társadalmi probléma kibogozásához. (A kötet végén olvasóink ismertetést találnak a Szolgálat 30 éven át kiadott könyveiről.)

* * *

A péter-páli számhoz mellékelt kérdőlapunkra várakozásainknak megfelelően megkaptuk a válaszokat, és köszönettel nyugtázzuk. Legnagyobb napi postánk 270 levél volt. – Amikor az október eleji postázáshoz címlistánkat véglegesítenünk kell, még mindig napi 20–60 válasz érkezik. Valamikor október második felében tehát még egy kiegészítő postázást végzünk.

Sokan csak a négy kérdés megválaszolására szorítkoztak, és ezzel nagyon megkönnyítették a nagytömegű levél gyors komputerizálását. Mások kísérőlevelet is küldtek.

A leveleknek eddig mintegy a felét tudtuk feldolgozni; elsősorban az újabbakat, a szeptemberben írottakat. A levelekből a mai keresztény magyar élet valóságos miniatűrje rajzolódik ki. Nem álltunk ellen a kísértésnek – amint legutóbbi számunk szerkesztésekor sem –, hogy meglehetősen sok levélrészletet közöljünk. Levelesládánkat úgy is lehet tekinteni, mint az Eszmék és események rovat folytatását, vagy mint lelki szikrák gyűjteményét, tehát igazi lelkiségi irodalmat. Sokan írtak apostoli munkájukról, családi életükről, kiadványaink széles vagy szűkebb körű felhasználásáról. Sokan írtak múlt és jelen szenvedéseikről. Sokan kifejezték – úgyszólván mindenki –, mennyire értékelik munkánkat, és ragaszkodnak a Szolgálathoz; ez nagy örömet szerzett nekünk, és jövő feladataink lelkes vállalására serkent.

Lapunkat egy-két kivétellel mindenki továbbra is igényli. Örömmel nyugtázzuk: szinte minden válaszadó nyíltan megírta, hogy tud-e támogatni, vagy

ajándékba szeretné kiadványainkat. A választás indoka úgyszólván kivétel nélkül nyilvánvaló. Néhány (valóban nagyon kevés) esetben ez a választás az Úr Jézushoz hasonló meglepetést kelt (vö. Lk 21,1–4): jómódúak megindokolatlanul nem ajánlanak fel részvállalást a közös teherviselésből. Ugyanakkor sok szegény kisnyugdíjas készséggel vállalná szentmisék mondatását. Ez utóbbiaknak, és olyanoknak is, akik nyilvánvaló szerénységből mondanák le a Szolgálatot, ajándékba küldjük a jövőben is.

Egyébként kérdőívünk szétküldésének fő indoka nem az volt, hogy nagyarányú anyagi támogatást kapjunk olvasóinktól, hanem az, hogy igényükkel, igényességükkel, pontos címükkel, szolidaritásvállalásukkal tisztában legyünk. (Ajánljuk, hogy most újra olvassák el az idei húsvéti számban a 4., 54., 102. és 107. oldalon található üzeneteinket.)

Mostantól kezdve a címkéjén mindenki egy jelzést talál, amely emlékezteti a Szolgálathoz fűződő adminisztratív kapcsolatának alapvető jellegére. E jelzések magyarázata alább, a 80. lapon található. A jelzést szinte minden esetben kinek-kinek a kérdéseinkre adott válasza alapján állapítottuk meg. Ennek a jelzésnek a módosulása lesz általában a válaszunk arra, hogy olvasóink "életjelet" adtak magukról. Ilyen "életjelet" időről-időre – kifejezetten, akárcsak legutóbbi kérdőívünkkel – kérni fogunk. Legközelebb az 1991-es húsvéti számunkban vagy még később.

Igyekeztünk a jelzéseket is meg a címzésre vonatkozó észrevételeket is gondosan komputerizálni. Sajnos, az ilyen típusú munkában könnyű tévedni. Kérjük minden olvasónkat, hogy – még mielőtt e szám borítékját eldobná – ellenőrizze, hogy a neki megállapított jelzés pontos-e. Ha valami tévedést észlel, kérjük, azonnal írja meg nekünk.

Ha magyarországi olvasóink a címzéssel és egyáltalán a lap adminisztrációjával kapcsolatos dologról írnak, jelezzék vagy az azonossági számukat (a címkén szereplő, 4-gyel kezdődő ötjegyű számot), vagy családi nevükkel együtt a postai irányítószámot (éspedig a régit, ha most új címre költöznek). – Ezek az adatok a nem magyarországi címek esetében is szükségesek lehetnek akkor, ha a címzés nem tartalmaz családnevet (pl. intézmények és egy-két szerzetesnő neve).

Amióta a jelenlegi szerkesztő a lapnál dolgzik – egy éve –, sose voltunk olyan helyzetben, hogy minden levélre személyesen (és azonnal!) válaszoljunk. Olvasóink megértését kérjük ehhez az egyoldalúsághoz: tőlük "életjelet" kívánunk, de mi személyesen csak meglehetősen ritkán tudunk rá válaszolni.

A szerkesztő és a kiadó

TANULMÁNYOK

Norbert Lohfink

AZ ÓSZÖVETSÉG KERESZTÉNY ÉRTELMEZÉSBEN

Reflexió a húsvéti vigília nyomán

A Biblia mindnyájunké: függetlenül attól, hogy önmagunkat hívő zsidóknak, illetve kereszténységeknek tartjuk, vagy hogy a mi elődeink hitétől közben nagyon távol kerültünk. Hiszen pusztán a német nyelv már nagy mértékben függ Luther Bibliájától – még jobban, mint a magyar nyelv Károli Gáspár Vizsolyi Bibliájától –; Goethe, Nietzsche és Brecht például Luther bibliafordítása nélkül elképzelhetetlen lenne. Nélküle mi, német nyelvűek valahányan, nem azok lennénk, akik vagyunk. A Biblia nyelve a mi közös otthonunk.

Mégis mindez csak azért adódott így, mert a Biblia mindenekelőtt szűkebb értelemben a zsidók és keresztények könyve volt. És az is maradt. A mi nyelvközösségünk figyelemre méltó csoportjainak számára ma is különös jelentőséggel bíró szöveg. Életüket hozzá igazítják. Egyetlen más könyv sem volt ehhez hasonlítható helyzetben. Az evangélikus családok esti Biblia-ájtatosságát talán már csak kevés házban tartják meg. A naponta végzett egyéni bibliaolvasás is valószínű ritkább lett. Azon csoportok és körök száma viszont, amelyekben fiatalok azért találkoznak, hogy közösen olvassák a Bibliát, növekvőben van. De mindenekelőtt: mind a keresztény templomokban, mind a zsidó zsinagógákban az istentiszteleteken újból és újból felolvassák a Bibliát; meghallgatják és magyarázzák azt. Ennyiben a Biblia – másféle módon – mégis egy olyan könyv, amely csak a hívőké. Ez persze következményekkel járhat arra a módra nézve is, ahogyan a hívők a Bibliát olvassák: úgy, mint a saját, kizárólag az ő tulajdonukat alkotó világ tükrét. Az alábbiakban megkísérlem ezt pontosan megvilágítani.

Egy új közösség, új társadalom könyvtára

A Biblia nem egyetlen könyvből álló mű, hanem több könyv gyűjteménye. A legkisebb, vagyis a zsidó gyűjtemény harminckilenc írásból áll;

a keresztény pedig legterjedelmesebb formájában több mint hetvenből. S még akkor is, ha ezek az írások könyvkereskedéseinkben megkaphatók egyetlen kötetbe gyűjtve, parányi betűkkel, vékony papírra nyomtatva: alapjában véve egész könyvtárat alkotnak. Több, mint egy évezredig tartott, amíg az egész összeállt. Így aztán a legkülönfélébb dolgokat foglal magába. Nemcsak minden lehető műfaj képviselve van: elbeszélés, történet, dal, költemény, ima, törvény és prédikáció, közmondás és levél, regény és filozófia, hanem amit elmond, az is nagyon különböző. Több évszázad hit- és világélményei állnak egymás mellett. Ezek egyáltalán nem fedik egymást mindig. A modern, történelmi-kritikai nagyarázat ezt – teljes joggal – mind nagyobb és nagyobb pontossággal dolgozza ki. A Biblia világokat tükröz, sőt ő maga is különböző világokból áll. És mégsem hull szét. Sokfélesége mellett egység is. Ez az előfeltétele annak, hogy létezhet a Bibliának, s különösképpen az Ószövetségnek "keresztény" magyarázata.

Az Izraelben és a korai Egyházban keletkezett könyvek közül nem vették be mindegyiket a bibliai könyvek "kánonjába". Kezdettől fogva, úgy tűnik, az volt uralkodó elgondolás, hogy csak azok a könyvek tartoznak a bibliai gyűjteménybe, amelyekben Izrael népének vagy Jézus közösségének együttes tapasztalata fejeződik ki. Nyilvánvalóan létezett egy ilyen együttesség. Nem "világtükörnek" gondolták a bibliai könyvgyűjteményt – ahogy azt Goethe egy Zelterhez írott levelében vélte –, hanem azon emberek tükrének, akiket Istennek a történelemben kifejtett cselekvésébe vetett hit közösségbe hozott össze.

Ezeknek az embereknek egy közös útja volt. Úgy kezdődött, hogy szakítottak a világgal. Egy Isten elhívta a világ népei közül Ábrahámot, az embert, hogy új néppé tegye őt. Ugyanaz az Isten egy népet vezetett ki Egyiptomból. Ezek voltak a kezdetek. A végén a jövőt illető víziók állnak. Új Jeruzsálem száll alá az égből a földre. "Az első ég és az első föld elmúltak." (Jel 21,1) Minden, ami e kezdet és e vég között van, velük azonos lényegű. Sor került a világ társadalmaiból való kivonulásra. Ennek megfelel egy bevonulás. Akik Egyiptomból megmenekültek, azokat a nekik megígért földre vezetik be. A régi Jeruzsálem helyébe az "új város" lép. Ha most ezt képek nélkül akarjuk elmondani: A világ társadalmaiból, amelyek mindezideig egyedül léteztek, és végül is egymással mindig is azonos természetűek voltak, emberek átkerülnek egy új társadalomba. A régi istenek csillaga letűnik. Amilyen mértékben az új társadalom alakot ölt a régiek között, olyan mértékben mutatkozik meg az igazi Isten arca. Elhagyunk egy világot. Ugyanakkor semmi sem vész el a "világból". Ami a régivel ellentétben álló

közösségként létrejön, az az a világ, amelyet a Teremtő kezdetben elgondolt. Éppen mivel törés és kivonulás következett be, teljesség és boldogság jött létre.

Ilyenformán Goethének mégiscsak igaza volt, amikor a Bibliát "világtükrünknek" nevezte: Hiszen benne az öltözött szavakba, amit megéltek mindazok, akik egykor kivándoroltak, útnak indultak egy új város felé. Új világra találtak ők. Azok, akik később és manapság ugyanerre az útra lépnek, hasonló tapasztalatokat szereznek. Így ezek az ősi szövegek tükörként állnak előttük. Saját, önmaguk számára talán egészen új tapasztalataikat itt már kész megfogalmazásban fedezik föl. Az ő még tapogatódzó próbálkozásaikhoz, kérdéseikhez itt mérce és remény rajzolódik ki olyan nemzedékek élményeiből, amelyek már egészen más teljesség birtokában voltak.

Pontosan ez tartja össze a Biblia sok, annyira különböző korokból és különböző világokból származó könyvét, és egyben ez hozza közvetlen kapcsolatba is azokkal az emberekkel, akik manapság nem tudnak nélkülük élni. Itt van a kiindulópont ahhoz, amit a Biblia "keresztény magyarázatának" – és azon belül az Ószövetség keresztény magyarázatának – nevezhetnénk. Erről szeretnénk most szólni. Hogyan szembesülünk vele konkrétan – már tudniillik a mai keresztények mindennapi életében?

A Biblia értelmezése a húsvéti vigília liturgiájával

A legtömörebben talán a húsvéti vigília ünneplésével. E vigília témája természetesen az Úr feltámadása. De milyen keretekbe van e téma beállítva! Tulajdonképpen minden egyetlen mondatban van elrejtve: "A föld nem tudta fogva tartani ezt a halottat; ő él, és az ő ügye él tovább." De milyen alaposan készülődtek neki egykor apáink és anyáink teljes öntudattal, hogy ezt az egy mondatot ízlelgessék! Egy hosszú bibliai istentisztelet húzódik végig az éjszaka óráin. De azok mégis csupán kiszemelt olvasmányok. Kiválogatásuk úgy történik, hogy az átvirrasztott órákon az ünneplők előtt az egész Biblia mintegy elvonul. Ez nyilvánvalóan nem kezdődhet később, csakis a világ teremtésénél. Ábrahámnak aggódnia kell Izsákért, egyetlen fiáért, és ő ezért megkapja az ígéretet, hogy egy nép atyja lesz, olyan nagyszámú népé, mint égen a csillag, mint a homok a tengerparton, ráadásul áldás is lesz a föld minden népe számára. Aztán kivonulnak Egyiptom szegényei a szolgaságból a szabadságba, és elnyomóikat, akik üldözik őket, maga alá temeti a tenger. Felhangzik Mirjam győzelmi éneke; ez íveli át az eseményeket az Egyiptomból való kivonulástól az ígéret földjére való bevo-

nulásig, egészen addig, hogy a Sion hegyén Dávid és Salamon felépítik a templomot. Aztán egymást követik a prófétai könyvek: Izajás, Báruk, Ezekiel. Izrael bűntől és szenvedéstől vemhes történelméből fölszárnyalnak a remény és bizakodás hangjai. A régi Jeruzsálem helyébe egy új fog lépni, egy ékkövekből épített város. Ami Dávid volt Izraelnek, az lesz Izrael minden nép számára: az a pont, amelyből kiindulva a világ átvált és átváltozik saját boldogulásába. Izrael társadalmi rendjéből bölcsesség fog kiáradni az egész világra. Mert az a gazdagság, amely kezdettől fogva el volt rejtve a teremtésben, akkor majd teljes mértékkel napfényre kerül. Isten az ő megszentségtelenített nevét újból szent névvé teszi, amennyiben új lelket áraszt szét az emberekre.

Az Ószövetség prófétáinak ezen vízióira visszhangként válaszolnak az Újszövetség szövegei. Pál meghirdeti a Római levélben, hogy Krisztus halálában az egész emberi történelem minden szerencsétlensége véget ért, és azt Isten a megígért dicsőség kezdetére váltotta át. Így tehát Istentől kiindulva kezdődött meg a világ átalakulása. Csak tőlünk függ, hogy engedjük azt beleegyezőleg önmagunkon valósággá válni. Aki megkeresztelkedik, azt Jézus bevonja az ő halálába és feltámadásába. Az kivonul abból az emberi társadalomból, amelyet bűn és erőszak alakít, és belép Isten végleges népének részeseként az élet egy új lehetőségébe. A világtörténelem élményterhe ugyan olyan súlyosan nehezedik ránk, hogy mindezt elhinni is alig tudjuk: olyanok vagyunk, mint a tanítványok, és csak a halállal számolunk. Ezért következik most az átvirrasztott húsvéti éjszaka után, a nap fölkeltekor, a húsvéti evangélium: az asszonyokról szól, akik korán reggel a sírhoz mentek, hogy egy holttestet megkenjenek, de nem a holttestet találták, hanem angyalokat. És az angyalok azt mondták nekik: "Miért keresitek az élőt a halottak között? Nincs itt, feltámadt!" (Lk 24,5k) Egy tényt közölnek. Csakhogy ez a tény végtelenül nagyobb, mint a puszta kijelentés, hogy valaki, akit halottnak tartottak, él. A tény teljes mivoltában csak úgy fogható át, ha bizonyos mértékig az egész Bibliát átlapozzuk. Nem erről az egy halottról van szó, bármennyire a dráma központjában áll is az ő halála. Az emberi társadalomnak, vele Isten egész teremtésének életéről vagy haláláról van szó. És ugyanakkor arról is szó van, hogy az újnak a megtapasztalása mindazokat egybekapcsolja-e, akik ezen a helyen ebben az éjszakában ezt a húsvéti ünnepet megünneplik, és ezzel hitet tesznek amellett, azonosítják magukat azzal, ami keresztségük pillanatában történt velük.

Egy ilyen húsvéti éjszakán mindazok számára, akik ott vannak, az Írás keresztény értelmezése folyik, különösen az Ószövetség keresztény értel-

mezése. És ez megtörténik prédikáció és magyarázó szavak nélkül. Megtörténik egyszerűen azért, mert a szövegek egymás mellett állnak, és a liturgia menetében valamennyien Jézus halálára és feltámadására, s ugyanakkor valamennyien a keresztény hívek keresztségére vonatkoznak. Aki húsvét éjszakáján ott van, az mindent, amit felolvasnak, egyetlen egységként hall. Neki nem kell minderről töprengve elgondolkoznia. A különféle szövegek egymást hordozzák, és kölcsönösen megvilágítják egymást. És ez az Írás keresztény értelmezésének ősi, eredeti alakja. Ilyen értelemben beszélhetnénk "a liturgia által történő bibliamagyarázatról".

Itt a Bibliát eleve nem úgy értjük, mint az ókor különféle időszakaiból származó tanúbizonyságok gyűjteményét. Mi nem egy múzeumon sétálunk végig, amikor a húsvéti vigíliát ünnepeljük. A Biblia sokkal inkább az a szöveg, amely szerint az Úr új közössége most a világban tájékozódik. Aki a Bibliát ilyen szövegnek tekinti, annak semmiképpen sem kell az egyes könyvek különböző korán, azok sokféleségén, gyakran annyira szokatlan és meglepő kijelentésein átsiklania. Meg kell azokat keresnie. Az eredeti "élethelyzet" és az eredeti szövegértelem történelemkritikai kutatása szükséges feladat továbbra is, és fontos dolog marad. De ugyanakkor fennáll egyfajta ősbizalom is, hogy tudniillik mindezek a könyvek végeredményben egy és ugyanazon dologról szólnak, és hogy ez a dolog ráadásul ugyanaz, amiről a keresztény hitben és a keresztény tapasztalásban is szó van. Azok a keresztények, akik ezeket a könyveket megértik, jobban megértik saját sorsukat és saját világukat is. Aki tudja magáról, hogy Isten világunkban folyó tevékenységének történetébe fel van véve, az egyúttal azt is megérti, mi áll ezekben a könyvekben. Az a tulajdonképpeni hely, ahol a megértés szikrái kipattannak, az a hívők istentiszteleti gyülekezete, főleg pedig olyan ünnepi alkalmakkor, mint amilyen a húsvéti vigília.

Az Újszövetség mint az Ószövetség kommentárja

Ezt a Bibliával való kapcsolattartást természetesen magyarázó jelleggel is ki lehet bontakoztatni. Az első keresztény évezred, sőt még azon túl is a középkor teológusainak bibliamagyarázata legtöbbször ilyen volt. A Biblia könyveit soha nem tekintették régkori könyveknek. Mindig a ma, a mindenkori ma tükrének számítottak. Létezett egy elmélet a Bibliával való ilyenfajta foglalkozásra. Megkülönböztették a történelmet az allegóriától. A "história" szón a szöveg eredeti jelentését értették, az azon korbeli értelmet, amikor a szöveg keletkezett, azon emberek körében, akik számára létrejött.

Mégis minden azon fordult meg, hogy az egykori szóból mára érvényes szó lett. A szikrának át kellett ugrania. Föl kellett villannia az összefüggésnek azon emberek élményeivel, akikhez ma szól az Írás. Hídnak kellett fölépülnie. Ezt a hidat nevezték ők allegóriának. A szónak jóformán semmi köze a mi német (vagy magyar) "allegória" szavunkhoz. Azt jelentette, hogy a régi szöveg átlátszóvá válik a mai helyzetre. Ezért egy szöveget csak akkor lehetett megmagyarázottnak tekinteni, ha a magyarázó a "históriát" már maga mögött hagyta, és elérkezett az "allegóriához".

Alapjában véve úgy tekintették magát az Újszövetséget, mint az első nagy "allegóriát". A tulajdonképpeni Biblia az Ószövetség volt. Az Újszövetség csak első kommentárja annak. Nélkülözhetetlen kommentár volt, de kommentár. Amikor magában az Újszövetségben a Szentírásról van szó, mindig csak az Ószövetség könyveit kell érteni. Ezekben a könyvekben található meg Izrael története, ezekben tükröződnek Isten népének fájdalmai és örömei, ezekben olvashatók a nép imái, prófétáinak siralmai és reményről szőtt tervei. Akkor eljött, Izrael népének körében, az ember Názáreti Jézus. Fellépett, és meghirdette, hogy most kezdenek a remények beteljesedni; a csodák világát alkotta meg maga körül; ugyanakkor mind erősebb és erősebb ellenállást váltott ki; üldözték és megölték; de aztán övéinek élőként jelent meg; és amit ő elkezdett, az folytatódott a Lélek erejében. Ebből a megélésből kiindulva keletkezett a korai keresztény közösségekben az Újszövetség: az evangéliumok, az Apostolok Cselekedetei, a levelek, Szent János Apokalipszisa. Mindezek az írások Izrael írásaihoz, amelyeket akkor már Szentírásként olvastak a zsinagógákban, alapjában véve csak egyetlen kommentárt adnak hozzá: mindaz, amit az Isten mostanig Izrael történetében munkálkodott, Jézus sorsában elérte a tetőpontját. Amit a próféták a jövőről felvázoltak, az Jézus óta és Jézusból kiindulva kezd beteljesedni. Semmi sem veszett el abból, amit Izrael mostanig megtapasztalt, sőt az egész csak most világosodik meg, ha rátesszük életünket arra, hogy Isten történelme most Jézussal folytatódik, és azokkal, akik Jézushoz csatlakoztak, akár zsidók, akár pogányok. Tulajdonképpen csakis ezt mondja ki az Újszövetség, elejétől a végéig.

Ez a tényállás tükröződik különben a szokásos keresztény istentiszteleteken sorra kerülő bibliai olvasmányok sorrendjében is. Ez derül ki abból az összehasonlításból is, amelyet a zsinagógai istentiszteleten elhangzó olvasmányok sorrendjével tehetünk; hiszen a keresztény istentisztelet zsinagógai eredetű. A zsinagógákban tulajdonképpeni Szentírásnak csak a Tóra számít. A Pentateuchus ez, "Mózes öt könyvének" is nevezik, a világ

teremtésétől Mózesnek az ígéret földje határán bekövetkezett haláláig. Ennek fő tartalma a népnek a Sinai hegyen adott társadalmi rend. A Tórából vett olvasmány mindig első helyen áll. Ezt követi – mint hozzá kapcsolódó kommentár – egy második olvasmány az Ószövetség Tóra után következő könyveiből: a további történelmi művekből vagy a próféták könyveiből. Joggal arra számíthattunk volna, hogy a kereszténység az első helyre az evangéliumokból vett olvasmányt teszi, mert ezek beszélnek Jézus Krisztusról, és hogy azután – bizonyos mértékig mint kommentár – a Biblia többi könyveiből következnének olvasmányok. De nem ez a helyzet. A kereszténység megmaradt a régi zsidó sorrendnél. Az első helyre, oda, ahol a Biblia szó szoros és tulajdonképpeni értelemben vett olvasásának kell állnia, most már nemcsak a Tóra kerül egyedül, hanem az egész Ószövetség. Legalábbis ez az eset áll fenn ott, ahol a teljes felolvasási sorrendet betartják. És aztán jönnek, bizonyos mértékig mint hozzáfűzött kommentárok, az Újszövetségből vett olvasmányok; elsősorban a páli levelekből – ezek inkább teológiai kommentárok; azután a négy evangéliumból – ezek arról a tényről számolnak be, amely megfejti és értelmezi Izrael minden tapasztalatát: a keresztény felfogás szerint beszámolnak a Názáreti Jézus életéről és haláláról. Valahogy minden itt éri el a csúcspontját. Egyben ez tulajdonképpen semmi más, mint kommentár ahhoz, amit Izrael Bibliájából az első, ószövetségi olvasmányban felolvasunk. Maga a keresztény liturgia tehát a szemünk elé állítja: az Újszövetség az első és alapvető keresztény magyarázata az Ószövetségnek.

A Szentírás négyféle értelme

Minden további keresztény magyarázat csak akkor érdemli meg ezt a nevet, ha azt viszi tovább, amit az Újszövetség megkezdett. Természetesen különböző irányokba bontakozhat ki ez a keresztény magyarázat: a kommentátor egészen közel maradhat az Újszövetséghez, és bemutathatja, hogyan jelentkezik már az Ószövetségben az, ami aztán Krisztusban és az Egyházban teljesen napfényre került. Továbbviheti a vonalat egészen saját közösségének tapasztalatáig, esetleg az elmúlt héten történt eseményekig. Mindez mindenkor feltétlenül az Írás világosságában történő értelmezésre szorul. A bibliamagyarázó beszélhet – az ígéret még be nem következett teljességére irányuló tekintettel – a közös zsidó–keresztény reményről, Isten országának eljövendő dicsőségéről.

E különféle lehetséges szemléleti irányok miatt a bibliamagyarázat középkori teoretikusai megkülönböztettek – ahogy mondták – több írásértelmet: a Krisztus és az Egyház titkára tekintő "allegóriát" a szó szűkebb értelmében, a bibliaolvasó jelenét magyarázó úgynevezett "erkölcsi" értelmet, és végül az "anagógiát", amely reménykedve a jövőbe néz. Csupán jelzem a klasszikus magyarázatelméleteknek ezeket a finomságait, anélkül, hogy különösen fontosnak tartanám azokat. Mert tulajdonképpen az Írás keresztény magyarázatában minden mindennel összefügg. Éppen ez a sajátossága. De "az Írás négyféle értelméről" szóló elméletként ez később újból és újból szóba került, és ezt a megnevezést nem értjük meg, ha nem látjuk, hogyan adódott magából a dolgok lényegéből. A későközépkorban egy híres exegéta, Lyre-i Miklós (1270–1349) egy sokszor idézett latin mondásban így foglalja össze az elméletet:

Littera gesta docet, quid credas allegoria,
moralis quid agas, quo tendas anagogia.

"A betű azt tanítja, ami történt;
amit hiszel, azt az allegória;
amit most csinálsz, azt az erkölcsi értelem;
ahová törekszel, azt az anagógia."

Mindebből idővel a bibliai szóval való foglalkozásnak egy eléggé felszínes technikája jött létre. Emiatt Luther Márton szenvedélyesen elhatárolta magát a négyszeres írásértelem teóriájától, és azt az álláspontot képviselte, hogy csak a tiszta szó szerinti értelemnek van érvényessége. Annyiban igaza volt, hogy visszautasította azt, amit tanárai gyakran tettek. Amit viszont aztán a "szó szerinti értelem" nevében tényleg csinált, pontosan az volt, ami eredetileg a Biblia "keresztény" magyarázata akart lenni. Ezt már a közismert megfogalmazásból is látni lehet: a Biblia üres szó marad, ha mindenütt nem "Krisztussal foglalkozik" (Christum treibet, Krisztust hajszolja). Még korunkban is megvan a teológusok körében egyfajta irtózás attól, hogy a Biblia keresztény magyarázatáról beszéljenek. Erre a tartózkodásra semmi szükség nem lenne, ha jól szemügyre vennénk, tulajdonképpen mit is jelent ez a kifejezés.

Persze egy dolog világos: e "keresztény magyarázatnak" csak keresztények számára van értelme. Mert eleve feltételezi, hogy hiszünk Jézusban mint a Krisztusban (a Messiásban). Világélményt tételez fel annak a társadalomnak a terében, amely csak a Krisztusba vetett hitből jön létre. Aki nem csatlakozott e társasághoz, az értheti ugyan egy ilyen magyarázat szavait – de a szavak nem beszélnek az ő világáról és egy számára lehetséges

élményről. Ez elkülönítésként hangzik, és nem is lehet más. Mert különbség van a között, hogy valaki Jézus igehirdetésére építi föl az életét, vagy nem. Aki ezt teszi – és most egyszerűen mint keresztény beszélek –, annak magának nincs olyan benyomása, hogy ezzel saját tapasztalataiból és Jézusba vetett hitéből kiindulva Izrael régi szövegeibe valami idegen elemet vinne be. Éppen ellenkezőleg: a keresztény úgy látja, hogy ezek a szövegek csak most kezdenek teljes értelmükben és összefüggéseikben világítani. De ez a meggyőződés természetesen nem közölhető olyan valakivel, aki a keresztény hitet és keresztény tapasztalatot mint előfeltételt nem osztja.

A keresztény írásmagyarázat gazdagságáról

Sok olyan dolog, ami a bibliamagyarázat lehetőségeként ismert, nem idegen a keresztény magyarázattól, sőt abban megvan a maga sajátos és méltányos szerepe. Ez érvényes nevezetesen a történelemkritikai magyarázatra is. A keresztény magyarázatnak azt az elejétől a végéig önmagába be kell építenie. Csakhogy számára az nem az egyetlen és nem minden.

A "történelemkritikai módszer" egyébként az utóbbi években kibővítette látókörét az új irodalomtudományi és szövegnyelvészeti szempontok bevonásával. Már nemcsak a legrégibb szövegek után és e szövegek legrégibb értelme után kérdez, s nemcsak azt vizsgálja, ami történelmi tényként a szövegek mögött áll. Szakkifejezésekkel élve: megtanulta a "diakrón" (történeti fejlődést vizsgáló) szemléletmód mellett a "szinkrón" (az egyidejűségre figyelő) szemléletmódot is gyakorolni. Tud arra figyelni, hogy a szövegek értelme mennyire kitágul, hogyha azok egy társadalmi csoport alapszövegei lesznek. Tudja, hogy különböző eredetű szövegek, ha egy nagyobb együttes egészébe foglalják, mondanivalójukban egymást kölcsönösen újra meghatározzák. Így az említett módszer tulajdonképpen egyre inkább eltávolodik attól, hogy önmagát ellenlábasának érezze a Bibliával való hagyományos, keresztény kapcsolattartásnak, amely természetesen nemcsak történelemkritikai volt. És ennek megfelelően könnyebbé válik a Biblia tulajdonképpeni keresztény magyarázata számára, hogy mindent, ami történelemkritikai jellegű, saját belső mozzanataként szemléljen.

Hasonló dolgot mondhatunk a bibliamagyarázat egyéb módjairól is, amelyekről manapság sokat beszélnek. Gondolok itt például a Biblia "mélylélektani" magyarázatára. Mert a tudatalattiság dimenziója is hozzátartozik azon élményvilág térségéhez, amelyet kereszténynek nevezünk, s amelynek a keresztény magyarázat a Bibliából kiindulva hidat akar építeni. Csak

akkor kerül a "mélylélektani" magyarázat valódi ellentétbe a keresztény magyarázattal, ha már nem a keresztény élményvilággal akarna vonatkozásban lenni, hanem például a minden ember számára lehetséges álommal vagy a világ valamennyi vallási élményében közös szimbólumokkal, és ha az ilyesmit aztán megtenné végső normának, amelyen minden bibliai valóságot is le kellene mérni. Akkor alapjában véve egyáltalán nem tudná elkerülni, hogy a Bibliát olyan mértéknormákból kiindulva interpretálja, amelyek ellentétben állnak vele. A gyakorlatban így közel kerülne ahhoz, ami a korai kereszténység korában "gnózis" néven lépett fel.

A Biblia felszabadításteológiai magyarázata – hogy egy más példát említsek – szintén lehet a keresztény magyarázat mintapéldája, ha nem hagyja magát végső normaként meghatározni ideológiáktól (mint pl. a marxizmustól) vagy bizonyos konkrét célkitűzésektől (mint pl. konokul eltökélt politikai szándékoktól). A latin-amerikai "felszabadításteológia" reflexióként értelmezi magát, a Biblia és az egyházi hagyomány fényében a gyakorlatra eszközölt reflexióként. Ez a "praxis" a szegények harca jogaikért és jobb megélhetési lehetőségekért. Mi más áll közelebb a keresztény írásmagyarázat szívéhez-lelkéhez, mint ez az ügy? Hol történik ennél nyilvánvalóbban hídverés a bibliai szöveg és a keresztények élő tapasztalata között? Így nem is csoda, ha a felszabadítás teológusai sok bibliai szöveg égető időszerűségét újból fölfedezték. Gondoljunk Izrael hitének központi tartalmára, a következő hitvallásra: Történelmünk kezdetén, amikor szegény és kizsákmányolt emberek voltunk a rabszolgaállamban, Egyiptomban, a mi Istenünk kivezetett onnan minket szabad életbe; olyan országot adott nekünk, amely teljesen a miénk, és ahol igazságos társadalmi rend szerint élhetünk; ezt a rendet a Sinai hegyen maga mi Istenünk tervezte meg számunkra. (Vö. MTörv 6,20–25.)

Ha az Ószövetségnek ezt a központi mondanivalóját, amely egyben a húsvéti ünnep fő témája is, kidomborítjuk, és a mai szegények kiáltására vonatkoztatjuk, akkor hiteles "keresztény" bibliamagyarázatot művelünk. Ez semmiképpen sem kerülhet feszültségbe vagy ellentmondásba azzal, ami a keresztények fejében és szívében végbemegy, amikor a húsvéti vigíliát ünneplik, és amikor a húsvéti vigília liturgiájában a Vörös-tengernél felhangzó győzelmi énekhez közvetlenül kapcsolódik Jézus feltámadásának meghirdetése és új emberek beépülése a hívők közösségébe a keresztség szentsége által.

A német eredeti címe és lelőhelye: "Das Alte Testament christlich ausgelegt. Eine Reflexion im Anschluss an die Osternacht": Geist und Leben 61 (1988) 98–107.

Nemesszeghy Ervin

TERMÉSZETTUDOMÁNYOS VILÁGKÉP ÉS A HIT VILÁGKÉPE

I. Bevezetés: a Szentatya néhány újabb megnyilatkozása

1986. október 28-án a Pápai Tudományos Akadémia találkozóján a Szentatya előadást tartott, melyben tárgyalta a vallás és tudomány kapcsolatát. (AAS 79, 1987, 871–881.) Örömmel állapította meg, hogy az utóbbi időkben egy új és árnyaltabb dialógus indult meg a tudósok és teológusok között. Ezt a dialógust nyíltabb magatartás jellemzi és őszintébb törekvés, hogy egymás szempontjait jobban megértsék. Fontos, hogy ez a dialógus ne csak folytatódjék, hanem növekedjék és mélyüljön – mondotta a Szentatya. Utalt az 1980. november 15-én Kölnben tartott beszédére is, melyben kijelentette, hogy tanításában az Egyház védi a tudományt, mely képes az igazság megismerésére eljutni. A tudományos kutatásnak függetlennek kell lennie minden politikai és gazdasági hatalomtól. Így tudja csak az emberi civilizációban és kultúrában elért fontos szerepét betölteni. (I. h. 873.)

A Szentszék Newton fő műve *(Philosophiae Naturalis Principia Mathematica)* kiadásának 300. évfordulójára tanulmányi hetet (Study Week) szervezett, amely a teológia, filozófia és a természettudományok között fennálló többszörös kapcsolatot vizsgálta meg. Ebből az alkalomból a Szentatya 1988. jún. 1-én levelet küldött George V. Coyne jezsuita atyának, a Vatikáni Csillagvizsgáló Intézet igazgatójának. (AAS 81, 1989, 274–283.) Ebben a levélben megint szólt a tudomány és a vallás kapcsolatának új stádiumáról, és kijelentette: "Csak a teológia és a tudomány közötti dinamikus kapcsolat derítheti ki azokat a határokat, amelyek alátámasztják mindkét szakterület integritását, úgy, hogy a teológia ne tanítson áltudományt, és a tudomány ne váljék tudattalan (unconscious) teológiává. Egymás ismerete képessé tesz bennünket, hogy hitelesebben magunk lehessünk... Szükségünk van egymásra, hogy az lehessünk, aminek lennünk kell, amire hivatásunk szólít minket." (AAS, i. h., 283; *Jesuits in Science,* 1989. 5. szám, 10. old.)

Ebben a tanulmányunkban azt szeretnénk röviden megvizsgálni, hogy mi az alapja annak az optimizmusnak, mely a Szentatya fenti megnyilatkozásaiból kiolvasható a vallás és a tudomány kapcsolatát illetően. Először nézzük meg azokat a fő felfedezéseket és elméleteket, amelyek a termé-

szettudósokat nyíltabbá tették a keresztény vallás igazságainak megfontolására, illetve elfogadására. Majd soroljuk fel azokat a fontosabb elemeket az Egyház tanításában, amelyekre egy őszinte és nyílt dialógus épülhet a teológusok és tudósok között. Végül próbáljuk meghatározni, illetve kiértékelni ennek a dialógusnak a perspektíváit.

II. 1. Újabb tudományos felfedezések és elméletek

A világ természettudományos eredetére vonatkozó ősrobbanás teóriája (Big Bang Theory) mindinkább elfogadottá vált a hatvanas években. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy az alternatív teóriák, mint pl. a Bondi, Gold és Hoyle által közzétett "állandó állapot" (steady–state) elmélet, vagy a Lifshitz és Khalatnikov által javasolt teória, nem állták meg helyüket az újabb felfedezések fényében, másrészt Penrose és Hawking elméleti fizikusok újabb számításai az ősrobbanás teóriáját jobban alátámasztották. Ha viszont az egész világmindenség, ahogy a teória leírja, kb. 10–20 milliárd évvel ezelőtt hatalmas robbanás által keletkezett (és ezért észleljük, hogy a csillagrendszerek óriási sebességgel távolodnak egymástól), természetszerűen felmerülnek a következő kérdések: Mi indította el az ősrobbanást? Ha a világmindenségnek volt egy kezdete, mi volt előtte? Mi az idő természete? Ha a világmindenségnek volt kezdete, lesz-e vége, és milyen módon?

Ezen kérdések némelyike már kivezet a szorosan vett fizika területéről, és filozófiai kérdéseket vet fel. Más szóval pusztán a fizika és természettudomány módszereivel nem várhatunk választ mindezekre a kérdésekre. És mégis, a jelenkor egyik legkiválóbb elméleti fizikusa azt vallja: ezen kérdések iránti érdeklődése indította arra, hogy kutatómunkát végezzen a fizikai világ keletkezését tanulmányozó tudományágban és a kvantummechanikában. (Stephen Hawking, *A Brief History of Time, From the Big Bang to Black Holes*, Bantam paper edition, New York, 1990, vii. o.) Ez viszont azt jelenti, hogy a természettudományok olyan fokot értek el, hogy a természettudós világképe nyílttá vált filozófiai és esetleg vallásos kérdések iránt. Ennek a nagy jelentőségét csak akkor értjük meg igazán, ha visszaidézzük a múlt századbeli vagy a jelen század elején élő átlagos természettudós felfogását, mely zárt, materialista, determinista világképet tükrözött. Ez a magatartás a már elavult logikai pozitivizmus tanításában csúcsosodott ki, mely minden metafizikai és vallásos állítást értelmetlennek tartott. (Vö. Nemesszeghy Ervin, *Az anyagi világ*, TKK., Róma 1982, 27–28. o.)

A világmindenség specifikus jellege

Az ősrobbanást leíró elmélet azt is kimutatja, hogy a robbanás minden fázisában részt vevő anyag egyes paraméterei (tömeg, sűrűség stb.) szinte kritikus számértékben vannak, olyan értelemben, hogy ezek nagyon kis változásai óriási következményeket vonnak maguk után. Ha például az ősrobbanás utáni első ezredmásodpercben mások lettek volna ezen paraméterek mennyiségei (számunkra szinte elenyészőnek tűnő kis mértékben), egészen más világ alakult volna ki. Az anyagi részecskék mennyiségeinek ezen "behatároltsága" vagy sajátossága tükröződik a fizikai "állandók" meghatározott jellegében is. Anyagi világunk ezen specificitása szinte természetszerűen felveti a kérdést: miért éppen ilyen a világ, hiszen más is lehetne? Ez a kérdés pedig könnyen elvezet a filozófiai esetlegesség (kontingencia) fogalmához: ez a világ olyan, hogy létezhet is meg nem is, azaz nem szükségszerű. Minden érvényes bölcseleti Isten-érv a létezők kontingenciájából következtet egy szükségszerűen létezőre, Isten létezésére.

A természettudósok nyitottabb beállítottságát elősegítette a tudománytörténészek munkája is, mely mindjobban megcáfolja azt a téves, de sokáig népszerű véleményt, hogy ellentmondás van tudomány és hit között. Sőt egyes tudománytörténészek és filozófusok mind erőteljesebben érvelnek amellett, hogy a természettudományok fejlődésének megindulása a 16. és 17. századokban, a keresztény civilizációban, nem pusztán egy véletlen történelmi tény. A keresztény hit alaptételéhez tartozik, hogy a világot Isten teremtette, ezért jó és megismerhető; az ember pedig azt a feladatot kapta Teremtőjétől, hogy hajtsa uralma alá az egész földkerekséget. (Vö. Ter. 1–2) Mivel Isten más világot is alkothatott volna, a jelen világ megismerése különös érdeklődésre tarthat számot. A keresztény hit tehát bizonyára nagyban hozzájárult annak a kultúrlégkörnek a megteremtődéséhez, melyben a természettudományok fejlődése megindulhatott. Stanley L. Jaki, a magyar származású bencés tudománytörténész úgy gondolja, hogy a keresztény hit tartja meg a tudóst egy józan filozófiai realizmus talaján két téves szélsőséges álláspont (a szkepticizmus és az abszolút biztos tudás illúziója) között, amikor a világot vizsgálja. (Vö. Stanley L. Jaki, *Cosmos and Creator,* Gateway Edition, Chicago, 1980, 141. o.)

Elméletek, melyek egységbe foglalják az alapvető fizikai erőket

Jelenleg négy alapvető fizikai erőt ismerünk: a gravitációs erőt, az elektromagnetikus erőt, a "gyenge" és az "erős" magfizikai (nukleáris) erőt. A gravitációs erő hatására esik le egy érett alma a földre, a gravitációs erő

tartja Földünket a Nap körüli pályáján. Ez a "leggyengébb" erő a felsorolt négy erő között, de minden anyagi részecskére (és energiára) hat, és mindig vonzásban nyilvánul meg. Az elektromagnetikus erő ezzel szemben kettős irányú: "vonzó" és "taszító". Ez az erő mozgatja a villanymozdony kerekeit, ez tartja pályáján az atomokban az elektront az atommag körül. A "gyenge" magfizikai (nukleáris) erő okozza a rádióaktív sugárzást. Az "erős" magfizikai erő tartja össze az atommagban a protonokat és neutronokat, és ugyanaz az erő tartja össze a kvarkokat a protonokban és neutronokban. (Murray Gell-Mann 1969-ben Nobel-díjat kapott azért a felfedezésért, hogy a protonok és neutronok is kisebb részecskékből állnak. A protonnak és neutronnak ezeket az alapelemeit kvarkoknak nevezte el.)

A hatvanas évektől kezdve több olyan elfogadható elméletet tettek közzé, mely egységbe foglalja az elektromagnetikus erőket és a "gyenge" magfizikai erőket, majd az "erős" magfizikai erőket. (Az e téren kifejtett munkásságukért és eredményeikért a következő tudósok nyerték el a Nobel-díjat: Abdus Salam és Stephen Weinberg 1979-ben, J. W. Cronin és Val Fitch 1980-ban, Carlo Rubbia 1984-ben.) Ugyanakkor egyes természettudósok nagy erőfeszítéseket tettek, hogy a gravitációs erőt is belefoglalják a másik három alapvető erő mellett egy mindent egységbe foglaló elméletbe. Ez ugyan eddig még nem járt sikerrel, de az egyes részleteredmények is reménytkeltőek. (Vö. AAS 81, 1989, 277–278.)

Mindezeknek témánk szempontjából azért van jelentősége, mert megvilágítják, hogy a világmindenségben egy olyan nagy *egységes rend* uralkodik, mely magában foglalja az anyag legkisebb részecskéit és kozmikus tartományait. Innen pedig már csak egy lépés van hátra, hogy filozófiai meggondolással következtessünk a világban levő rendből a Nagy Rendező, az Isten létezésére.

De nemcsak a fizikában észlelhető az a rendezett egység, melyről szóltunk. A biológiában a tudósok feltárják az élő anyag szerkezetét, funkcióit, szaporodásának mechanizmusát. Azt tapasztalják, hogy ugyanazok a genetikai törvények érvényesek világunkban, minden élő anyagnak ugyanazok az alapvető elemei. Így felhívják figyelmünket a természetben található rendezett egységre.

2. A II. vatikáni zsinat iránymutatása

A II. vatikáni zsinat nemcsak megismételte az I. vatikáni zsinat tanítását az emberi ismeret kettős rendjéről (a természetes ész és a hit által nyert

ismeretről), hangsúlyozva, hogy mivel mindkettőnek végső soron az örök Igazság, az Isten az alapja, ezért valódi ellentmondás a kétfajta ismeret között nem lehetséges (H. Denzinger–A. Schönmetzer, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum,* 33. kiadás, Barcelona, 1965, 3015–17. számok), hanem megállapította azt is, hogy a természettudományoknak megvan a jogos autonómiája:

> "Éppen a teremtés tényéből következik ugyanis, hogy minden dolognak megvan a maga mivolta, igazsága és jósága, megvannak a saját törvényei, és megvan a saját rendje: ezeket az embernek tisztelnie kell azzal, hogy elismeri a tudományok és művészetek saját módszereit. Ha valóban tudományosan és az erkölcsi elvek szemmel tartásával folyik a módszeres kutatás, akkor ez egyetlen ismeretágban sem kerül soha igazi ellentétbe a hittel, hiszen a földi valóságok és a hit valóságai ugyanattól az Istentől erednek. Sőt azt, aki alázattal és állhatatosan igyekszik feltárni a természet rejtélyeit, tudtán kívül is mintegy az Isten keze vezérli, azé az Istené, aki a mindenséget létben tartja; Ő teszi a dolgokat azzá, amik. Hadd fejezzük ki tehát mély sajnálkozásunkat bizonyos szellemi magatartás miatt, mely néha megnyilvánult éppen a keresztények között is, akik nem mindig látták elég tisztán a természettudományok jogos autonómiáját. Ez a magatartás nézeteltérésekhez vezetett, szenvedélyes vitákat váltott ki, és sokakkal elhitette, hogy a hit és a tudomány szemben állanak egymással." (*Gaudium et spes,* Konstitúció az Egyház és a mai világ viszonyáról, 36.)

Természetesen az Egyház világosan látja, hogy lehetnek problémák és nehézségek a tudomány és a hit közötti dialógusban. De a II. vatikáni zsinat ezeket is inkább pozitívan értékeli:

> "A nehézségek nem gyöngítik szükségképpen a hitet, sőt a hit pontosabb és mélyebb megértésére serkentik az elmét. A természettudományok, a történelem és a bölcselet újabb vizsgálódásai és eredményei ugyanis új kérdéseket vetnek fel. Ezek a gyakorlati életet is érintik, és a hittudomány művelőitől is új kutatásokat követelnek. Ezenkívül arra ösztönzik őket, hogy igazodva a hittudományok saját módszereihez, folyton-folyvást keressék a módját, hogy az addiginál alkalmasabban közölhessék a tanítást korunk embereivel." (*Gaudium et spes,* 62)

Két példával szeretnénk illusztrálni, hogy a tudomány és a hit között létrejött nehézségek, bármennyire sajnálatosak is, mégis pozitív eredményeket hozhatnak magukkal. Az első a Galileo Galilei esete, aki összeütközésbe került az Egyház akkori hivatalnokaival, mert úgy gondolta, hogy a Nap van bolygórendszerünk középpontjában. Bár ez az összeütközés fájdalmas volt az Egyház számára, mert köztudatba vitte azt a téves felfogást, hogy a tudomány az Egyház tanításával, illetve a Bibliával ellenkezik,

mégis felmérhetetlen szolgálatot tett a Biblia helyesebb megértése terén. (Vö. II. János Pál pápa, *Beszéd a Pápai Tudományos Akadémiához* 1986. okt. 28-án: AAS 79, 1987, 874; *Jesuits in Science,* 1987, 3. szám. 5. o.)

Egy másik példa Charles Darwin fejlődéselmélete, mely hosszú és keserű vitát váltott ki, de végül is lehetővé tette, hogy a teológusok újraértelmezzék az eredeti bűnről és az emberi lélek speciális teremtéséről szóló hagyományos egyházi tanítást. (Vö. E. Nemesszeghy SJ & J. Russell SJ., *Theology of Evolution*, CBS, Butler, Wisconsin, 1972, 53–71. o.) A tudomány és a hit közötti dialógusban található nehézségekre tehát nem szabad csak úgy tekinteni, mint amelyek pusztán bajt és zavart okoznak a hit embere számára. Ezek a nehézségek és feszültségek indítják meg legtöbbször azokat a teológiai reflexiókat, melyek hitünk pontosabb és mélyebb megértését eredményezik.

3. A jelen dialógus kiértékelése és a jövő perspektívái

A jelen dialógust a hit és tudomány között egy bizonyos nyíltság és érettség jellemzi. A teológusok tudatában vannak annak, hogy szükségük van a tudomány által elénk tárt világképre, hogy a hitigazságokat úgy értelmezzék, hogy azok elfogadhatóak legyenek a mai ember számára. Ugyanakkor a dialógusban részt vevő tudósok is tudatában vannak a természettudomány korlátainak. Tudják, hogy a hit igazságai egészen másfajta kérdésekre válaszolnak, mint a természettudományos megismerés igazságai. Ezért közvetlen konfliktus a hit és tudomány között nem lehetséges. A hit és tudomány viszonyának történelmi vizsgálata azonban világosan megmutatja, hogy a tudomány világképének közvetve befolyása van a hívő ember világképére, mert ő a hit igazságait az önmagáról és a világról alkotott tudás fényében értelmezi. Egészen szigorú értelemben véve, a hitnek nincs is meghatározott világképe, azaz a hitigazságok a világról alkotott különféle filozófiai felfogások többféleségében is értelmezhetők. Így érthető, hogy a Biblia a szentírók világfelfogását tükrözi, a középkori teológia pedig a középkori ember világfelfogását; szükséges, hogy a jelenkori teológia a jelenkori ember világfelfogását tükrözze. Ez természetesen nem jelentheti, hogy a teológia vegye át a legújabb, még nem teljesen bebizonyított, meg nem alapozott tudományos teóriákat. A teológiában gyakran kísértett és kísért egy magatartás, mely a tudomány eredményeiből közvetlenül akar érvet kovácsolni az Isten létezésére vagy valamilyen teológiai érv alátámasztására. Gondoljunk csak példaképpen a századunk első

felében még divatos érvelésre, mely Isten létét a termodinamika második törvényéből törekedett bebizonyítani (a termodinamika második főtörvénye azt mondja ki, hogy zárt fizikai rendszerekben a fizikai folyamatok úgy játszódnak le, hogy a rendszer entrópiája növekszik; ha már most a világot zárt rendszernek vesszük, akkor a fizikai folyamatok addig történhetnek benne, amíg a világ eléri a maximum entrópiát, azaz a legnagyobb rendezetlenséget; ezt az állapotot népszerűen néha hőhalálnak is hívják), vagy arra a felfogásra, mely az ősrobbanást (Big Bang) a teremtéssel azonosítja. Ezt a téves magatartást *teológiai fizikalizmusnak* nevezhetnénk. Közvetlen "átugrások" a természettudományok területéről a teológia területére nem érvényesek, mert mindkettőnek más az előfeltétele, kiindulási pontja, tárgya és módszere. Szigorú értelemben a természettudománynak sincsen egy meghatározott világképe, hanem csak egy "természetképe", mely állandóan változik. De mind a természettudománynak, mind a teológiának szüksége van egy realista világképre, mely filozófiai reflexió következménye. (A filozófiai realizmus rövid leírása megtalálható pl. Nemesszeghy Ervin, *Az anyagi világ*, TKK., Róma, 1982, 29–30. o.)

A természettudományok állandóan változó "természetképe" tematizálja azt a filozófiai világképet, mely józanul realista; és ezt kell a teológiának felhasználnia, hogy a hitigazságokat értelmezze és minden kor számára érthetővé és elfogadhatóvá tegye. Ezek után talán jobban érthető a fentebb idézett zsinati szöveg, mely hangsúlyozza a tudományok autonómiáját, és az, ami ebből következik, hogy tiszteletben kell tartanunk a tudományok sajátos tárgyát és módszereit. Ugyanakkor a keresztény ember nem elégedhet meg a hit és tudomány területének szétválasztásával, mert ez bizonyos "szellemi tudathasadásba" vezet. Minden embernek egyénileg önmaga számára, de a történelemben vándorló emberiségnek is értelmi, erkölcsi és vallási feladata, hogy a valóság egészéről egy összefüggő képet próbáljon kialakítani.

A közös felelősség tudata

A tudomány és a hit közötti dialógusban részt vevők mindjobban rádöbbennek arra a nagy felelősségre, mely őket terheli. A mai civilizációban a tudomány alkalmazása olyan erőket tud felszabadítani, mely könnyen elpusztíthatja az egész emberi nemet. Bár jelenleg az atomháború veszélye csökkenőben van, a veszély maga mégis fennáll. A biológiában a genetikai manipuláció előre ki nem számítható következményekkel járhat. A környezetünkben beállott szennyeződés olyan nagy fokot ért el, hogy nemcsak az emberi élet minőségét, hanem az állat- és növényvilágunkat is veszélyezteti.

A technika alkalmazásánál létfontosságú lett a józan erkölcsi elvek figyelembe vétele, melyet a vallás hangsúlyoz, és amely nélkül az egész emberi család a vesztébe rohan. A tudósok és a teológusok mindinkább rádöbbennek arra, hogy a jelenlegi civilizációra mind a tudománynak, mind a vallásnak óriási befolyása van. A tudomány és technika rohamos fejlődésével ez a befolyás a jövőben csak növekedhet. A tudománynak szüksége van a vallásra, hogy megóvja a tudományt ismeretei rossz alkalmazásaitól, hamis abszolútumok elfogadásától. A vallásnak pedig szüksége van a tudományra, hogy megtisztuljon esetleges babonáktól, mágikus felfogásoktól, és hogy megtalálja a helyes viszonyt a kinyilatkoztatott és az emberi ész által nyert igazságok között. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az emberiség jövője nagy részben attól függ, hogyan alakul a tudomány és a hit közötti kapcsolat, mert olyan világban élünk, mely "egyszerre mutatkozik hatalmasnak és erőtlennek, képesnek arra, hogy megvalósítsa a legjobbat, de arra is, hogy elkövesse a legrosszabbat; egyképpen nyitva van számára az út a szabadság vagy a rabszolgaság, a haladás vagy a visszaesés, a testvériség vagy a gyűlölködés felé. Ráébred továbbá az ember, hogy neki magának kell helyes irányba terelni azokat az erőket, amelyeket ő maga szabadított fel, mert ezek eltiporhatják, de szolgálhatják is." (*Gaudium et spes*, 9.)

III. Összefoglalás és konklúzió

Tanulmányunkban a Szentatya néhány újabb megnyilatkozásából indultunk ki, mely megállapította, hogy egy új és árnyaltabb dialógus indult meg a teológusok és a természettudósok között. Ennek a dinamikus kapcsolatnak a jövőben növekednie és mélyülnie kell, mert csak az biztosíthatja, hogy megtaláljuk azokat a határokat, amelyek ismerete lehetővé teszi mindkét diszciplína integritását. Tanulmányunkban röviden azt vizsgáltuk meg, hogy mi az alapja a Szentatya megnyilatkozásaiban felfedezhető optimizmusnak a vallás és a tudomány kapcsolatát illetően. Először néhány fontosabb felfedezést és teóriát soroltunk fel, mint pl. az ősrobbanás (Big Bang) teóriáját, valamint azokat a teóriákat, melyek egységbe akarják foglalni a négy alapvető fizikai erőt: a gravitációs, az elektromagnetikus, a "gyenge" és az "erős" nukleáris (magfizikai) erőt. Ezek az újabb teóriák egy olyan természetképet mutatnak, ahol kihangsúlyozódik világunk specificitása és rendezett egysége, mely könnyen elvezet filozófiai kérdésekhez a világ eredetére vonatkozóan. Vagyis a századeleji, zárt, materialista, determinista világképet egy sokkal nyíltabb, szerényebb tudományos világkép váltotta fel, mely ráhangoltabb a filozófiai és vallási igazságokra. Ezután

megvizsgáltuk a II. vatikáni zsinat iránymutatását, mely kifejezetten elismeri a természettudomány autonómiáját, és rámutat arra, hogy az adódó nehézségek a tudomány és a vallás között nem gyöngítik szükségképpen a hitet, sőt a hit pontosabb és mélyebb megértésére serkentik az elmét. Ezt két példával, a Galilei heliocentrikus elmélete folytán és a Charles Darwin fejlődéselmélete következtében keletkezett problémával világítottuk meg. Végül röviden értékeltük a jelen dialógus főbb jellemvonásait. Megállapítottuk, hogy a vezető tudósok tudatában vannak a természettudományos vizsgálódás korlátainak, és hogy a hit igazságai egészen másfajta kérdésekre adnak választ, mint a tudományos ismeretek. Ugyanakkor a teológusok is jól tudják, hogy szükségük van a tudomány által ajánlott világkép pontosabb ismeretére, hogy teológiájuk ne váljék áltudománnyá (pszeudotudománnyá), és hogy a hitigazságokat úgy tudják értelmezni, hogy azok elfogadhatók legyenek a mai ember számára. A tudósokat és teológusokat összeköti a közös felelősség tudata is. Mindinkább rádöbbennek arra, hogy a jelenlegi civilizációban mind a tudománynak, mind a vallásnak óriási szerepe van. A tudomány és technika rohamos fejlődésével ez a szerep a jövőben csak növekedhet.

Alszeghy Zoltán

TEOLÓGIA A MAI TÁRSADALOMBAN

A teológia az az emberi beszéd, mely szabatos fogalmakkal, rendszerezetten elénk tárja mindazt, amit Isten üdvösségünk érdekében kinyilatkoztatott nekünk. Teológia a gyerekek számára előadott hittan is, teológia a magva a vasárnapi szentbeszédnek, és természetesen magasabb fokon teológia az is, amit kiművelt emberfejek állítanak össze, hogy hitüket mélyebben, tapasztalati tudásukkal szerves egészben tudják átgondolni, és mások számára is előadni.

Az Egyház minden erejével iparkodik előmozdítani, hogy a hívők közösségében éljen, virágozzon, terjedjen a teológia. Ezért harcol a hitoktatás kiépítéséért, ezért igyekszik a katolikus irodalmat fejleszteni, és különösképpen a papság kiképzését elmélyíteni, korszerűvé tenni.

Mivel a teológia a magyar társadalomban évtizedekig majdnem hogy csak katakombaéletet élhetett, természetes dolog, hogy a nem hívő emberek bizalmatlanul nézik ezt az igyekezetet. Mi ennek az értelme? Az Egyház

a maga "ideológiáját" akarja a társadalomra erőszakolni? Erre a kérdésre igyekszünk felelni.

Szükségünk van teológiára

"A Szentírásra van szükségünk, nem dogmákra" – mondotta ingerülten egy nem katolikus hívő. És igaza is lett volna, ha választanunk kellene a Szentírás és a teológiai magyarázat között. Sőt még akkor is igaza lenne, ha a teológia hozzá akarna tenni valamit a Szentíráshoz, mintha azt gondolná, hogy a Szentírás nem elég, hanem még "teológiát" is kell hozzátennünk, hogy Krisztus Urunk tanítványai lehessünk. De a teológia sem nem helyettesíti az Isten szavát, sem pótolni nem akarja annak "hiányosságát", hanem éppen azt magyarázza, teszi hozzáférhetővé a mai ember számára, annak tanítását szedi rendbe, úgy, ahogy az ékszerész fonalra fűzi az igazgyöngyöket. Erre pedig szükség van.

A Biblia az olvasók problémáira gyakran úgy felel, ahogy az ókor keleti emberének gondolkozása megkívánta: elbeszélésekkel, buzdításokkal. Mikor az Úr Jézust megkérdezték, ki a mi felebarátunk, az irgalmas szamaritánus példabeszédével felelt, ami azt érteti meg, hogyan lehetünk mi felebarátja embertársunknak (Lk 10,25–37). Persze ez a fontos. De a mai ember gondolkozása tovább nyugtalankodik, és felteszi a kérdést: mit értesz, Uram, a "felebarát" szón? Milyen értelemben mondhatom, hogy már megtérésem előtt felebarátja vagyok embertársaimnak, azért kell velük szemben felebarát módjára viselkednem? Azaz: az elbeszélések, buzdítások értelmét úgy fejtjük ki, hogy megállapító beszéddel is megmagyarázzuk.

A kinyilatkoztatás úgy tárja fel az élet igéit, ahogy a legegyszerűbb ember is megérti: hasonlatokkal, képekkel, metaforákkal. Csakhogy a mai társadalom messzemenőleg a természettudományok módszeréhez szokott, és szinte tanácstalanul áll a képek előtt, világos és egyértelmű fogalmakra is szüksége van. "Boldogok, akiket meghív lakomájára Jézus, az isteni Bárány" – halljuk a szentmisében. Akit még nem világít meg a belső hitélmény teljessége, elképedve kérdezi, ki a bárány, mi a lakodalma, hogy hívhat meg rá, miért van erre szükségem? Ha megkísérelek felelni ezekre a kérdésekre (és nem venném komolyan a liturgiát, ha nem iparkodnék feleletet találni a kérdésemre), teológiát űzök.

"Egy előkelő ember idegen országba ment, hogy ott királyi méltóságot nyerjen" – olvassuk a Szentírásban (Luk 19,12). Aki csak a történelemből hallott királyokról, méltatlankodva csodálkozik, hogyan lehet az Üdvözítőt ehhez az igényes és ingerlékeny emberhez hasonlítani. Akkor értjük meg,

mit mond nekünk az isteni Mester, ha a régmúlt meghitt gondolatformáit mai ismereteink valutájára váltjuk. Szent Pál leveleit sem értjük meg, ha nem ismerjük azokat a történelmi eszmeáramlatokat, amelyek összefüggésében az apostol tanítását kifejtette: gondoljunk a Galatákhoz írt levél vitájára a zsidózókkal, az Efezusiakhoz írt levél gnosztikus kifejezéseket felhasználó fejtegetéseire. A múltban gyökerező gondolatformákat mai kategóriák segítségével értelmezni megint csak teológiai feladat.

Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a Szentírás egy-egy témát több ízben, különböző szempontokból tárgyal, és nemegyszer látszólag ellentmondó megállapításokat tesz. Szent Pál azt tanítja, hogy nem a cselekedetek, hanem a hit a megigazulás forrása, Szent Jakab pedig arra figyelmeztet, hogy nem a hit, hanem a jó cselekedetek üdvözítenek (Róm 3,27–28; Jak 2,14). Hogyan foglalhatom egybe a kinyilatkoztatott igazságot, hogyan adhatok feleletet a bennem felvetődő kérdésekre annak alapján, amit a szent írók mondottak az ő hallgatóik kérdéseire felelve? Ezt az értelmi igényemet megint csak a teológia tudja kielégíteni.

Teológia és teológiák

Ha a "teológia" fogalmán azt az emberi tevékenységet értem, amivel az Egyház folyvást haladni igyekszik a kinyilatkoztatás megértésében, egyetlen teológia van, egyetlen fenséges elmélyedés a hitben, "melyet a szentek egyszer s mindenkorra megkaptak" (Júd 3). De ha a szót ennek a tevékenységnek eredményére alkalmazzuk, ha a nyert állítások szerves egészét nevezzük teológiának, akkor bizony számos különböző teológia van; több teológiának kell lennie.

A megértésre való törekvés ugyanis az egyetlen igazságot másként tolmácsolja a különböző kultúrák számára. Az emberiség nem elégedhet meg egyetlen bibliafordítással, még akkor sem, ha a fordítás teljesen kifogástalan: a Szentírást minden nyelvre le kell fordítani. A teológia a kinyilatkoztatott igazságot egy-egy kultúra számára teszi érthetővé, és minden egyes kultúrának szüksége van a maga teológiájára.

A "kultúra" azoknak a meggyőződéseknek, értékeléseknek az összessége, amelyeket egy-egy társadalom elfogad, amelyek intézményekben, szokásokban, eljárásmódokban, műalkotásokban stb. testesülnek meg, és amelyek az illető társadalom közös kincsét, szellemi "klímáját" alkotják. A hit tanítása akkor lesz igazán otthonos a társadalomban, mikor egybeolvad a társadalom kultúrájával. Ez az "egybeolvadás" sokrétű, összetett feladat.

Gondoljunk csak arra, hogyan hirdette meg Szent Pál a kereszténységet a görög kultúra központjában, Athénben (ApCsel 17). Először is kiemel egy jelenséget az athéni szokások közül, és elfogadja azt mint megbízható kiindulópontot: "Én azt hirdetem nektek, akit ti ismeretlenül is tiszteltek." De mindjárt hozzáteszi, hogy a helyes görög magatartás félreértésekkel fonódik össze, mert hiszen az athéniek azt gondolják, hogy az "ismeretlen isten" csak egy a sok isten között, és tisztelete megfér más, attól független, sőt azzal ellentétes magatartásokkal; márpedig egy az Isten, és őt teljes szívvel, teljes lélekből és minden erőből kell tisztelni; ezért így folytatja: most letelt "a tudatlanság ideje", mindenkinek "meg kell térni". Ez pedig azt jelenti, hogy a görögöknek le kell mondaniuk sok istenről, sok tanításról, törvényről, szokásról. A hitnek a kultúrával való egybeolvadása tehát megítéli a kultúrát, egyes részeit megerősíti, új összefüggésbe emeli, más részeit pedig elveti.

A hit tanítását meg se lehetne érteni, ha nem kapna kifejezést az illető kultúra fogalmain keresztül, az illető kultúra gondolkozásmódján. Nem élhet Krisztus törvénye szerint az az ember, aki nem tud számot adni, miben kell elvetnie azt, amit eddig tisztelt, tisztelnie azt, amit eddig elvetett. Még Istent se tudja imádni, amíg nem alkalmazza Istenre azokat a kifejező magatartásokat, amelyekkel eddig kimutatta tiszteletét az általa elismert értékek iránt.

Azért az egyetlen keresztény tanítás a múltban is több, egyaránt érvényes és igaz teológiában testesült meg. Mikor a zsidókeresztények a hellenisztikus kultúra terében hirdették meg az evangéliumot, olyan fogalmakat kellett használniuk, amelyek a zsidó ember számára idegenek voltak: már Szent János is a "Logos"-ról, az Igéről beszélt (Jn 1,1–15), és az első nagy egyetemes zsinatok a Szentháromság hittitkát és Krisztus mivoltát azáltal fejtették ki, hogy állagról, természetről, személyről beszéltek, azaz az evangélium igazságát az evangéliumban elő nem forduló fogalmakkal tolmácsolták. A nyugati kereszténység természetesen tisztelettel fogadta el a zsidókeresztények és a görög keresztények mély fejtegetését a hittitkokról, és mérvadónak tekintette azt tulajdon gondolkozásában, mégis olyan problémákat kezdett feszegetni, amelyek a Földközi-tenger keleti medencéjében kevés érdeklődést keltettek. Szent Ágoston és a reformáció által felvetett problémákkal viaskodó hittudósok az isteni kegyelem és a szabad akarat viszonyát igyekeztek felderíteni, és szívesebben nyúltak jogi gondolatformákhoz, mint a görögök számára olyan kedves metafizikai kategóriákhoz.

De ha a teológia a múltban is többféle utakon járt, napjainkban ez a többféleség fokozott mértékben vált létszükségletté.

Az emberiség óriási léptekkel halad egységének megélése felé. A "fehér ember" civilizációja és kultúrája mélyen behatolt minden világrész népességébe; de az európai és amerikai műveltség is tudomást szerzett az afrikai, a kínai és az indiai népközösségek által kitermelt kincsekről; jobban megértjük és megbecsüljük azokat a gondolkodókat, akiket fél századdal ezelőtt nagyapáink még lenéző hangsúllyal "bennszülötteknek" tekintettek, és már nem vagyunk olyan biztosak abban, hogy az euro-amerikai társadalom szerkezete feltétlenül magasabb rendű, mint a többi világrész sajátos életvitele. Ez egyáltalán nem azt jelenti, hogy a különböző kultúrák egybeolvadnak, hanem csak azt, hogy állandó eszmecserében, párbeszédben élnek egymással.

De a kultúrák nemcsak egymás mellett álló időtlen jelenségek. A társadalom változik, és korunkban gyorsabban, gyökeresebben, mint valaha. Az emberiséget egybefogó és alakító meggyőződések, értékelések, az ezeket kifejező és alkalmazó életformák folyton alakulnak. A technika szédületes fejlődése, a tömegkommunikáció mindenhová behatoló szava, a társadalom intézményes szervezettsége olyan mértékben alakította át az átlagember életét, hogy nagyapáink gyermekkori emlékei egy, a mi világunktól mérhetetlen távolságba tűnő világot varázsolnak a szemünk elé. Az utolsó évszázad alatt országunk kultúrája erősebben változott, mint azelőtt egy évezred alatt.

Ebből az következik, hogy a kinyilatkoztatást is egyszerre több és állandóan változó fogalomrendszerben kell tolmácsolnunk, a kinyilatkoztatás alapján több új kérdésre kell feleletet kidolgoznunk, azaz: egyszerre több és egyre újabb teológiákat kell kitermelnünk. Nagy baj volna, ha a hívők közössége nem érezné ennek a feladatnak sürgető szükségességét. Ha hallgatólagosan lemondana róla, az azt jelentené, hogy megelégszik azzal, hogy kereszteljen, temessen, évezredes kifejezéseket ismételjen, azaz egy megmerevedett élet külső kereteit akarná fenntartani. Lemondana az ige misszionáriusi szolgálatáról. Enélkül pedig még a külső keretek sem maradhatnának fenn. Most még nem üresek a templomaink, mert örvendve betérnek azok, akik negyven esztendővel ezelőtt hitoktatásban részesültek, akik többé-kevésbé megértik a gyermekkorukban meghirdetett igazságot. De ha ez a nemzedék végképp kihal, odajutunk, hogy egy új Asztrikra, Adalbertre és Gellértre lesz szükségünk, hogy a Duna-medencében Krisztus Urunk életadó tanítása felcsendüljön.

Mindez elsősorban a hívők ügye. Az egyes hívők feladata, hogy olvassanak, gondolkodjanak, megbeszéljék kutatásaik gyümölcsét. A hívők közösségének viszont az a feladata, hogy lehetővé tegyék: az erre különösképpen alkalmas személyeknek legyen módjában ennek a feladatnak kivitelezésére szentelni idejüket, erejüket.

De elmúlt az az idő, amikor az ilyen nagyigényű tevékenység megvalósulhatna a társadalom egy részében az egész társadalomra való tekintet nélkül, és csak a munka gyümölcsét kellene a többiek elé tárni. Amit a társadalom egy jelentős része életfeladatának tart, az az egész társadalom ügye is. Az egyre új teológiák kitermelése csak az egész társadalom életével való szerves egységben valósulhat meg. Sikeréhez az egész társadalom megértő jóakarata szükséges, s célja az egész társadalom szolgálata.

A hívők közössége a társadalom segítsége nélkül nem tudja előadni, hogyan nyilatkozik meg Isten szava a folyton változó kultúra összefüggésében. A társadalom minden tagja agyon van terhelve társadalmi feladatokkal. Ahhoz pedig, hogy a kereszténységet a mindenkori kultúrában kifejezzük, anyagi feltételek megvalósulása is szükséges. A teológia életének feltétele, hogy a hívők könyvekhez jussanak, könyvtár álljon rendelkezésükre. Helyiségre van szükségük, hogy találkozhassanak és meghallgathassák azokat, akiknek van mondanivalójuk a többiek számára. Szabad időt kell találniuk, hogy a mindennapi felületes gondok közt a lélek kenyeréről is gondoskodhassanak.

A magyar egyház, ha szerényen is, megteremtette a múltban életének ezeket az anyagi feltételeit. Voltak kulturális intézményeink, amelyekben lehetett olvasni, tanulni, beszélni, vitatkozni, tanítani. Mindezt pár évtizede a társadalom szervei hihetetlen következetességgel megsemmisítették, elvették. Ne mondják most nekünk, hogy csak lélegezzünk, ha nem is kapunk levegőt, tevékenykedjünk, ha levágták is a kezünket. Más szóval, a társadalom nem hívő rétegei legyenek megértéssel az iránt, hogy az egyház kéri, bocsássák ismét rendelkezésünkre épületeinket, intézményeinket, anyagi eszközeink egy kis, az élethez nélkülözhetetlen töredékét. Nem mohóság vagy hatalomvágy diktálja ezt a kérést, hanem ugyanaz az igény, amivel a családok lakást, iskoláztatási lehetőségeket, bizonyos szabad időt keresnek.

Másrészt azonban mi, hívő emberek is tudatában vagyunk annak, hogy teológiánknak nem az a szerepe a társadalomban, ami a múltban volt. A középkorban az egyház ajándékozta meg a magyar társadalmat a kultú-

rával, ezért természetszerűen mint a társadalom tanítója szólalt meg. A hívők közössége azonos volt a nép közösségével, ezért az Egyház tanítása az egész társadalom számára mérvadó volt. Most a pluralista társadalomban a hívők közössége kisebbségben van, körülötte más, magas kultúrfokon álló felfogások is határozzák meg a közvéleményt. Történelmi helyzetünkből kifolyóan szavunk nem oktatás, hanem párbeszéd. Meghallgatjuk azt, amit a közösségünkön kívül álló mesterek mondanak; tanulunk abból, amit azok a maguk szakterületén felkutattak; meggondoljuk, hogyan illeszkedik bele tanításuk a ránk bízott igazság szerves egészébe; az ő kulturális nyelvezetük segítségével fejezzük ki az Isten minden időkre érvényes szavát, felhívjuk figyelmüket, hogy éppen az ő meggyőződéseik tanácsolják nekik, ők is hallgassák meg a mi szavunkat.

A középkorban Damiani Szent Péter azt mondotta, hogy a bölcselet, azaz a nem hitből táplálkozó emberi bölcsesség a teológia szolgálója. Ma a pluralista kultúrával való találkozásunk arra késztet, hogy hozzátegyük: más szempontból az is igaz, hogy a teológia, amit ki szeretnénk dolgozni, az egész pluralista kultúra szolgálója. Mert hiszen a mi Üdvözítőnk azért szól a mi gyatra tolmácsolásunkkal az emberiséghez, hogy életük legyen. Bőségesebb életük.

Teleki Béla

LELKIPÁSZTORKODÁS ÉS ÉLET

Tényleges lelkipásztorkodással találkozunk Jézusnál: gondja van az életre, az egyes emberre, a népre; tanít, oktat, eligazít; feltárja az Isten és ember kapcsolatának mélységeit. Kora emberéhez szól, problémáira keres megoldást. Az apostoli lelkipásztorkodás folytatja a Mester munkáját (ApCsel 2,42–47; 6,1–6; 2Kor 5; stb.). Hamarosan tudományos feldolgozásra is sor kerül. Az első ilyen művek között említhetjük Nagy Szent Gergely (+604) *Liber regulae pastoralis* (A lelkipásztorkodás kézikönyve) c. munkáját, amely a középkorban olyan jelentőséggel bírt az egyházmegyés papok számára, mint Szent Benedek Regulája a szerzetesek életében. A "theologia pastoralis" (lelkipásztorkodástan vagy pasztorális) kifejezés Canisius Szent Péter (+1597) nevéhez fűződik. Egyetemi tárgyként való oktatását Mária Terézia rendelte el 1774-ben Franz Stephan Rautenstrauch braunaui apát reformjavaslatára. Református testvéreink

Schleiermacher (+1834) nyomán Praktische Theologie (Gyakorlati teológia) néven ismerik. Újabban elmosódik a név felekezeti színezete.

A lelkipásztorkodás két klasszikusnak nevezhető kézikönyvére hívnám fel olvasóink figyelmét: 1. *Handbuch der Pastoraltheologie* (1962–1972). Öt kötet. Arnold, Rahner, Schurr és Weber műve. 2. Mihályi Ákos háromkötetes munkája *Egyetemi előadások a lelkipásztorkodás köréből* címmel (Budapest 1926).

Tulajdonképpen mit nevezünk lelkipásztorkodásnak?

A lelkipásztorkodás részvétel Isten világot érintő és megváltó cselekvésében (Jn 3,16). Így a világ és lakói nem profán létezők; teológiai, Istenre mutató méltósággal rendelkeznek. Érvényes ez minden emberre. Ezért a magát hitetlennek valló embernek is – sajátságos módon – igénye és – a szó szoros értelmében – joga van a lelkipásztori gondoskodásra. A jézusi parancs ebben az értelemben hangzik: "Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!" (Mk 16,15) A zsinat is így összegezi a lelkipásztorok munkakörét: "Tartsák emlékezetükben, hogy mindennapi életükkel és munkálkodásukkal megmutassák hívőknek és hitetleneknek, katolikusoknak és nemkatolikusoknak egyaránt, milyen az igazi papi és jópásztori szolgálat, és mindannyiuk előtt tanúskodjanak az igazságról és az életről." (*Lumen gentium* 28) Éppen ezért a lelkipásztorkodás az Egyház minden ember üdvösségét szolgáló önmegvalósítása. Középpontjában a hívek közössége, valamint a hívő vagy kereső egyedek állnak. Ez azt jelenti, hogy a lelkipásztorkodás lényegében személyközpontú: Istenre és emberre irányul, valamint az örök és a földi életre összpontosít. Számára a materiális valóság és az intézményes létforma másodlagos fontosságú. "Az Egyházat nem fűti földi becsvágy; egyetlen célja csupán az, hogy a vigasztaló Szentlélek vezetésével folytassa Krisztus munkáját, aki azért jött el a világra, hogy tanúságot tegyen az igazságról. Azért jött, hogy üdvösséget szerezzen, nem pedig, hogy elítéljen, azért, hogy szolgáljon, nem pedig, hogy neki szolgáljanak." (*Gaudium et spes* 3) "Az Egyház kötelessége – említett feladata érdekében –, hogy szüntelenül vizsgálja és az evangélium fényénél értelmezze az idők jeleit, enélkül ugyanis nem adhatja meg minden egyes nemzedéknek a korszerű választ az örök emberi kérdésekre az evilági és a túlvilági élet értelméről és a kettőnek egymással való összefüggéséről." (GS 4) Ezért a régi formákat és struktúrákat pusztán megőrző, az evilági javakat lázasan igazgató, hatalomra

irányuló lelkipásztorkodást el kell marasztalnunk, mert szem elől téveszti eredeti célját, a lényeges helyett a mellékessel foglalkozik.

Az alábbiakban bemutatjuk a lelkipásztorkodás két fő kérdéskörét. Tárgyalunk a lelkipásztorkodás és az élet kapcsolatáról, valamint megvizsgáljuk a lelkipásztorkodás élet adta kereteit.

I. Emberközpontú lelkipásztorkodás

A lelkipásztorkodás mindig az ember ügyét szolgálta és szolgálja. Közben maga az Isten a lelkek gondos, sőt önmagát feláldozó Pásztora, amint ezt a Biblia világosan bemutatja. Az emberhez fordul, és a lelkipásztorkodással fölemeli önmagához. Kegyes bölcsességével eleven emberekre bízta saját lelkipásztori művét.

1. A lelkipásztorkodás bibliai alapjai

Isten lelkipásztori munkáját költői formában így ismerteti a zsoltáros: "Az Úr az én pásztorom, nem szenvedek hiányt, zöldellő réteken tanyázhatok. A nyugalom vizéhez terel, és felüdíti lelkemet. Az igaz úton vezérel, nevéhez híven. Ha sötét völgyben járok is, nem félek a bajtól, hisz te velem vagy. Botod s pásztorbotod biztonságot ad. Számomra asztalt terítettél, ellenségeimnek szeme láttára. Fejemet megkented olajjal, s a poharam színültig töltötted. Kegyelmed és jóságod vezet életemnek minden napján, s az Úr házában lakhatom örök időkön át." (23. zsoltár.) Ezt az emberközpontú lelkipásztori tervet mutatja és bontakoztatja ki egyébként az egész üdvtörténet. Csúcspontját az evangéliumban találjuk: "Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda, hogy aki hisz benne, az el ne vesszen, hanem örökké éljen" (Jn 3,16) Jézus a lelkipásztor ősmintája, a jó pásztor, aki "nevükön szólítja juhait", sőt "életét adja a juhokért" (Jn 10,1–16). A mindenkori lelkipásztor feladata is a hívek önzetlen szolgálata: ismernie kell híveit, gondjaikkal, igényeikkel és örömeikkel együtt, s minden áldozatra késznek kell lennie Isten népéért. Egyébként is a kereszténység központi életelve az Isten- és emberszeretet (Mk 12,28–34; Mt 22,34–40; Lk 10,25–28). Az Ószövetségben az istenszeretet parancsa az egyistenhit biztosítását szolgálja (MTörv 6,5k; Lev 10,28). Az Újszövetségben az Isten- és emberszeretet már életszabály: "Tégy így, és élni fogsz" (Lk 10,28) – mondja Jézus. A teológia Pálra építve (Róm 13,10) Ágostonon, Tamáson és Bonaventúrán át a II. vatikáni zsinaton is vallja: A törvény teljessége a

szeretet. Olyannyira, hogy az utolsó ítélet napján is az embernek szeretetteljes szolgálatáról kell számot adnia (Mt 25,31–46). Hazugnak bélyegzi az Írás azt az embert, aki azt állítja, hogy szereti az Istent, de embertársát nem halmozza el szeretetével (1Jn 4,20). A mai lelkipásztorkodás is csak a jézusi szeretetminta jegyében lehet hiteles. Krisztus szabadulást hozott (Mk 2,1–3,6), kimentett a Törvény rabságából (Mk 2,19). A szombat van az emberért, és nem az ember a szombatért (Mk 2,27). Talpra állította az embert (Mk 2,11). Jogos igényeit előtérbe helyezte (Mk 2,25). A tévelygőket felkeresi, a kitaszítottakat magához öleli (Mk 2,17). A lelkipásztor fő feladata: jót tenni mindenkivel, és életet menteni (Mk 3,4). Nincs helye tehát a lelkipásztorkodásban a kioktatásnak "leckéztetésnek". "De ha nem akarnak megesküdni, gyermeküket pedig keresztelőre hozzák?" – Egyes esetekben jogosan halasztjuk el a keresztelőt, de olymódon, hogy az emberszeretet ne csorbuljon meg közben: felkínáljuk a szülőknek, ápolják a kapcsolatot a plébániával: járjanak misére, kapcsolódjanak be a felnőttek katekézisébe, stb.

Ugyancsak elgondolkodtató az a panasz: "Papunk soha sincs otthon, akárhányszor megyek a plébániára, csak a felirat fogad: 9–12 és 3–5 iroda!" – Nem várhatjuk el, hogy a lelkipásztor mindig otthon üljön. Súlyosan vétene kötelezettségei ellen: utána kell járnia a népnek és az eltévedetteknek. Másrészt a korszellem hatására alakult ki az "irodásdi" a plébánián: Jézus mindig a nép rendelkezésére állt, nem voltak fogadóórái. Az mégis ajánlatos, hogy az emberek tudják, a nap melyik órájában találhatják ott bizonyosan lelkipásztorukat. Inkább ilyen kiírással adjuk ezt tudtukra: Mindig a testvérek rendelkezésére állok. Igyekszem mindennap x és y óra között a plébánián tartózkodni.

Az ember szolgálata ugyanis Krisztus szolgálata, hirdeti maga az Úr (Mt 25,40), de az egyházatyák is Aranyszájú Szent Jánostól egészen II. János Pál pápáig (pl. Edmontonban, Kanadában, 1984.IX.17-én). E tanítás istenképűségünk igazságából (Ter 1,26.27) ered. Ebben rejlik az ember szubjektív értéke: lakhatóvá kell tennie a földet, és szolidáris történelmet kell alakítania. Innen ered objektív méltósága is: az ember a földön a legnagyobb érték, és semmi másnak – világnézetnek, pártszemléletnek stb. – nem válhat eszközévé. "Minden csak eszköz az ember kezében" (GS 12) – hirdeti a zsinat. "Az az öröm és remény, az a szomorúság és gond, amelyet a mi korunkban az emberek . . . éreznek, öröme és reménye, szomorúsága és gondja" (GS 1) a lelkipásztorkodásnak is.

2. A lelkipásztorkodás megszólít minden embert

Egy-egy vasárnapi misén az lehet az érzésünk, hogy csak a gyermekek és az idősek tagjai az adott egyházközségnek. Jézus szavai egyértelműen hirdetik, hogy a lelkipásztorkodás minden ember szolgálatára áll: "Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!" (Mk 16,15) Az apostolok és az egyház kétezer éven keresztül tudatában volt annak, hogy Jézus szavai köteleznek az egyetemességre: szólítson meg a lelkipásztorkodás minden embert.

VI. Pál 1975-ben közrebocsátotta *Evangelii nuntiandi* (EN) kezdetű apostoli buzdítását. Sajnálattal állapítja meg, hogy a lelkipásztorkodás útját nemegyszer keresztezte "a kényelmesség kísértése", másrészt ma is "nemegyszer korlátozza, sőt akadályozza a közhatalom". Gondoljunk pl. csak az elmúlt negyven évben Magyarországon kialakult helyzetre és ennek árnyékára, ami olyan heves érzelmi vitát kavar fel napjainkban az iskolai hittantás körül. Tény az is, hogy néha ellenállásba ütköznek a lelkipásztorok "azok részéről, akikhez küldetésük szól" (EN 50). Az utóbbival számolnunk kell: a marxista nevelés hatása benne van a lelkekben, megmérgezte a levegőt. Sokan gyanakvással, kétkedéssel, sőt megvetéssel fogják mérlegelni a lelkipásztorok erőfeszítéseit. Mégsem korlátozhatjuk a lelkipásztorkodást "az emberiségnek csupán egyetlen rétegére: sem egyetlen társadalmi osztályra, sem egy bizonyos kultúra világára" (uo.). "Az evangéliumi üzenet nincs a benfentesek, kiváltságosok, kiválasztottak kis csoportjának fenntartva, hanem mindenkié" (EN 57): a családoké és magányosoké, a fiataloké és időseké, munkásoké, tisztviselőké és intellektueleké, egészségeseké és betegeké egyaránt.

Az első lépés – a mi kultúrkörünkben – mégis *a hívek lelkipásztori ellátása*: prédikáció, katekézis, szentségek kiszolgáltatása, lelki tanácsadás, családi apostolkodás, ifjúsági csoportmunka, munkások gondozása stb. révén. Ne feledjük, "hogy az evangéliumi Hír hirdetése úgy juthat el a tömegekhez, ha előbb a hívek közösségének hirdetjük. Az ő feladatuk, hogy az üzenet eljusson a többiekhez." (EN 57) A keresztények élete elsőrangú lelkipásztorkodás lesz környezetükben. A hitükben érett és jól képzett hívek szavukat is felemelik a krisztusi igazságok és a keresztény erkölcs érvényesítése érdekében, méghozzá munkahelyükön, olyan emberek között, akik előítélettel zárkóznak el a lelkipásztor elől.

A legnagyobb tábort azok képezik, akik "kifejezetten nem tagadják meg keresztény voltukat, de mintegy *a keresztény élet peremén élnek*, vallásukat

nem gyakorolják" (EN 56). Mindig voltak ilyen hívek. Részben az emberi nehézkesség: "könnyebb így", másrészt a "következetlenség" csavarja el fejüket hitük gyakorlásától. A korszellem is befolyásolja az embert abban, hogy a vallástól elidegenedik. Tehertétel az is, hogy a keresztények a nemhívők között élnek: hitük gyakorlását kigúnyolják, szórakozást kínálnak fel a vallásgyakorlat helyett, stb. Általában bűntudatosak ezek a keresztények. Igazolni próbálják magukat: nem járok ugyan templomba, de én azért jó katolikus vagyok; nem járulok a bűnbánat szentségéhez, de meggyónom én bűneimet a csillagos ég alatt; felnőtt ember vagyok én már, nincsen szükségem a pap közvetítésére . . . Az ilyen és hasonló kifogások jelzik, hogy a nem gyakorló hívő szíve vérzik, szenved, a tehetetlenség béklyóit képtelen levetni. A lelkipásztorkodás nem ítélkezhet fölöttük. Egyébként sem az a dolga, hogy ítéljen, hanem hogy szolgáljon és segítsen. Sokat segíthetnek rajtuk a szórakozással összekötött vallásos programok: zarándoklatok, templombúcsúk, irodalmi estek stb. Bevonhatjuk őket a felnőttkatekézisbe, családi vagy egyéb vallási csoportokba. Fokozatosan megkedvelhetik hitüket. Egyébként sem szerethetik hitüket és nem hozhatnak érte áldozatot, ha nem is ismerik azt igazán.

A lelkipásztorkodás következő címzettei azok, "akiket megkereszteltek ugyan, de *teljesen távol élnek a keresztény élettől*" (EN 52). Egyesek "hisznek" ugyan, de még a legelemibb hitigazságokat sem ismerik. Mások pedig megvetik azon homályos "igazságokat", amelyeket gyermekfejjel felszedtek, de sokszor semmi közük sincs a kereszténységhez, inkább valamilyen mitikus vallásosságot tükröznek. A lelkipásztorkodás elsőrangú feladata megvinni ezeknek az embereknek a szabadságot, s megszabadítani őket a hamis vallásosságtól és téveszméiktől. Sokat segíthetnek a keresztény szabadegyetemek és a keresztény élet kérdéseit tárgyaló és elmélyítő kongresszusok. Ha gyermekeiket hitoktatásra járatják, okosan teszik a lelkipásztorok, ha külön felnőttkatekézist hirdetnek meg azoknak a szülőknek, akik maguk nem járhattak rendszeres hitoktatásra, s ezen összejöveteleken átveszik velük az alapigazságokat, a keresztény erkölcs főbb szabályainak fontosságára rámutatnak, és felcsillantják az ünnepek szépségét és jelentőségét az ember életében.

"A katolikus egyház gondja kiterjed azokra a keresztényekre, akik nincsenek vele teljes közösségben." Ezek "már befogadták a hitet, sőt talán már nemzedékek óta kapcsolatban állnak az evangéliummal". A lelkipásztorkodásnak "fáradhatatlanul kell törekednie" (EN 54), hogy a *nem katolikus keresztényekkel* keresse és építse azt az egységet, amelyet Krisztus akart:

"hogy ők is teljesen egy legyenek." (Jn 17,23) Magyarországon az ökumenizmus mozgalma még gyerekcipőben sem jár: itt–ott találkozunk apró kezdeményezésekkel, amikor a különféle egyházakhoz tartozó keresztények imaórákat tartanak. A katolikusok kötelessége ezen egyházak tagjai előtt kifejteni a "kinyilatkoztatás teljességét" (uo.).

A lelkipásztorkodás nyitott *a nem keresztény vallások tagjai* felé is. Mind több ilyen emberrel találkozunk Magyarországon is: moszlimok, hinduk stb. Nemcsak a menekült és hazát kereső embert becsüljük meg bennük, hanem lelkiségüket is, amelyből "évezredes istenkeresés visszhangzik... Keresés, amely nem jutott el a teljességre, de őszinte és szívből fakadó. Mélységesen vallásos iratok értékes örökségét őrzik... Az Isten szavának számos csíráját tartalmazzák . . . Az Egyház úgy ítéli, hogy e tömegeknek joguk van megismerni Jézus misztériumának gazdagságát." (EN 53) Egyesek istenképe még nem is fogalmazódott meg, mások meg még a természetes vallás szintjén állnak. Mégis gyermekei ők is a mennyei Atyának, mert "karjukat az ég felé tárják" (uo.). A legfontosabb lelkipásztori szolgálat számukra a testvéri megbecsülés és a keresztények életének megtapasztalása, a keresztények jó példája.

"Az ateista humanizmus drámája" – ahogy korunk egyik jelenségét Henri de Lubac megnevezte – Magyarországon sem ismeretlen. Az "*ateizmus*" (EN 55) képezi a "*nemhívők*" táborát, akik vagy materialisták, vagy pozitivisták, vagy éppen marxisták. Talán legelterjedtebb formája a gyakorlati materializmus: tényleges testi élvezetek vagy a pénzvágy égisze alatt áll. Ha "tudományos materializmusról" beszélünk, akkor a tudást ültetjük a trónra. A tudás kultusza a felvilágosodás öröksége, ami napjainkban erősen megingott: tapasztaljuk a tudás istenítésének káros következményeit már a természet megrongálásában is. A marxizmus Hegel dialektikájával egyesítette magában a materializmust és a pozitivizmust. Az ateizmus mindhárom megjelenési formája ténylegesen valláspótlék: a legfelsőbb lény az anyag vagy a tudás, s az anyagban, illetve tudásban keresnek végső magyarázatot az ember életének céljával és rendeltetésével kapcsolatos kérdésekre.

A lelkipásztorkodás hivatott gondoskodni az ateistákról is. Igyekezni kell felfedezni bennük a "talán mégis" gondolatát. Adelheid Popp így ír saját ateizmusáról (*Jugendgeschichte einer Arbeiterin,* München 1910): "Ámbár a szociáldemokrata újságok keveset írtak a vallásról, mégis megszabadultam minden vallásos előítélettől... Nem hittem többé egy Istenben és egy jobb túlvilágban; mégis mindig aggodalmaim voltak, hogy talán mégis van valami

ezekben." Az esetleges "aggodalmak" sokakat elvezettek már a keresztény hit nyugalmába. De ha nem is jelenne meg embertestvérünkben a keresésre serkentő "talán mégis", "a művészet, a tudományos kutatás, a bölcselet, az emberi szív érzéseinek felhangolása" (EN 51) jelentheti a lelkipásztori gondoskodás útját. Jól megalapozott prédikációk esküvőkor, temetéskor stb. szintén termékeny talajra hullathatják Isten szerető és atyai szavát. Eduard Spranger pszichológus nyomán *(Jugendpsychologie)* fontoljunk meg: l. "A vallásos lelkiélet kialakulásához és fejlődéséhez csend és nyugalom szükséges." 2. Meg kell előzni "a vallásosság korai elnyomorodását". 3. Ki kell védeni "a vallás és egyházellenes környezet torzító hatását". A keresztény újságok, rádió– és tévéadások roppant nagy segítséget nyújthatnak a lelkipásztoroknak az ateisták szolgálatában.

3. A lelkipásztorkodás hordozói

Ha azt a kérdést tennénk fel: kik a lelkipásztorkodás hordozói? – magyar egyházunk sok híve s egyik-másik lelkipásztora is egyértelműen válaszolná: a papok! Az ilyen szemléletmód szembenáll az egyház kifejezett és tételes tanításával: "Az egyház a maga egészében misszionáriusi hivatás hordozója, és az evangélium hirdetése Isten népének alapvető kötelessége; a zsinat tehát mindenkit felszólít komoly benső megújulásra: ébredjen rá arra, hogy felelős az evangélium terjedéséért" (*Ad gentes* 35) – olvassuk az Egyház missziós tevékenységével foglalkozó zsinati határozatban. Lelkipásztori buzgólkodásra szólított fel minket, magyarokat VI. Pál 1970-ben, a magyar kereszténység milleniumával kapcsolatban, de II. János Pál is 1980. húsvéti levelében.

A hívek lelkipásztori kötelezettségét Péter apostol is hangsúlyozza: "Ti azonban választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul kiválasztott nép vagytok, hogy annak dicsőségét hirdessétek, aki a sötétségből meghívott benneteket csodálatos világosságára." (1Pét 2,9) A világiakkal foglalkozó zsinati okmány így magyarázza ezt: "A világiaknak azon a címen kötelessége és joga az apostolkodás, hogy egységben vannak Krisztussal, a Fővel. A keresztség Krisztus titokzatos testébe beoltotta, a bérmálás pedig a Szentlélek erejével megerősítette őket; maga az Úr adta tehát világi híveinek az apostoli hivatást . . ., hogy minden munkájuk által lelki áldozatot mutassanak be, és tanúbizonyságot tegyenek Krisztusról az egész földön. A szentségek pedig, különösen az Eukarisztia, közlik velük és táplálják bennük azt a szeretetet, amely minden apostoli hivatás lelke."

(*Apostolicam actuositatem* 3) Bizonyos azonban az is, hogy "senki sem végezheti ezt a munkáját teljhatalommal, egyéni tetszése szerint. Mindig az Egyházzal, a főpásztorokkal összhangban kell cselekednie" – figyelmeztet VI. Pál.

Milyen lelkipásztori feladatokat láthatnak el a világi hívek? – A szentmisében ministrálhatnak, felolvashatnak, a hívek könyörgését végezhetik, külön megbízás alapján áldoztathatnak, és vezethetik a misekatekézist. Megbízást kaphatnak a gyermekkeresztelésre, a bűnbánati liturgia vezetésére, betegek áldoztatására, hivatalos tanúi lehetnek az egyháznak a házasságkötésnél, temethetnek. A hivatalos hitoktatással is megbízhatja őket a püspök. Részt vehetnek a plébániai adminisztrációban, sőt vezetésében is mint tanácstagok. Esetenként világi hívekre bízhatja a püspök egy-egy plébánia vezetését. Mindez nem valami újítás. Az őskeresztény korban is minden keresztény apostolkodott a maga területén és lehetőségeihez mérten. A XVI–XVII. században közismert a licenciátusi intézmény Magyarországon, ahol nős férfiak vezették a plébániákat. Ez a lelkipásztorkodási mód ma is elterjedt Afrikában és Dél-Amerikában. A munkahelyre szinte kizárólag a világi hívő viheti el az evangélium igazságait, és ott ő juttathatja érvényre a keresztény erkölcsöt a mai Magyarországon is.

Külön is kiemeljük a család lelkipásztori szerepét: "A gyermekek és mindazok, akik a családi körben élnek, könnyen rátalálhatnak a természetes erények, az üdvösség és a szentség útjára, ha a szülők jó példával járnak elöl . . . A gyermekek . . . a maguk módján hozzájárulnak a szülők megszentelődéséhez . . . A család jó szívvel juttasson a maga gazdagságából más családoknak is" (GS 48) – hangsúlyozza a zsinati okmány. Sok helyen összefognak a családok, hogy gyermekeik vallásos nevelését közös erővel lássák el, családi csoportokat hoznak létre, hogy lelkipásztori feladataikban erősítsék egymást. Milyen felemelő az, amikor a kisegítő szolgálatokat a szentmisén (ministrálást, felolvasást, felajánlási körmenet levezetését stb.) egy-egy család látja el!

A felső tagozatos gyermekeket és az ifjúságot is be kell vonni a lelkipásztorkodásba: segédkezzenek a kisebbek hitoktatásánál, az egyházi közösségbe való bevezetésénél, látogassanak időseket és betegeket. Az utóbbi szolgálat különösen jelentős a középiskolások lelki érésére.

A lelkipásztorkodás jelentős hordozója még az állandó diakónusok csoportja. Ma már több mint tízezer diakónus teljesít szolgálatot a világ különféle országaiban. Számuk állandóan nő. A zsinat így határozza meg feladatkörüket: "A diakónus feladata, ha az illetékes hatóság megbízza vele,

hogy ünnepélyesen kiszolgáltassa a keresztséget, őrizze és kiossza az Oltáriszentséget, az Egyház nevében eskessen és megáldja a házasulókat; elvigye a szent útravalót a haldoklóknak, Szentírást olvasson a híveknek, oktassa és buzdítsa a népet, vezesse a hívek istentiszteletét és imádságát, kiszolgáltassa a szentelményeket, és temessen." (LG 29) "Mint katekéták, az isteni igét hirdetik, a plébános vagy a püspök nevében a távoleső keresztény közösséget vezetik, a szociális és karitatív szervezetekben a jótékonyságot gyakorolják." (AG 16)

A lelkipásztorkodás sajátos hordozói *a felszentelt papok,* akik a közösség, illetve a karizmák karizmájával rendelkeznek; ezért mondja a zsinat: "A hívőknek egy testté kell szerveződniök, testté, amelyben más a szerepe minden tagnak (Róm 12,4); ezért rendelt az Úr egyeseket arra a szolgálatra, hogy a hívők közösségében felszentelésük folytán hatalmuk legyen áldozatot bemutatni s bűnöket megbocsátani, és hogy Krisztus nevében az emberek javára hivatalosan is gyakorolják a papi tisztet." (*Presbyterorum ordinis* 2.) Szolgálatuk tehát a közösség megteremtése és fenntartása, amit különösen a szentmise bemutatásával és a bűnök megbocsátásával érnek el. Éppen ezért "úgy töltsék be vezető tisztségüket, hogy ne a maguk javát keressék, hanem Jézus Krisztusét. Fogjanak össze a világi hívőkkel, és egész magatartásukkal kövessék a Mester példáját . . . Ismerjék el és segítsék érvényesülni a világi hívők tekintélyét és az Egyház küldetésében nekik jutott sajátos szerepet . . . Szívesen hallgassák meg a világiakat, testvéri megértéssel vegyék figyelembe kívánságaikat, ismerjék el, hogy az emberi tevékenység különböző területein nekik van tapasztalatuk és ők az illetékesek . . . Tudják a hit érzékével észrevenni, örömmel elismerni és gondosan ápolni a világiak sokféle formában jelentkező karizmáit . . . Bizalommal ruházzanak tisztségeket is a világi hívőkre, az Egyház szolgálatában, teret biztosítva szabad tevékenységüknek; alkalomadtán bátorítsák őket, hogy kezdeményezzenek is." (PO 9)

Mivel a papok az egyházi közösség eleven jelei és megvalósítói, különösen ápolják a közösséget paptársaikkal és püspökükkel.

II. A lelkipásztorkodás élet adta keretei

Az alábbiakban kitérünk a korszellem, a falu és város, a kisközösségek, valamint a plébánia – mint a lelkipásztori munka adott keretei – rövid elemzésére.

1. A korszelem és a lelkipásztorkodás

Korunk emberére jellemző a fékevesztett utazási és költözködési láz okozta békétlenség, nyugtalanság, valamint a "hazátlanság" érzete. Tulajdonképpen ez tekinthető "normálisnak". Hozzá kapcsolódik az új, a változás és a másmilyen állandó keresése. Jól fejezi ki ezt a lelkiséget az angol "do it yourself" vagy a francia "bricolage" (barkácsolás, szöszmötölés, bóklászás). Életünk hobbik váltogatása, válogatás az elburjánzott lehetőségek között. Körülbelül így néz ez ki pl. a vallásos embernél: Vasárnap de. elmegy misére, legalábbis, ha éppen "nincs más dolga", vagy ha éppen semmi értelmeset nem talál a tévében; délután szívesen elolvas valamit az iszlám vallási költészetéből, vagy megnéz egy adást az észak-amerikai indiánok lelkiségéről; estefelé elmegy egy zen- vagy jógaülésre. A nap leáldoztával ne kérdezzük meg tőle, hogy milyen vallású, mert úgy sem tudna kielégítő választ adni, hisz komoly nehézségei vannak a föltámadással, a lélekvándorlás pedig roppant érdekli. Ha valamilyen sorscsapás megrendíti, lázasan beletemetkezik a vallásba. Az is előfordul, hogy a vallását gyakorló személy ok nélkül felhagy vele, és érdeklődéssel fordul az ázsiai vallások felé, Nepálba vagy Indiába utazik, s közben eszébe sem jut, hogy valláspótlékot keres.

Ez a mentalitás hasonlít a tévénézők magatartásához: követem az adást, amíg érdekel, kielégít, szórakoztat, s ha nem tetszik a műsor, kikapcsolom, de megtartom a készüléket. Vallásosnak tartom magam, de "vallási étrendemet" magam állítom össze, méghozzá saját ízlésem szerint. A vallás inkább csak segédeszköz, hogy jobban élhessünk, szellemi erőinket ébren tarthassuk, eljussunk kulturális önazonosságunkhoz. Valamiféle vallásosságra végül is szüksége van a ma kultúremberének akár tillichi, akár jungi, akár frommi stb. értelemben.

Valahogy minden cseppfolyós, állandóan változó. Látszik a kultúrán, a művészeten, a világnézeten, s persze a vallás sem védett terület. Elmosódott a veretes kultúra, a káprázatos művészeti stílus, az irányt és biztonságot adó világnézet és a kiforrott vallásos arcél. Igaz és szép az, ami tetszik, izgat, újszerű, eredeties. Minden szubjektív, viszonylagos. Nem keressük a szépség, a jóság és az igazság objektív mércéit. Általában nem is vesszük szívesen, igyekszünk szabadulni tőlük, nehogy életreszólóan el kelljen magunkat kötelezni. A "Kloster zur Zeit" (alkalmi vagy időszakos szerzetesség) modern jelenség: a fiatalok szívesen bevonulnak valamelyik kolostor épületébe, ám teljesen elkötelezettség nélkül, egy-két napra, hisz ez újat, varázst ad életüknek. Egy életre elkötelezni magukat a szerzetesi élet mellett még véletlenül sem hajlandóak.

Az ilyen lelki beállítódást századunk elején még rendetlennek, különcködőnek, "vagabundnak" bélyegezték.

Persze nem szabad általánosítanunk: ma is vannak mély lelkek, vallásukhoz hűségesen ragaszkodók. Ám a lelkipásztor nem lepődhet meg, ha hívei között szépszerével talál a korszellem szerint élőket. Nem ítélheti el őket, hanem segítenie kell rajtuk. Keresse meg és fokozza bennük az állandóság, az igazság és a szépség igényét, és segítse őket, hogy hitükben és életvitelükben érettebbekké s ezzel döntésképesebbekké váljanak. Ugyanakkor építse bennük az önzetlenséget: a krisztusi erényeket, s állítsa őket a természetfeletti, az üdvösség útjára. Ez lesz emberi boldogságuk és keresztény önmegvalósításuk biztosítéka. A keresztény ember proegzisztenciával rendelkezik: Krisztus által, Krisztussal és Krisztusban él.

2. Falu és város a lelkipásztorkodás keretei

Amikor falut említünk, a parasztság, amikor pedig városra gondolunk, a munkásság jut eszünkbe. Legalábbis a magyar jelenlegi viszonyokra ez nem érvényes: a határok elmosódtak. Ez persze nem jelenti, hogy nincs különbség falusi és városi lelkipásztorkodás között Magyarországon: más a városban élő, és más a naponta ingázó vagy csak hetente hazajáró munkás helyzete. A falun és a városban élő értelmiségi élete is lényegesen eltérő. A falut jellemzi a kihalás vagy legalábbis az elnéptelenedés, míg a városok népessége megszaporodott. A hagyományok falun is vesztik értéküket, városon legtöbbször már nyomuk sem maradt. Valószínűleg azonban a kialakult helyzet az új politikai adottságok hatására más irányt vesz a közeljövőben.

A falu lelkipásztorának is utána kell mennie az embereknek, és közösségeket kell teremtenie, ahol a hívek és keresők egyaránt otthonra találnak. Mivel a falusiak nagy hányada ingázik, és falun töltött szabadidejük jelentős részét igénybe veszi a háztáji vagy egyéb kisegítő munka, számolni kell azzal, hogy nehezen elérhetők. Művésznek kell lennie a lelkipásztornak, hogy összehozza a híveket. Bár a falu is városiasodik, mégis a legtöbb faluban megtalálhatók a vallási hagyományok – legalábbis – nyomai. Az építő jellegű szokásokat meg kell erősíteni. Ilyenek az adventi "szállást keres a Szentcsalád" vagy a karácsonytáji betlehemezés és pásztorjáték, a lourdes-i ájtatosságok stb. Emellett ki kell alakítani a meleg, családias vallási ünneplést: szentmisén, keresztelőn, esketéskor stb.

A munkásság sajátságos vallási problémája, hogy kiszolgáltatottabb volt a marxista hatásnak, mint a falu népe. Ugyanakkor a vallásos tartalmú hasonlatok, jelképek is: kenyér, szőlő, pásztor stb. közelebb állnak a falusi kultúrához. Másrészt a falu embere közelebb áll a természethez, míg a munkás az ember alkotta gépek (gyárak) világában éli le élete javát. A természetközelség nyitottabbá teszi az embert a végső kérdésekre, amelyekre a vallásban találjuk meg a választ. A városi lelkipásztorkodás kerékkötője az is, hogy plébániáink általában nagy lélekszámmal rendelkeznek. Bár már X. Szent Pius megkövetelte, hogy a városi plébániák híveinek száma ne haladja meg a tízezret, és ezen a téren a század eleje óta igen jelentős javulás történt, húsz-harmincezres plébániák még ma is előfordulnak, Az is megnehezíti a városi lelkipásztorkodást, hogy a városi ember névtelenné, ismeretlenné, társtalanná vált; érdeklődési köre is leszűkült, néha az eszem-iszom szintjére. Sok városi lelkipásztor kirándulásokat (zarándoklatokat) szervez a természetbe, közösségeket létesít, ahol a hívek legkülönbözőbb rétegei megtalálják önmagukat és otthonra lelnek. A modern lelkipásztorkodás kedvez a városi papoknak: ismerek olyan plébánost, akinek 150 munkatársa van: ezek tevőlegesen kiveszik részüket a lelkipásztorkodásból. A plébános idejének nagy részét tulajdonképpen munkatársai képzésére, összetartására és munkájuk egyengetésére fordítja.

Falun és városon találunk értelmiségieket. Kihívás ez a lelkipásztorok számára, hogy az istentiszteleteket élményszerűbbé, a prédikációkat alaposabbá, az egyházközség életét elevenebbé tegyék. Ugyanakkor az értelmiségiek roppant nagy segítséget is jelenthetnek a lelkipásztorkodásban.

3. A kisközösségek mint a lelkipásztorkodás keretei

Korunkra jellemző, hogy a ma embere elmagányosodott. Éppen ezért vágyik a közösség után, ahol emberközelségre, bensőséges kapcsolatra talál. Ugyanakkor nehezen viseli a mai ember a rideg és merev struktúrákat. Emellett mintha tömegiszonya is lenne, elfordul, elidegenedik a nagy szervezetektől. Ezzel tulajdonképpen létrejött a kisközösségek igénye. Ténylegesen a kisközösségek világszerte elszaporodtak, a vallási bázisközösségek is természetesen. Ezek "az Egyház reményei – mondja VI. Pál –, ha megfelelnek a következő feltételeknek: – Ha Isten szavában keresik az eligazítást, nem pedig szélsőséges politikai eszmékben vagy divatáramlatokban . . . – Ha elkerülik az állandó kísértést, hogy rendszeresen kontesztáljanak, vagyis ha felhagynak a minden ellen tiltakozó epés kritikával . . . –

Ha hűségesen ragaszkodnak helyi egyházukhoz, amelyhez tartoznak és az egyetemes Eegyházhoz . . . – Ha megőrzik az őszinte közösséget püspökeikkel . . . – Ha nem tekintik magukat az evangélium kizárólagos címzettjének vagy hordozójának . . . – Ha egyre inkább fokozódik felelősségtudatuk, buzgóságuk, kötelességvállalásuk, missziós szellemük. – Ha minden vonatkozásban egyetemesek, és nem szektásan beszűkültek." Az ilyen kisközösségek "különleges talajai lehetnek az evangéliumi üzeneten alapuló evangelizációnak, és ők maguk is az evangélium hirdetőivé válnak." (EN 58)

A lelkipásztorok feladata tehát a keresztény csoportok kialakulásának egyengetése és apostoli készségeik fejlesztése. Léteznek már olyan plébániák, ahol minden hívő valamilyen kisközösség tagja, hívják azt a kisközösséget bázisközösségnek, családi csoportnak, bibliacsoportnak, felnőttkatekézisnek stb.

4. Plébániák a lelkipásztorkodás hagyományos keretei

"A plébánia a krisztushívőknek a részegyházon belül állandó jelleggel megalapított közössége, melynek lelkipásztori gondozását, a megyéspüspök felügyelete alatt, plébánosra bízzák, aki annak saját pásztora." (515. kánon, 1. §) Természetesen ez a "plébános" lehet egy vagy több személy: pap, diakónus vagy világi krisztushívő; férfi vagy nő, ha nem is kaphatja meg a jogi titulust (517. kánon). A plébánia területi vagy személyi, de szükség szerint szakosított is: művészek, vendégmunkások, katonák, turisták stb. plébániája.

Lényeges, hogy a plébánia Isten népének közössége legyen, hisz "a földkerekségre kiterjedő látható egyházat teszi jelenvalóvá". A lelkipásztor elsőrangú feladata, "hogy a közösség tudata élő legyen, és különösen a vasárnapi mise együttes megünneplésében mutatkozzék meg" (*Sacrosanctum Concilium* 42). A szentségek kiosztása is mindmegannyi közösségformáló erő. Ezért is ajánlatos pl. a keresztelés a krisztushívők részvételével, a bűnbánati liturgiák közös megrendezése, a betegek szentségének közös kiszolgáltatása a már szokásos közös elsőáldozás és bérmálkozás mellett.

Közösséget alkot és formál továbbá a plébániai képviselő testület, valamint a különféle – kateketikai, ifjúsági, családi, karitatív stb. – lelkipásztori tanácsok, amelyek lehetővé teszik a krisztushívők apostoli munkáját és az evangélium felvirágzását a plébánia területén, illetve a hívekben.

A lelkipásztorkodás élet, a szeretetből fakadó élet. "Az Úr Jézus szeretetet vár el az evangélium minden hirdetőjétől, az Egyház minden építőjétől. Az igazság szolgálata és az egység megvalósítása is a szeretet jele . . . Továbbá jele a szeretetnek, hogy tekintettel vagyunk az evangelizáltak vallási, szellemi fokára, tekintettel vagyunk befogadó képességükre, amelynek ütemét nem szabad mértéken felül siettetni. Tekintettel vagyunk jóhiszeműségükre és meggyőződésükre, amelyet nem akarunk erőszakkal letörni." (EN 79) A Szentatyával együtt "kérjük tehát azokat, akik az evangelizációban bármi módon is részt vesznek: élesszék fel magukban a lelkes buzgóságot" (EN 80).

Mészáros István

EGYHÁZTÖRTÉNET ÉS MAI VALLÁSOS ÉLET

Senki sem vonja kétségbe: az alapos egyháztörténeti tanulmány egyaránt nélkülözhetetlen a papságnak is meg azoknak az egyházi és világi szakembereknek is, akik tudományos diszciplínaként művelik; szükségesek a korszerű egyháztörténeti kutatások, azok eredményeinek tudományos igényű feldolgozása és publikálása, az egyháztörténeti témák sokoldalú megvitatása, a nemzetközi információs kapcsolatok kiépítése.

Az egyháztörténet ugyanúgy része a történettudománynak, mint a hittudománynak; szorosan összefügg vele az eszmetörténet, a néprajz, az iskolatörténet s számos más tudományszak.

Egyháztörténet a vallásos ember számára

De az egyháztörténeti tájékozottságra nem csupán a szaktudósoknak van szükségük, hanem *a lelkiségben igényesebb "egyszerű" vallásos embereknek* is. Általa ugyanis Isten kegyelméből kapott, saját emberi erőfeszítéssel is szilárdított és elmélyített bensőséges személyes hitük egyrészt tudatosan bekapcsolódik a Krisztustól kiindult történeti folyamatosság áramába, másrészt távlatossá válik a jövő irányába. Az Egyház történetének ismerete megóv a triumfális kísértéstől , de vigasztal és felemel az Egyház megtöretésének, üldözésének idején; érzékelhetővé teszi a Szentlélek mindent megújító,

felszabadító energiáinak – mindegyik történeti korszakban megtalálható – kiáradását; ráirányítja a figyelmet a karizmatikus történeti személyiségek sajátos kisugárzó szerepére, de figyelmeztet arra is: csupán eszközök ők Isten kezében; és éppen ezen az alapon az egyháztörténetben tájékozott hívő meg tudja érteni a téves úton járó s a bukott egyházi vezetők tragikumát is.

A katolikus Egyház múltjában járatos világi ember pontosan látja, hogy *az egyházat mi mindnyájan együtt alkotjuk:* az "egyszerű" hívek sokasága, papok, püspökök, fel egészen a pápáig; mi vagyunk itt együtt az Istennek ebben a világban zarándokló hívő népe; az egyháztörténet a mi hívő életünk, Krisztus melletti elkötelezettségünk és a mellette való tanúságtételünk története, az őskeresztények életétől kiindulva, máig.

S tanulmányozva a múltat, megértjük, hogy az egyházi vezetők egyedüli és kizárólagos legfőbb tiszte *e hívő nép "megszentelése".* Ahhoz adnak segítséget, annak feltételeit teremtik meg, hogy a magunk módján minél inkább szentekké, vagyis krisztusivá – "christianus"-szá, azaz kereszténnyé – legyünk.

Az egyházi vezetők minden tevékenysége – a múltban is, a jelenben is – *ennek az alapvetően lelkipásztori feladatnak van alárendelve.* Nem lehet az a dolguk – erre int az egyháztörténelem –, hogy belevegyüljenek a konkrét napi politikába, hogy beszálljanak a pártharcokba, hogy tisztségükkel bármiféle politikai hatalmat hitelesítsenek; viszont lelkipásztori kötelességük az ország közvéleményét a felmerülő társadalmi méretű erkölcsi problémákban eligazítani; nem hallgatni, hanem hangjukat hallatni a jogsértések idején; segítő szándékkal bírálni az országos szinten jelentkező erkölcsi hibákat és bűnöket, akárki is követte el azokat; az egyházi vezetők ezt a jogukat mint pártpolitikán felül álló, független erkölcsi tekintélyek gyakorolják.

Hitünk elmélyülésén, Krisztushoz való kötődésünk szorosabbá válásán túl tehát az egyháztörténet tanulmányozása azt is eredményezheti, hogy a világi hívő jobban, biztosabban eligazodik saját kora Egyházat, hitet, vallást érintő aktuális társadalmi-közéleti kérdéseiben és problémáiban. Ugyanakkor múltbeli-történeti példáival arra ösztönzi a világi hívőket, hogy *saját társadalmuk mai közéletében – tehetségüknek, képességeiknek, adottságaiknak megfelelően – minél aktívabban vegyenek részt.* Ezzel is – mint sajátos világi szolgálattal, speciális küldetéssel – tevékenyen hirdessék Krisztust, egy szekularizált 20. századvégi profán világban téve jelenlévővé Krisztus örömhírét.

Az egyháztörténelem tehát fontos lendítő erejű, tisztító hatású, világnézetet, meggyőződést, hitet elmélyítő és tudatosító tényező a világi hívek számára: ilyen hatású, ha az egyháztörténeti tájékozottság széles körben él.

Magyar hazánkban – ma és most, 1990 nyarán – az egyháztörténeti tájékozottság szinte még nyomokban sem található a katolikus hívek körében.

A hiány okai

Az elmúlt négy évtizedben felnőtt fiatalok nagyobb része lényegében egyetlen forrásból merítette halvány ismereteit a katolikus Egyház múltjáról; *az általános iskolai és a középiskolai történelemtantárgyból.* E tantárgy tankönyveiben – jól ismert a tény – marxista beállításban, egyház- és vallásellenes szándékkal mutatták be – hamisítva, torzítva – az Egyházat, a katolikus hitet, a papságot, a pápát. Ez a negatív egyházkép a kommunista tanárok szóbeli magyarázataiban még ellenszenvesebbé tette nemcsak a múltbeli, hanem az 1948 és 1989 közötti "kortárs" egyházat és egyháziakat is.

Az iskolai tankönyvek "hivatalos" egyházellenességét alig-alig tudták ellensúlyozni a vallásos, illetőleg a vallással szemben nem ellenséges, alapjában véve jószándékú pedagógusok (sokan voltak ilyenek is, olyanok is). Nehezítette ugyanis helyzetüket, hogy a sajtó, a rádió és a televízió, valamint az antiklerikális ifjúsági regények, a történelmi filmek – egyházat és egyháziakat torzítva bemutató, a katolikus Egyház múltját befeketítő, a valóban előfordult rosszat felnagyító és abszolutizáló – egyház- és vallásellenes propagandája alól nehezen tudták magukat kivonni e korszak fiataljai.

Nem kaptak sokkal több valós egyháztörténeti ismeretet *a szervezett hitoktatásban részt vevő gyerekek és fiatalok* sem, egyrészt a hitoktatás megszervezésének bonyodalmai, másrészt a hitoktatás anyagának megtervezése körüli viták miatt. Nehéz hazai körülményeink között a hitre nevelés, a hitben való elmélyítés, a mai keresztény magatartás kialakítása, az elsőáldozásra és bérmálásra való konkrét sietős előkészítés a legfőbb feladat, s mindez bőven kimeríti a rendelkezésre álló szűkös időkereteket. Ezért az egyháztörténeti stúdium kihagyható, kihagyandó – érthetően számos hitoktatási szakember vélekedett így.

De ezen túlmenően az egyháztörténet hitoktatáson belüli tanítását maga az Állami Egyházügyi Hivatal közvetlenül is lehetetlenné tette: *mindvégig nem engedélyezte az egyháztörténelem tankönyvét.* Nyilván azért nem, nehogy

oktatása során az Egyház múltjának hasonló eseményeit a tanulók összevessék a "szocialista" állam katolikus egyházának elnyomásával, üldözésével.

Csupán szűk válogatásban a legjelentősebb szentek életét tartalmazó tankönyv kiadására kerülhetett sor. Ez azonban nem pótolhatta a katolikus szakember szerző által írt *szakszerű egyháztörténeti tankönyvet;* e "szentek élete" alapján lehetetlen volt mind az egyetemes, mind a magyar egyház folyamatos, igaz történetének bemutatása.

Korabeli egyháztörténetírás

De a felnőtt katolikus ember sem juthatott hozzá egyháztörténeti monográfiákhoz ebben az időben. 1948 óta majdnem négy évtizeden át nem jelent meg a magyar könyvpiacon hazai kiadású katolikus egyháztörténet. Az esetleg megmaradt korábbi kiadványok a könyvesboltokból kiszorultak, bezúzták azokat, nem voltak kaphatók. Még antikváriumokban sem árulhatták ezeket.

Egyes papi magánkönyvtárakban megtalálható volt az 1937 és 1941 között *Bangha Béla és Ijjas Antal* szerkesztésében közreadott nagy nyolckötetes egyháztörténeti sorozat, meg *Ijjas Antal* 1948-ban megjelent "Húsz évszázad viharában" című szintézise. Ezeket azonban 1948 után csak szűk körben forgatták. *Hermann Egyed* 1973-ban Münchenben megjelent, a magyar egyház történetét 1914-ig feldolgozó kötetét sem lehetett "szabályszerűen" behozni az országba (de azért természetesen számos példány bejutott).

Az egyetemes és a magyar egyháztörténet néhány "ártatlan" s politikai bonyodalmat nem okozó részproblémájáról elvétve megjelent egy-egy tanulmány katolikus szerzőtől a *Vigilia* hasábjain. Ez a nagy jelentőségű katolikus folyóirat azonban ezekben az évtizedekben csupán egy vékony értelmiségi réteg kezébe került. Rövid ismeretterjesztő szöveggel – főként évfordulók alkalmával – megjelentek egyháztörténeti írások a legnagyobb példányszámú katolikus lap, az igen szűk terjedelmű *Új Ember* hasábjain is.

A korabeli katolikus sajtó irányítói – nyilván az Állami Egyházügyi Hivatal nyomása alatt – kínosan ügyeltek arra, hogy a közölt egyháztörténeti írások témái főként a régebbi századokból vétessenek. Viszont a magyar katolikus egyház két világháború közötti történetére, a második világháború alatti tevékenységére, majd pedig az 1945–1948 közötti koalíciós

időszakra s az 1950-es, 1960-as évek hazai egyháztörténeti eseményeire vonatkozóan csakis a marxista torzító értelmezések népszerűsítő visszhangozása volt lehetséges a katolikus egyházi lapokban is. Ezek kritikájáról természetesen szó sem lehetett.

S ami az egyik legkeservesebb tény (amely ugyanakkor jól szimbolizálja-reprezentálja az egész korabeli hazai egyháztörténetírást): *Mindszenty József bíboros* hősies lelkipásztori helytállásáról, hívei és az össze s magyar állampolgár érdekében végzett példamutató papi-prímási szolgálatáról objektív tudományos tárgyilagossággal megírt könyv vagy tanulmány nem jelent meg hazai kiadásban Magyarországon, egészen 1989 tavaszáig. Minden hazai fiatal az iskolai történelemkönyvek róla megfogalmazott hazug frázisait tanulta meg, s ezt sulykolták a tömegkommunikáció adásai is. S a róla terjesztett rágalmak mélyen megültek a katolikus családokban, a félelem még nevének említését is visszafojtotta. A vele szemben ördögi stratégiával szított ellenszenv nem csupán az Egyházzal ellenséges és vallásilag közömbös közvéleményben nyert hitelt, hanem a katolikus hívők, sőt még a papok körében is.

De ugyanez volt a helyzet ezeknek *a közelmúlt évtizedeinek a teljes magyar egyháztörténetével is,* sokak számára még személyesen átélt, megszenvedett közelmúltjával; semmi lehetőség nem volt arra, illetve minden feltétele hiányzott annak, hogy tárgyilagos és hű képet kapjanak róla a katolikus hívek, fiatalok és felnőttek. S ez nem csupán korunk hazai egyházában és civil társadalmi életében való eligazodásukat zavarta meg, de hitük számára is komoly veszélyeket jelentett, a közömbösség vagy a kiábrándultság felé taszítva őket.

Sajátos módon jelentkezett mindez *az 1960-as évtizedben,* amely a világegyház számára a történelmi jelentőségű második vatikáni zsinatot hozta; ugyanakkor a magyar egyház életében ezen kívül egy ugyancsak figyelemre méltó (s annak idején a hazai egyházi és világi sajtóban szintén történelmi jelentőségűnek értékelt) esemény történt: az 1964-es ún. "részleges megállapodás" a Szentszék és a magyar kormány között.

Ez az évtized azonban a magyar katolikus egyház történetének – nem az egyházpolitika, hanem *az Isten magyarföldi népe 20. századi történetének – egyik legsötétebb korszaka.* Az 1945-ben megindult és azóta szünet nélkül tartó s egyre fokozódó egyházellenes propaganda első perspektivikus-távlati hatásai ekkorra értek be: a vallást elutasító, azt károsnak tartó első ateista generáció ekkor vált hazánkban felnőtté, ez a generáció ekkor ért a családalapítás időszakába. Ettől kezdve egyre emelkedett az olyan családok

száma – most már társadalmi méretekben –, ahol a gyermekeket már nem kereszteltették meg. Elkezdődött a templomok kiürülése, ott zömmel csupán az idősebb korosztályok maradtak. (Az 1950-es években mindez még nem volt tapasztalható!). Az elkereszténytelenedés első hatalmas hulláma – mint belső frusztráló erő – ekkor zúgott végig Magyarországon.

Mindehhez hozzájárult, hogy az 1956-os forradalmat követő véres megtorlás 1963-ban lezárult, elkezdődött a "konszolidáció": a forradalom vérbefojtásával, szovjet erőszakkal kormányra került hatalom és a megfélemlített nép hallgatólagos egymást tolerálása – legalábbis a külszín ezt mutatta. Viszont ekkor indultak meg *a katolikus ifjúsági közösségek elleni nagyszabású bírósági perek* a hivatásukat "opportune et importune" komolyan vevő papok, illetőleg a köréjük csoportosuló világi fiatalok ellen. S ezek a perek az egész évtizeden át tartottak, s tökéletesen elérték céljukat: egyformán megfélemlítették a papokat, a fiatalokat és a szülőket, hogy a hitoktatás, a hitre nevelés dolgaival ne foglalkozzanak. Az Állami Egyházügyi Hivatal győzött: kezében tartotta a püspöki kart, amely készséggel közvetítette annak minden intézkedését.

S az 1961. évi oktatási törvény nyomán minden addigit meghaladó erővel *hatalmas vallásellenes kampány indult meg az iskolákban* a kommunista pártközpont, illetve a minisztérium széleskörű lebonyolításában: a tananyag fokozott materialista-vallásellenes értelmezésével, s az ifjúsági mozgalom szervezeti kereteit is felhasználva, óriási ateista nyomás nehezedett a vallásos tanulókra, szülőkre, pedagógusokra, súlyos retorziókat helyezve kilátásba a vallásukat nyíltan gyakorlókkal szemben.

Mélypontra zuhant *a legális hitoktatásra járó tanulók száma* (törvényesen ekkor csakis fakultatív iskolai hitoktatás létezett; templomban hitoktatást végezni, fiatalokkal másutt összejönni büntetendő jogellenes cselekedet volt!). A hitoktatásról való iskolai és munkahelyi lebeszélés folyamatosan működő agitációs gépezete most már fenyegetésekkel párosult: súlyos veszélybe került a hitoktatásra járók továbbtanulási lehetősége; a szülők munkahelyén vezetett személyi lapon is súlyos tehertételt jelentett a gyermek hitoktatásáról szóló bejegyzés. De egyébként a hitoktatás minimális feltételei sem voltak biztosítva (tankönyvek, szemléltető eszközök, szabad és nyugodt oktatási körülmények stb.).

(Mindez egyenes következménye, függvénye volt a Szovjetunióban ekkor, Hruscsov főtitkársága alatt kibontakozó – a korábbi sztálini egyházüldözéseket is meghaladó – hatalmas egyházellenes rohamnak: a vallás, az

Egyház eltünése, pontosabban eltüntetése ugyanis – így vélték "tudományos alapon" – a kommunizmus gyors bekövetkezésének alapvető feltétele.)

Ilyen körülmények között jött létre az*ún. "részleges megállapodás"* 1964-ben a Szentszék és a magyar kormány között, lényegében azt dokumentálva ország-világ előtt, hogy a Magyar Népköztársaságban, tehát "egy szocializmust, illetőleg kommunizmust építő keleti országban" a vallási alapjogok terén minden rendben van, itt "Isten népének" minden rendű-rangú tagja a legteljesebb szabadságban élheti meg katolikus hitét, egyénileg is, közösségben is, templomban is, templomon kívül is, minden hátrány és megkülönböztetés nélkül.

A Szentszék küldöttei nyilván a legteljesebb jóhiszeműséggel fogadták el a magyar kormány képviselőinek ezirányú tájékoztatását, és adták áldásukat erre az egyáltalán nem megnyugtató állapotra. A "részleges megállapodás" által viszont az 1956 utáni Kádár-kormányzat nemzetközi reputációja számára megnyílt az út: ettől kezdve a Moszkva-bérencként halálos ítéleteket aláíró Kádár Jánossal – ő volt az igazi "ellenforradalmár", a szó súlyosan elmarasztaló értelmében (a szerk. hozzáadása) – egyenrangú félként fogtak kezet a nyugati országok államfői.

S még egy ellentmondás: a "részleges megállapodás" elfogadása fejében az újonnan kinevezett magyar püspökök részt vehettek Rómában a zsinaton. A zsinat mélyebb lélekfordító hatásai azonban – az ismert okok következtében – egyáltalán nem érvényesültek, nem érvényesülhettek magyar egyházunkban.

Alighanem az e megegyezést követő állami engedékenység szándékát külsőleg-formálisan dokumentálandó jelent meg az 1948 és 1983 közötti hazai katolikus monografikus egyháztörténeti szakirodalom első és egyetlen alkotása. *Félegyházy József,* a Hittudományi Akadémia egyháztörténet-professzora írta, s 1967-ben látott napvilágot, címe: *"Az egyház a korai középkorban"*, s benne a VI. századtól a X. századig kíséri a nyugat-európai országok egyházának életét. Paradox korjelző, hogy a szerző a bevezetésben "az Engelstől és Marxtól tökéletesített történelmi materialista szemlélet" helyeslő bemutatása után ismerteti a keresztény történelemszemlélet ismérveit. (Két év múlva, 1969-ben jelent meg *Csóka J. Lajos* bencés rendtörténete: "Szent Benedek fiainak világtörténete".)

Újabb kezdeményezések

1973-ban ünnepelte a magyar katolikus egyház *a magyarság megkeresztelkedése kezdetének milléniumát.* Egyházunk fentebb vázolt belső éle-

tében lényeges változás ekkor még nem következett be, de azért a lehetőségek igen lassú bővülése mégiscsak megindult. Lehetővé vált és a későbbi években egyre bővült a templomi hitoktatás, amely – az iskolától függetlenítve a hittanórákat – jobb eredményekre adott reményt. Új hittankönyveket jelentettek meg (de – mint jeleztük – egyháztörténelem-tankönyvet nem), újjáalakultak a papi és a világi hitoktatóképzés szervezeti keretei.

Ennek az időszaknak volt köszönhető egy magas tudományos igényű, alapvető "profán" történettudományi mű létrejötte, amely a magyar katolikus egyháztörténet számára is nagy jelentőségű: 1977-ben látott napvilágot *Györffy György* kötete, az *"István király és műve"*.

* * *

Időközben azonban *számos marxista szerzőtől* jelent meg katolikus egyháztörténeti tanulmány egyrészt a magyar és az egyetemes egyház régebbi, másrészt újabb, 20. századi – ezen belül az 1945 és 1948 közötti – történetére vonatkozó tematikával. E szerzők az 1960-as, 1970-es években még mindig az 1950-es évek "sztálinista-rákosista" egyházellenes megállapításait ismétlik, a kommunista ideológia szája íze szerint torzítva a történeti tényeket.

Az 1970-es évek végén azután az elkötelezett marxista-kommunista szerzők egy újabb generációja jelent meg; egy, a korábbiaktól különböző, *toleránsabb egyháztörténeti kutatási és interpretálási felfogást* képviselve. S e marxista kutatások eredményeként az 1980-as években számos terjedelmes, szép kiállítású, tartalmas hazai kiadású egyháztörténeti kötet foglalkozott a katolikus Egyház, a papság, illetőleg a magyar egyház történetével. Ezen belül már gyarapodott az 1945 utáni évtizedekkel foglalkozó munkák száma is.

Egyrészt örvendetes volt e tanulmányok, könyvek megjelenése: szerzőik tárgyszerűen, a tények, események, dokumentumok pontos bemutatására törekszenek, s marxista meggyőződésük már nem állt ellentétben azzal, hogy bizonyos fokú empátiával ítéljék meg az egyház külső és belső életét.

Másrészt súlyos ellentmondásokat is rejtettek magukban ezek az új szemléletű marxista egyháztörténeti munkák. Történeti szakszerűségük ugyanis vitathatatlan: nem az 50-es, 60-as évek brosúra műfajú vulgáris materialista, szovjet típusú korlátolt egyháztörténeti metódusát követték, hanem kellő pozitivista tárgyszerűséggel dolgozták fel témájukat. *Végkövetkeztetéseiket azonban marxista felfogásuk alapján vonták meg.* Az egyháztörténeti események megítélésének (annak, hogy "milyen helyet foglalnak el ezek a társadalmi haladás folyamatában") változatlan kritériuma a

kommunista szempontokból értelmezett "társadalmi haladás", az osztályharc kimenetele, a munkásmozgalom előretörése, a proletariátus követelései, a kommunista állampárt érdekei, a proletárdiktatúra kívánatos és elképzelt győzelme volt.

Ezek az 1980-as évekbeli új marxista magyar egyháztörténeti munkák az egyháztörténetileg kellően képzett olvasó számára gazdag és hiteles tény- és adatanyagot, dokumentumfeltárást nyújtottak, tehát jól használhatták saját kutatásaikban, saját – e marxista szerzők felfogásától gyökeresen eltérő – katolikus egyháztörténeti felfogásuk finomításában. A szélesebb körű olvasóközönség számára azonban (pedig elsősorban e réteg számára készültek ezek a kötetek) félrevezetők lehettek: a megnyerő történettudományi szakszerűség mögött a lényegében változatlan marxista-kommunista egyháztörténeti felfogást sugallták, amely alapjaiban különbözik a katolikus értelmezéstől.

* * *

A magyar katolikus egyháztörténeti szakirodalom új korszakot nyitott *Szántó Konrád* ferences történész professzor hatalmas modern egyháztörténete, amelynek első kötete 1983-ban, második kötete 1985-ben jelent meg, a záró szöveggyűjtemény-kötet pedig 1987-ben. A mű összefoglaló címe: "*A katolikus Egyház története*".

Nagy reményekre jogosít a Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközössége (METEM) tevékenységének megindulása. Ez az Esztergomban 1985 februárjában az Új Ember és a História című lapok által rendezett egyháztörténeti konferenciától számítható. Azóta jelentős egyháztörténeti szervezői munkásságot fejtett ki ez a szervezet, értékes tanulmánykötete a közelmúltban jelent meg.

Túl a szakembereken, a szélesebb körű – katolikus és nem katolikus, vallásos és nem vallásos – közvélemény számára alighanem az 1987-ben lezajlott *Pázmány-ünnepségek* nyitották meg az egyháztörténeti tájékozódás tágabb lehetőségeit. Ekkor magas szintű tudományos konferenciákat és másféle rendezvényeket szerveztek egyházi és világi, katolikus és nem katolikus szemléletű tudósok, kutatók közreműködésével. Ebből az alkalomból értékes egyháztörténeti kiadványok is napvilágot láttak.

Ettől kezdve *lényegében elhárult minden akadály* a magyar katolikus egyház, illetve az Egyetemes egyház történetének objektív, elfogultságok és előítéletek nélküli, bármiféle pártideológiától mentes kutatása s a kutatási eredmények közzététele elől; megszűnt az Állami Egyházi Hivatalnak a kéziratok legkisebb részleteire is kiterjedő cenzúrázó tevékenysége, meg-

szűnt maga a hírhedt hivatal is. Örvendetesen megnőtt az érdeklődés az egyháztörténeti témák iránt mind a szakemberek, mind a nagyközönség körében; megalakultak az egyháztörténettel foglalkozó kutatók különféle katolikus, illetőleg világiakból, nem katolikusokból álló csoportjai, kutatóműhelyei; gyarapodtak a szakfolyóiratokban és az újságokban megjelent értékes egyháztörténeti publikációk; ráirányult a figyelem a művelődéstörténet egyházi vonatkozású területeire is – például az iskolatörténeti témákra.

Rendszerváltás

Említettük: az egyháztörténetben való jártasság, a benne való kellő tájékozottság milyen hatással lehet katolikus hitünkre, belső meggyőződésünkre, egész személyiségünkre, az egyházban és a világban való helyes eligazodásunkra. 1990 tavaszától – ledöntve a négy évtizedes kommunista pártállamot – egy új, demokratikus jogállam létesítésének vagyunk tanúi és résztvevői. Az ezirányú erőfeszítések – erős a reményünk – sikerhez vezetnek.

Annak érdekében, hogy az egyháztörténeti tanulmány is hozzájárulhasson – a maga sajátos hatásaival – a lelkiségben igényesebb "egyszerű" katolikus hívek szellemi-lelki-erkölcsi erőinek jobb kibontakoztatásához, *fontos teendők* állnak most az illetékesek előtt.

A legelső kétségtelenül az, hogy az állami iskolák történelemtantárgyának oktatása során a katolikus Egyház tudományos hitelességű történetét kell megismertetni mindegyik tanulóval. Ehhez korszerű és igaz tartalmú történelemtankönyvek szükségesek. De az iskolai tananyag más részletei sem állhatnak ellentétben a tudományos egyháztörténelem tényeivel és megállapításaival. Ez alapvető fontosságú pedagógiai kívánalom.

Ezt az iskolai "profán" egyháztörténeti tájékozottságot azután ki kell teljesíteni, el kell mélyíteni a katolikus tanulók számára a korszerű hitoktatás keretében. Természetesen ehhez tudományos igényű, ugyanakkor a pedagógiai-didaktikai követelményeknek megfelelő, hazai kiadású, modern katolikus felfogású egyháztörténelem-tankönyvek kellenek.

Végül – a katolikus és a világi sajtóban közzéteendő egyháztörténeti tudományos, valamint népszerűsítő jellegű tanulmányok, cikkek s a hasonló jellegű és témájú rádió- és tévéadások, videoműsorok mellett – nélkülözhetetlenül szükséges *egy aránylag rövid terjedelmű, olvasmányos szövegű, de tudományos szakszerűséggel megírt, szép kiállítású, olcsó, egyetemes*

katolikus egyháztörténet, valamint *egy magyar katolikus egyháztörténet,* természetesen katolikus szerzőtől, a magyar katolikus társadalom mindegyik rétegében való legszélesebb körű terjesztés céljából.

Mindezek a teendők alapvető fontosságúak magyar katolikus egyházunk tagjainak *egyháztörténeti tudatformálását, lelkiségét elmélyítő egyháztörténeti tájékozottságának megalapozását* illetően, fiatalok és felnőttek számára egyaránt.

Szabó Ferenc

A KÉTSÉGBEESETT REMÉNY PRÓFÉTÁJA

Unamuno lelki útja (1864–1936)

Művek, irodalom, hivatkozások. – Miguel de Unamuno, *A tragikus életérzés*, Európa Kiadó, Bp. 1989, ford. Farkas Géza; = T. – Miguel de Unamuno, *Journal intime*, Cerf, Párizs 1989, ford. Paul Drochon; = J. – Ch. Moeller, *Littérature du XXe siècle et christianisme*, IV. kötet, 4. kiadás, Casterman, Párizs 1965, 46–146,; = M. – F. Castelli, "Miguel de Unamuno dinanzi a Cristo"; *La Civiltà Cattolica,* 1984/IV, 237–250. old.

Érdekes egybeesés következtében 1989-ben jelent meg először magyarul Miguel de Unamuno *A tragikus életérzés* c. filozófiai műve és franciára fordított *Naplója*. A *Sentimiento tragico de la vida* 1913-ban látott napvilágot; a *Diario* füzeteit pedig csak 1966-ban tették közzé, kevéssel előtte fedezték fel. Charles Moeller kiváló monográfiájában már idézte 1960-ban. A *Napló* felbecsülhetetlen dokumentuma a filozófus író 1897-es lelki válságának és megtérésének; számos meglátását átvette és továbbfejlesztette, orkesztrálta *A tragikus életérzésben*. A spanyol "Kierkegaard" világszemléletét lényegében megtaláljuk ezekben a könyvekben, valamint a *Velásquez Krisztusa* c. hatalmas költeményben (1920). *A kereszténység agóniája* (1925) lényegében már nem módosította az író-gondolkodó világnézetét.

Tanulmányomban igyekszem tárgyilagos képet rajzolni e bonyolult egyéniségről, e baszk egzisztencialistáról, Ágoston és Pascal, valamint Kierkegaard tanítványáról, e hitetlenül is hívő katolikusról, akit Lukács György bizonyára "az ész trónfosztói" közé sorolt volna (Kierkegaard-dal egyetemben), ha híres (és hírhedt) művében nem szorítkozott volna a német irracionalizmus bemutatására. Egy kicsit Lukács torzító értelmezése, a

"lukácsi kategóriarácsok" kísértenek *A tragikus életérzés* Utószavában, Szentei Dezső eszmefuttatásaiban. (A tanulmány elején nem "stílusos" a szúrás a Szent Offícium felé, amely 1957 elején a tiltott könyvek jegyzékébe vette fel Unamuno munkáját; hiszen a marxista index 1989-ig tartott, míg a katolikus egyház már korábban megszüntette azt a zsinattal!)

Unamuno végeredményben – minden pogány, gnosztikus és panteista színezetű eszmefuttatása ellenére – *anima naturaliter christiana;* Istenéhsége, öröklétszomja a mai ateizmusban és gyökeres evilágiságban prófétai figyelmeztetés. A halálra-szánt-lény léte az örök élet reménye nélkül – abszurdum. Egyedül Krisztus adja nekünk a feltámadás reményét, hogy így értelmet adjunk az életnek és a halálnak.

1. Unamuno életútja

A további elemzések jobb megvilágítása végett röviden vázoljuk Unamuno életútját, lelki kalandja főbb fordulóit. Mert ha gondolkodónál és írónál számít az életrajzi vonatkozás, akkor nála kétségtelenül. Rá is áll, amit a filozófusokról írt: "A filozófia különböző filozófusok emberi terméke, és minden filozófus egy-egy hús-vér ember, aki másokhoz, hozzá hasonló hús-vér emberekhez fordul filozófiával. És akár akarja, akár nem, nem csupán értelemmel, hanem akarattal, érzelemmel, hússal, vérrel, teljes lélekkel és teljes testtel filozofál. Az ember filozofál." (...) "*Primum vivere, deinde philosophari*, mondja az ókori latin szállóige, és a filozófusnak – aki először is ember és csak azután filozófus – élnie kell, hogy filozofálhasson, valójában azért filozofál, hogy élhessen. És csakugyan vagy azért filozofál, hogy beletörődjön az életbe, vagy azért, hogy valamiféle célt keressen hozzá, vagy azért, hogy szórakozzon és feladja a kínokat, de az is lehet, hogy sportból és játékból." (T 30–31)

Miguel de Unamuno 1864. szept. 29-én született Bilbaóban. Mélyen keresztény nevelést kapott. A bilbaói gyermekévek misztikus "köde" még legsúlyosabb vallási válsága idején is nosztalgiát keltett benne: a filozófusokat nyugtalanul végigvándorló elme, akiben egyszerre működött a racionalizmus és a "szív" sejtelmes örökvágya, szeretett volna egyszerűen, gyermeki alázattal hinni akkor is, amikor az "ész" ateizmusát nem sikerült felülmúlnia. Már kamasz korában mohón olvassa a filozófusokat; elsősorban ez az "absztrakt költészet", a filozófia érdekli. Előbb Jaime Balmès (1810–1848) katalán katolikus filozófus és apologéta révén ismeri meg a német idealistákat, később eredetiben olvassa őket, Hegelt, Kantot, Fich-

tét, miként a liberális protestáns teológusokat (Harnack, Ritschl, Troeltsch), a francia "modernistákat" (Loisy, Le Roy), vagy az angol pozitivistákat. De Szent Tamástól Pascalon keresztül Kierkegaard-ig végigvándorol minden gondolkodón. Természetesen a spanyol misztikusok és írók állandó "barátai", azon túl, hogy rendszeresen olvassa a Szentírást és az egyházatyákat is. A gyermekkori miszticizmus és a kamaszkori intellektuális tudásvágy tehát végigkíséri életét. Egy időben érezte a hívást, hogy pap legyen (miként Claudel és Bernanos). Morális válságon esik át; elutasít egy bizonyos moralizáló katolicizmust, főleg a kamaszkori szexuális nehézségek miatt. 1891-ben Salamancában elnyeri az egyetem görög tanszékét; feleségül veszi gyermekkori barátnőjét, Concepción Lizárragát, aki kilenc gyermekkel ajándékozza meg.

Unamuno egzisztenciális nehézségeinek egyik súlyosbító körülménye volt az, hogy egyik gyermekük vízfejűnek született, és évekig agonizált. Felesége hűséges társa, lelki küzdelmeiben támasza, "anyás" vigasztalója. 1897-ben szívbetegsége és állandó halálfélelme vallási válságot idéz elő nála. Megéli a "halálos ébredést", mint Ch. du Bos és Julien Green. Egy bizonyos "holdfényes damaszkuszi úton" meglátja a létezés éjszakai oldalát, az Isten és reménység nélküli élet tragikumát. Felesége, Concha, anyaként mellette áll, amikor a Semmi Angyala megkísérti. "Ő igazi Anyám, aki a legvégső pillanatban, az örvénylő szorongás szélén, amikor látta, hogy a Semmi Angyala szorongatott, és emberfeletti sírásra fakadtam, emberfeletti, isteni méhe legmélyéről kiáltott, karomba vetve magát: 'Gyermekem!' Akkor felfedeztem mindazt, amit Isten értem tett ebben az asszonyban, gyermekeim anyjában, szűz-anyámban, akinek regénye azonos az enyémmel, ő az én szent nemtudásom, öröklétem tükre." (M 116)

Egyik barátja, Pedro Corominas így mondja el ezt az esetet: "Egyik levelében úgy magyarázta nekem ezt az krízist, mint valami villámcsapást, amely egy szép éjszakán érte. Több órája nem tudott aludni, és forgolódott a hitvesi ágyon, ahol felesége feküdt némán, a félelemtől megdermedve. Hirtelen (Miguel) elkezdett nyögni, vigasztalhatatlanul, patakzottak könnyei, egész testében remegett. Akkor a szegény asszony, akinek lelkében a szánalom legyőzte a félelmet, karjába vette férjét, simogatta ezekkel a szavakkal: 'Mi van veled, gyermekem?' A következő nap Unamono elhagyott mindent, és bezárkózott a domonkosok salamancai kolostorába, és ott maradt három napig." (J 16–17)

Maga Unamono 1897. okt. 30-án ezt írta egyik barátjának, Juan Arzadunnak: "Annyi mondanivalóm van Neked! Mérhetetlen belső szoron-

gásokon estem át! Lényem legmélyéig felkavartak az örök problémák, főleg örök üdvösségem kérdése. A feneketlen semmiörvény szélén álltam, és végül megsejtettem, hogy van más eszköz is az észen kívül, hogy kapcsolatba kerüljünk a valósággal, hogy van kegyelem és van hit, az a hit, amelyet az ember végül is elnyer, ha valóban akar hinni. Vajon valóban hiszek, vagy pedig csak hinni akarok? Nem tudom. Nem tudok tájékozódni, de nagyobb belső békére találtam." (J 17)

Ez a bizalmas közlés bevezet bennünket abba a belső drámába, amelyet a *Diario* füzetei megörökítenek, és amelyet részben *A tragikus életérzés* is tükröz. Megsejtjük Don Miguel lelki útját 1897-ig; főleg látjuk, miként kerítette hatalmába a saját halála és az örök élet (feltámadás) problémája, és ezzel kapcsolatban az Isten-éhség – ezek *A tragikus életérzés* központi egzisztenciális kérdései –; továbbá a *Napló* és ez a most említett 1913-as műve is rávilágítanak arra, mennyire csalónak és csalárdnak tűntek fel neki korábbi szcientista-pozitivista nézetei, a racionalizmus szemlélete, és hogy milyen lényeges a Valóság, az élő Isten és a természetfeletti megismerésében a "szív", pascali értelemben. Egyébként Unamuno nagyon gyakran hivatkozik Pascalra és Kierkegaard-ra.

"Akárcsak Pascal, én sem tudom megérteni az olyan embert, aki fittyet hány erre a kérdésre (a halhatatlanságra); és aki azzal az üggyel nem törődik, 'amelyben rólunk magunkról, az öröklétünkről, mindenünkről van szó, az jobban taszít engem, mint amennyire megindít, elképeszt és megrémít', és aki így érez, az az én szememben, akárcsak Pascalében, akinek szavait idéztem, 'szörnyeteg'". (T 41) Így ír "A halhatatlanság éhe" c. III. fejezetben. Később ugyanebben: "Mi hát az életöröm, *la joie de vivre,* amelyről annyit beszélnek nekünk mostanában? Isten éhe, az örökkévalóság, a túlélés szomjúhozása mindig elfojtja bennünk annak az életnek a nyomorúságos élvezetét, amely egyre csak múlik, és nem marad meg. A féktelen életszeretet, vagyis az a vágy, amely véghetetlennek akarja tudni az életet, leginkább az dönti halálfélelembe az embert. (. . .) A fájdalom, a megsemmisülés költője, Leopardi, miután utolsó ábrándja is oda lett, már nem hitte, hogy örökké él,

. . . Perì l'inganno estremo
ch'eterno io mi credei

(eltűnt a végső ábránd, hogy öröknek higgyem magam), s az *infinita vanità del tuttó*-ról beszél, amikor a saját szívéhez szól; észrevette a közeli rokonságot a szerelem és a halál között, mert mihelyt 'szerelmes érzés ébred a szív mélyén, nyomban bágyadt és fáradt halálvágyat érzünk a keblünkben'. (. . .) Tragikus és örök probléma ez, és minél inkább menekülünk előle,

annál inkább belesüllyedünk. A derűs – de csakugyan derűs? – Platón a lélek halhatatlanságáról szóló dialógusában már huszonnégy századdal ezelőtt elszólta magát: arról beszélt, hogy kétes dolog a halhatatlanságról álmodozni, és fennáll a kockázat, hogy nem alaptalan az a mélyértelmű mondás: 'Szép kis kockázat!', vagyis kiderülhet, hogy az a kockázat szép, amit azzal a hitünkkel vállalunk, hogy sohasem hal meg a lelkünk; s ez a mondat egyben Pascal híres érvének a csírája." (T 44–45. Unamuno itt Pascal ún. Parijára, fogadására utal; vö. pl. *Gondolatok*, 233.) Később visszatérünk erre a problematikára, és megvilágítjuk azt is, miként próbálta megtalálni a "megoldást" Unamuno a keresztény hitben.

De előbb még néhány életrajzi adatot közlünk. Unamuno 1900 októberében a Salamancai Egyetem rektora lett. E hivatalától 1914-ben politikai okokból megfosztották (továbbra is helyettes rektor maradt). Don Miguel gyakran a spanyol monarchia ellenségeként nyilatkozott. De a hatalommal akkor került éles összeütközésbe, amikor Primo de Rivera diktátor uralkodott (1923–1930). Támadó cikkei miatt 1924-ben száműzték; néhány hónapig a Kanári-szigeteken tartózkodott, azután Franciaországba menekült. Párizsban élt, majd 1925-ben Hendaye-ben telepedett le. 1931-ben tért vissza Spanyolországba, és visszakapta salamancai egyetemi rektori állását; itt halt meg íróasztalánál, egyik barátja jelenlétében 1936 szilveszterén.

2. Az ész és szív csatája: az 1897-es megtérés

Ch. Moeller tárgyilagosan így jellemzi Unamuno világnézetét: "Ha a salamancai rektor nem is ismerte soha azt 'a békét, amely meghalad minden értelmet' (Fil 4,7), hinni akarása teljes ellentétben áll a gyökeres ateizmussal. Ha szüntelenül megtapasztalja azt az áthatolhatatlan szegélyt, amely elválasztja a természetfeletti hitet a *querer creer* (hinni akarni) szinte kétségbeesett nekifeszülésétől, ez nem annyi, mint 'gyúlékony kastélyt építeni a kétely alapjaira', hanem megismerni a kétely és az állítás állandó harcát. Unamuno barátai egyébként úgy értelmezték lelki fejlődését, mint Istenhez való visszatérést, és a két oldalról ellene intézett támadások azt mutatják, hogy ha nem vált hívővé a szó ortodox értelmében, nem is maradt álcázott ateista, aki komédiát játszott önmaga és mások előtt.... 'Megtérése olyan igazi vallásos megtérés, amelyet látszólag Jézus Krisztus és Egyháza felületes vagy talán mély félreismerése jellemez; lelkileg érvényes megtérés ez, még ha objektív szempontból kifogásolható is' (M. Nédoncelle). Bizonyos szövegeinek panteista íze ellenére az a vallásos teizmus, amelyhez

eljutott a salamancai rektor, a keresztény kinyilatkoztatás elemeivel van áthatva, mert számára egyedül a hús-vér ember feltámadása adhat értelmet a világ történetének és az egyes ember sorsának. Bármilyen hiányos is üzenete, a XIX. századvégi és a XX. század eleji Európának szüksége volt erre." (M 93)

A következőkben ezt az összefüggést szeretném illusztrálni Unamuno szövegeivel, főleg a *Diario* és a *Sentimiento tragico* jórészt egymásnak megfelelő gondolataival, vallomásaival.

A *Diario* egyik vezérmotívuma Szent Pál megtérése; ehhez hasonlítja Unamuno a saját "holdfényes damaszkuszi útját". Érezte, hogy Isten valóban hívta őt, hogy "felébredjen" az álomból, hogy lelkileg újjászülessék, megtisztulva bűneitől. "A halál félelme a bölcsesség kezdete" – írta Naplójába, módosítva az Írást, amely "Isten félelméről" beszél. Felfedezi, hogy elérkezett születése órája, de ez a *partus mortis*. Pedig egész lényével, minden idegszálával és lelke legmélyebb indulatával az öröklétre, az élő Istennel való örök életre, feltámadásra vágyakozik. Ezt nemcsak filozófiai reflexióval keresi; a materializmus és pozitivizmus kritikájával; a racionalista teizmus, ill. a racionalista istenérvek kritikájával előkészíti az utat a hit, remény és szeretet "más rendbe tartozó" megismerésének. Úgy tűnik azonban, hogy az "isteni erények" értelmezésében nem követte a katolikus tanítást. Más kérdés az, hogy Unamuno, az ember, a keresztény, lelke mélyén hogyan és mit hitt, remélt és miként szeretett. Ez az Isten és az ő titka.

"Eszemmel egy racionalista Istent kerestem, aki, mivel puszta eszme volt, elpárolgott... Eljutottam így a Semmi-Istenhez, ahova a panteizmus vezet, és a tiszta fenomenizmushoz, ami minden ürességérzés gyökere. Nem éreztem az élő Istent, aki bennünk lakik, és aki szeretettettei révén nyilatkoztatja ki magát nekünk, nem pedig a hiábavaló gőgös fogalmak révén, egészen addig a pillanatig, amikor szívemen kopogtatott és a halálszorongásba merített." (J 24) Unamuno gyakran hivatkozik "a tragikus lelkületű amszterdami portugál zsidó", Spinoza ismert gondolatára: a szabad ember a halálra gondol a legkevesebbet; de hozzáfűzi: "csakhogy az ilyen szabad ember halott ember, aki az élet rugójától szabad, nincs benne szeretet; a szabadságnak rabszolgája ő. Az a gondolat, hogy meg kell halnom, s az a talány, ami a halál után vár rám, szüntelenül fáj a tudatomnak." (T 41; vö. T 33, és ugyanez a gondolat a Naplóban, J 25).

"Az alázattal az ember eljut az egyszerűek bölcsességére, ami nem más, mint hogy az ember békében él önmagával és a világgal, az Úr békéjében,

az igazságra, nem pedig az észre támaszkodva. – Az én álomban töltött éveim gőgjével lépek be a hitbe, és számomra így minden a hiú dicsőségek szövése, mert úgy cselekszem, hogy Isten szolgáljon nekem, nem pedig hogy én szolgáljak Neki. Gondolok a híres konvertitákra és a külsőséges katolicizmus hiúságára. Kérem Istent, hogy vetkőztessen ki önmagamból." (J 26)

A Naplóban nemcsak feljegyzi, hogy "kérem", "kérnem kell" ezt és ezt Istentől, hanem elmélkedése gyakran imává alakul át; a Miatyánk parafrázisa végigvonul naplójegyzetein. "*Miatyánk.* Atya; íme a kereszténység eleven eszméje. Isten Atya, Isten Szeretet. És Ő a 'mi atyánk', nem az 'én Atyám'. Ó Istenem! Szenteltessék meg a Te Neved. Csak a Te dicséretedet halljuk, és mindent Hozzád vonatkoztassunk: így jön el a béke, és hal meg a gőg." (J 27)

Unamuno tudatában van annak, hogy a racionalista ész gőgös; Istent nem ragadhatja meg, nem szoríthatja a fogalmak börtönébe. Az élő Istenhez gyermeki alázattal imádkozni kell, mert Ő csak a kicsiknek nyilatkoztatja ki magát. "Amikor imádkoztam, szívemmel felismertem azt az Istent, akit eszem tagadott. Ha eljutok a hitre, mi szükség van a hit igazságának más bizonyítékára? Ez csoda lesz, igazi csoda, a hit igazságának tanúsítása. Azok a könnyek, amelyeket akkor ontottam, amikor kitört a krízis, a szorongás, nem pedig a megbánás könnyei voltak. A bűnbánat könnyei lemosnak, a szorongás könnyei idegesítenek és felizgatnak." (J 30)

Gyermeki alázata elvezeti újra Máriához, az Irgalmasság Anyjához. "Eljutottam egészen az értelmi ateizmushoz, egészen addig, hogy elképzeltem a világot Isten nélkül; de most látom, hogy mindig megőriztem titkos hitemet Szűz Máriában. A nehéz órákban önkéntelenül is ez a kiáltás szakadt fel szívemből: 'Irgalmasság Anyja, légy kegyes hozzám!' . . . Valamennyi titok közül Mária a legédesebb. A nő a hagyomány alapja minden társadalomban. Ő a nyugalom a zaklatottságban, ő a pihenés a harcban. A Szűz maga az egyszerűség; az anya, a gyöngédség. Az Istenember asszonytól született, az emberiség nyugalmából, egyszerűségéből." (J 34–35)

1897 nagycsütörtökjén rányit a legfőbb megoldásra is: "Tanulj meg Istenben élni, és többé nem félsz a haláltól, mert Isten halhatatlan." (J 39) A Miserért imádkozza: "Istenem, teremts nekem új szívet, újítsd meg keblemben az erős lelkületet. . . Uram, nyisd meg ajkamat, és szám hirdeti dicséretedet!" (J 41)

3. Hinni Istenben – "hinni akarni"

Unamuno a racionalizmus (intellektualizmus) ellen küzdve a másik végletbe esik; egy bizonyos protestáns fideizmust kezd vallani, jórészt a protestáns liberális teológia (és Kant) hatására. Igyekszik megcáfolni a klasszikus teodicea istenérveit (lásd *A tragikus életérzés* VIII. fejezetét: "Istentől Istenig"). Egy kicsit Kantot követi, aki "egy ugrással" eljutott *A tiszta ész kritikájától A gyakorlati ész kritikájáig*, vagyis: "Kant a szívével újjáépítette azt, amit a fejével rombolt le." (T 7) Persze hatással volt rá az ugyanitt említett Kierkegaard is abban, hogy – miként Kant, ő is – az "arisztotelészi istentől", az elvont Istentől eljutott a lelkiismeret Istenéhez, az erkölcsi rend Alkotójához, a lutheránus Istenhez és hitfogalomhoz. (Vö. T 7 és 159) Eljut ahhoz az Istenhez, "aki emberi célt és emberi értelmet ad a világegyetemnek, és aki nem az *ens summum*, nem a *primum movens*, sem pedig a világegyetem teremtője, aki nem az Eszme-Isten. Élő, szubjektív Isten ő – hiszen nem más, mint az objektivált szubjektivitás, avagy az egyetemesített személyiség –, aki több mint puszta eszme, és aki inkább akarat, mint ész. Isten annyi, mint Szeretet, vagyis Akarat. Belőle származik az ész, az Ige; de Ő maga, az Atya mindenekelőtt Akarat." (T 159)

Nem szállunk itt most vitába Unamunóval, hogy megmutassuk a helyes teodicea helyesen értelmezett "istenérveit" (az *analogia entis* alkalmazását a természetes istenismeretben, annak érvényét és korlátait, illetve a kanti kritikára válaszoló maréchali transzcendentális módszert). Katolikus felfogás szerint a természetes ismeretnek egy bizonyos határon belül megvan a jogosultsága; Isten alapvető állítása a *via negationis*, vagyis a tagadás, amely megtisztít az antropomorfizmusoktól, nem törli el az alapvető állítást, csak relativizálja azt. Végső soron a kinyilatkoztatás alapvető kijelentése: *Isten = Szeretet* (1Jn 4,8.16). Istent, személyes valósága belső misztériumát maga Isten nyilatkoztatta ki nekünk Fiában, Jézus Krisztusban, és a Feltámadott Lelke által azoknak tárja fel, akik hisznek benne.

De mi is igazában a keresztény hit? Abban igaza van Unamunónak – és ugyanezt tanította már Szent Ágoston, sőt a Jakab-levél –, hogy nem csupán Isten léte elfogadásáról van szó (ezt az ördögök is hiszik, és rettegnek), nem csupán bizonyos igazságok elfogadásáról; hinni Isten*ben* (a latinban is rendhagyó a vonzat: *credo in Deum*) annyi, mint egész lényünkkel igent mondani Neki, feléje menni szeretettel, engedve az Ő vonzásának (Jn 6,43–44), kiszolgáltatni magunkat a Szeretetnek. (Vö. T 183–184)

"Az élő Istennek, Krisztus Atyjának attribútumait az evangélium és minden egyes hívő keresztény tudatában fellelhető történelmi kinyilatkoztatásból kell kikövetkeztetni, nem pedig metafizikai okoskodásokból, amelyek csak Scotus Eriugena Semmi-Istenéhez, a racionális vagy panteista Istenhez, az ateista Istenhez, egyszóval az elszemélytelenített Istenséghez vezetnek. – Mert az élő Istenhez, az emberi Istenhez nem az ész útján, hanem a szeretet és a szenvedés útján lehet eljutni. Az ész inkább csak elválaszt Őtőle. Nem lehetséges előbb csak megismerni, és csak azután megszeretni Őt; először is meg kell szeretni, sóvárogni kell rá, éhezni kell Őt, és csak azután lehet megismerni." " Hébe-hóba közvetlenül is érezzük az Istent, különösen a szellemi fuldoklás pillanataiban. Ez az érzés – jól figyeljünk, mert ebben van ennek az érzésnek minden tragikuma és az egész tragikus életérzés – az Istenre való éhezés, Isten hiányának érzése. Először is akkor hiszünk Istenben, ha – mint látni fogjuk – azt akarjuk, hogy legyen Isten, és képtelenek vagyunk Őnélküle élni." (T 160–161)

És itt elérkeztünk Unamuno sajátos felfogásához: hinni annyi, mint *akarni hinni (querer creer)*. Szakemberek (pl. Moeller) megállapították, hogy a *querer creer* jelentése Unamunónál bizonyos jelentésváltozáson esett át. Az 1897 körüli időben, amelyből a Napló is származik, a *hinni akarni* világosan különbözik a hit isteni erényétől, a természetfeletti hitaktustól, úgy, ahogy a katolikus tanítás azt értelmezi. Mert ez a "teológiai" (= isteni) hit a kegyelem műve, még a hit kezdete is, tehát a hinni akarás is, ahogy az Egyház a szemipelagiánusok ellenében hangsúlyozta.

A Naplóban (a harmadik füzetben) lejegyzi meglátását: "Ismerek egyeseket, akik hasonló krízishez jutottak, és kijelentették nekem, hogy hinni akarnak. Nem, nem akarnak hinni, nem akarják azt igazán. Azt hiszik, hogy hinni akarnak; vagy pedig akaratuk beteg. Mert ha valóban hinni akarnának, akkor alapjában véve már hinnének; és a hitet a megalázkodásban és az állandó imában keresik. Honnan jön a hinni akarás? Ha Istentől jön és kegyelméből, megtaláljuk önmagunkban, ráhagyatkozva erre a szent vágyakozásra, a kegyelmet, hogy imádkozzunk és hogy kérjük Istentől: adja meg nekünk a hitet; és Ő kegyelmével magadja azt nekünk. – Kegyelem már a hivés vágya, amely kiérdemli számunkra az imádság kegyelmét; és az imádsággal elnyerjük a hit kegyelmét. Szívesen így hiszem ezeket a dolgokat, és ha így hiszem, Uram, nemde ez azt jelenti, hogy már hiszek Benned?" (J 109)

1900-tól kezdve viszont, úgy tűnik, Unamuno összekeveri a hinni akarás két szempontját: a modernisták, Harnack és Loisy hatására már csak a *hinni*

akarást fogadja el, a "teremtő hitet", amely önmagát hozza létre, vagy talán Isten önmagát teremti az emberben a hit által: "Isten és az ember ugyanis kölcsönösen alkotja egymást; Isten az emberben alkotja meg vagy nyilvánítja ki magát, az ember pedig Istenben jön létre. Isten önmagát hozta létre, *Deus ipse se fecit,* mondta Lactantius, és azt is mondhatjuk, hogy folyamatosan hozza létre magát, éspdig az emberben és az ember által." (T 162)

A deista racionalizmus ellen küzdve Unamuno nemegyszer hivatkozik a Szentírásra: "Az emberi ész igazában maga is csak az ésszerűtlenre, a vitális tudat egészére, az akaratra és az érzelemre épül; hát ez a mi emberi eszünk nem képes bebizonyítani egy olyan Legfőbb Észok létezését, amelynek magának is a Legfőbb Ésszerűtlenen, az Egyetemes Tudaton kellene alapulnia. És éppen ennek a Legfőbb Tudatnak az érzelmi világunkban és képzeletünkben – szeretet, hit és megszemélyesülés útján – való megnyilatkozása vezet bennünket az élő Istenben való hitre. És ez az Isten, az élő Isten, a te Istened, a mi Istenünk bennem van, benned van, bennünk él, mi pedig Őbenne élünk, mozgunk és vagyunk. És azáltal van bennünk, hogy éhezünk Rá, hogy sóvárgunk Rá, hogy képes vágyakozást ébreszteni Önmaga iránt. Az alázatosak Istene Ő, mert Isten a világ bolondjait választotta ki magának, hogy megszégyenítse a bölcseket, és a világ erőtleneit választotta ki, hogy megszégyenítse az erőseket, ahogy az Apostol mondta (1Kor 1,27). Isten minden egyes emberben olyan, amilyennek az egyes ember érzi és szereti Őt." (T 169)

"Istenben hinni annyi, mint arra sóvárogni, hogy legyen, és ezenkívül úgy is viselkedni, mintha lenne; annyi, mint ebből a sóvárgásból élni, és tevékenységünk legbenső rugójává tenni ezt a sóvárgást. Ebből az istenség utáni sóvárgásból vagy éhségből születik meg a remény; a reményből a hit, a hitből és a reményből pedig a szeretet; ebből a sóvárgásból fakad a szépség, a célszerűség és a jóság érzése." (T 176) – Így összegez Unamuno *A tragikus életérzés* VIII. fejezete végén; a következő, "Hit, remény, szeretet" c. fejezetben ezt fejti ki. A spanyol filozófus, felhasználva protestáns teológusok műveit, megmagyarázza a *hinni* ige különféle jelentéseit a közhasználatban, majd Szent Pálnál, akinél a *pisztisz*-nek megfelel a *bizalom:* megbízni valakiben, bizalommal reá hagyatkozni. "Hinni – ismétlem – annyi, mint hitelt adni valakinek, és a hívés mindig valamely személyre vonatkozik... Másfelől azonban ez a személyes elem érzelmi jellegűvé teszi, szeretettől áthatottá teszi a hitet és – főleg a vallásos hitben – a remény tárgyára vonatkoztatja." (T 181–182)

4. A halálra-szánt-lény hősies reménye

Unamuno 1897-es megtérése "holdfényes damaszkuszi út" volt. Hallotta Isten hívását, de a "rejtőzködő Isten" (Pascal – Izajás nyomán) összekeverte valamiféle kozmikus fájdalom érzésével. Unamuno úgy tapasztalta meg Istent, mint aki "a világ kezdete óta hallgat, és ez az egyetemes tragédia alapja" (vö. M 116). Mérhetetlen szorongása a halál előtt a semmi egyetemes vízözöne előtti rémületté vált: vajon ez az özönvíz, a semmi sodra nem viszi el magát Istent is? Unamuno megtérése nem *"partus vitae"*, hanem *"partus mortis"* volt.

Az egyetemes tragédia megoldását kereste a kereszténységben, Krisztus és a saját feltámadásának hitében, ill. reményében. Meg volt győződve arról, mint Pál, hogy ha Krisztus fel nem támadt, hiábavaló hitünk, mert mi sem támadunk fel, akkor nyomorultabbak vagyunk minden más embernél: illúzió áldozatai. "Abszurd az, hogy születünk, abszurd az, hogy meghalunk" – vallotta később a francia ateista egzisztencialista, J. P. Sartre, aki levonta az ateizmus végkövetkeztetéseit.

Unamuno nem ateista (legfeljebb csak az eszével az), hanem Istenkereső, "hinni akaró". Vajon illúzió áldozata? Nem hitetlen az, aki a hitért kiáltoz Istenhez. Márk 9. fejezetéről elmélkedve (a megszállt néma ember apja így kiáltoz Jézushoz: "Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemen!") ezeket írja: "Hiszek, Uram; segíts rajtam, hitetlenen!" Ellentmondásnak tűnhet ez, hiszen ha hisz, ha bizakodik, akkor hogyan kérheti az Úrtól, hogy segítsen rajta, mert nem bizakodik? És mégis: ez az ellentmondás ad meg minden emberi értéket ennek a felkiáltásnak, mely a gonosz szellem megszállta fiú apjából szakad ki. Hite bizonytalanságon alapuló hit. Mert hisz, vagyis hinni akar, mert szüksége van rá, hogy meggyógyítsák fiát, megkéri az Urat, segítse ki őt a hitetlenségből, a kételkedésből, mert kételkedik abban, hogy ez a gyógyítás megtörténhet." (T 117)

Unamuno, Kierkegaard tanítványa szereti a paradoxonokat, az *ad absurdum* fokozott dialektikát. "Nemcsak ésszel, hanem az ész fölött és az ész alatt sem lehet hinni: csakis az ész ellenében lehet hinni. A vallásos hit – nem győzöm ismételni – nem csupán ésszerűtlen, hanem észellenes is. 'A költészet ábránd a megismerésen innen, a vallásosság pedig ábránd a megismerésen túl. A költészet és a vallásosság száműzi a világias életbölcsesség *vaudeville*-jét, bohózatát. Aki nem költői vagy vallásos módon él, az mind ostoba.' Kierkegaard mondja ezt, ugyanaz a Kierkegaard, aki szerint a kereszténység a kétségbeesés szülte kiút. Igaz – fűzi hozzá Una-

muno – de csak ilyen – kétségbeesés szülte – úton juthatunk el a reményhez, ahhoz a reményhez, amelynek életadó illúziója minden ésszerű megismerésen túltesz; ugyanis azt sugallja, hogy mindig van valami, amit nem lehet visszavezetni az észre. És ez utóbbiról, az észről is el lehet mondani, amit Krisztusról: aki nincs vele, az ellene van. Ami nem ésszerű, az ész-ellenes. Így a remény is. Ha végigmegyünk ezen az úton, akkor mindig a reményhez jutunk. – A szeretet misztériumának, ennek a fájdalmas misztériumnak még a formája is rejtélyes: ez pedig az idő... A szeretet mindig a jövőbe néz, mindig feléje tart, hisz az a dolga, hogy megörökítsen bennünket; a szeretet legsajátosabb része a reménykedés és csakis a remény az, amiből táplálkozik..." (T 188–189)

Valamivel később Unamuno így magyarázza a hit-remény-szeretet kapcsolatát, dialektikus összefüggését: "Ha a hit a remény lényege, akkor a remény a hit formája. A hit – mielőtt reménységet nyújtana – alaktalan, zavaros valami, és csupán esély; csak a hit lehetősége, hitvágy. De hát okvetlenül hinni kell valamiben, és abban hisz az ember, amit remél, a reményben hisz. A múltra emlékszik, a jelent ismeri, hinni tehát csak a jövőben lehet. Abban hinni, amit nem látunk, annyit tesz, mint abban hinni, amit látni fogunk . . . A szeretet teszi, hogy hiszünk Istenben, akiben reménykedünk, és akitől az eljövendő örök életet várjuk; a szeretet teszi, hogy hisszük, amit a reménykedés álomvilága alkot bennünk." (T 190)

Unamuno antiintellektualizmusa végletes, a *credo, quia absurdum* hitereménye ez, aminek – miként az előbb idézett szövegeknek – lehet helyes értelmet adni. A valóság ugyanis nem csupán az, amit a tudomány és a matematikus ész feltérképez, képletekben és fogalmakban kifejez. Költők és misztikusok mindig arra törekedtek, hogy a kimondhatatlant mondják ki, ezért teremtenek képeket, szimbólumokat, mítoszokat. A szívnek megvannak a maga érvei, amelyeket az ész nem ismer, ahogy Unamuno egyik mestere, Pascal hirdette. Istent a szív érzi meg; a szeretet szeme látja meg, mert Isten Szeretet. Szent Jánostól Szent Ágostonon és a középkori misztikusokon keresztül Gabriel Marcelig és Claudelig ezt jól "látták" azok, akik felfogták, hogy a szeretet "más rendből való"; – végső soron természetfeletti, kegyelmi ajándék, miként a hit és a remény is. Marcel is a szeretet öröklétét akaró, a Másiknak örök életet biztosítandó és remélő élményét elemezve jutott el az abszolút Te-hez, aki ezt mondja nekünk: "Te, te nem halsz meg, mert szeretlek; azért lettél, mert örök szeretettel szerettelek, és mivel szeretlek, örök életre szánlak."

Unamunónál az *esperanza* egyszerre remény-szenvedély: nekifeszülés a célnak, vagyis bizonyos jó, a boldogság (halhatatlanság) felé irányuló törekvés, ugyanakkor kapcsolatban van – legalábbis burkoltan – a keresztény (természetfeletti) reménységgel, amelynek végső alapja a feltámadt Krisztus által megígért örök élet, a test feltámadása. Unamuno Naplójában ezeket a szavakat idézi Jeruzsálemi Szent Cirill katekéziseiből: "Minden jótett kezdete a feltámadásba vetett reménység." (J 168) A reménység isteni erényének alapja az a bizonyosság, hogy Isten hűségesen megtartja ígéreteit. Ezt a bizonyosságot végső soron a Szentlélek adja, vagyis isteni kegyelem, az ember önmagától képtelen eljutni a boldog bizonyosságra. Erről Szent Pál így ír a Római levélben (5,1–5): "Miután tehát a hit által megigazultunk, éljünk békében az Istennel Urunk Jézus Krisztus által. Általa, a hit segítségével, utunk nyílt a kegyelemhez, amelyben élünk és dicsekszünk is Isten (fiai) dicsőségének reménységével. De nemcsak ezzel, hanem szenvedéseinkkel is dicsekszünk, mert tudjuk, hogy a szenvedésből türelem sarjad, a türelemből kipróbált erény, a kipróbált erényből meg remény. A remény pedig nem csal meg, mert Isten szeretete kiáradt szívünkbe a ránk árasztott Szentlélek által." – Ugyanez a bizonyosság – ami nem zárja ki a még be nem teljesedett remény, vagyis a test feltámadására váró teremtmény sóhajtozását a vajúdó természettel – tör fel a Római levél 8. fejezetéből. Az első Korintusi levél 15. fejezete pedig a beteljesedésről szól, amit Unamuno nem teljesen ortodox módon az *apokatasztázis* ("Isten minden lesz mindenben") gondolatkörében értelmezett. (T 228kk.) Valamit azonban helyesen sejtett meg a filozófus: az Istennel való örök élet nem lehet merev változatlanság, unalmas semmittevés, hanem – minden értelmet meghaladó – intenzív élet, és ha élet, akkor "változás" is, a végtelen Szeretet teljességének több-kevesebb megközelítése, az isteni életben való részesedés különböző mértéke. Unamuno itt nemcsak a Szentírást idézi, hanem a misztikusokat is, Swedenborgot és Avilai Szent Terézt, Dantét és Aquinói Szent Tamást. Érinti a "változó", "szenvedő" Isten misztériumát is, amelyet annyit feszeget a mai teológia. Unamuno helyesen veti fel a problémát, de a megoldáshoz hiányzik nála a teológiai árnyaltság; egy kicsit vallási szinkretizmusba keveredik. De hát ki is tudna pontosan beszélni a "szem nem látta, fül nem hallotta", a minden értelmet meghaladó mennyei boldogságról?! Mindenesetre: "Az apokatasztázis több, mint misztikus álom: cselekvési minta, világítótorony hőstettek véghezviteléhez." (T 265)

"Unamuno páratlan nagysága abban van – írta találóan Ch. Moeller –, hogy versben és prózában, filozófiai esszében és színdarabjaiban, kritikai cikkeiben és regényeiben azt állította: ez a világ alapjában véve abszurd, ha

nem létezik túlvilág. Iludainnak, aki azzal vádolja, hogy földi élet megvetésében telik kedve, hogy e világot siralomvölgynek tartja, így válaszol: 'A halál megszállottsága az élet teljességéből származik; mivel érezzük, hogy az élet túlmutat rajtunk, azért akarjuk azt mérhetetlenül. A gyengék ragaszkodnak (ehhez) az élethez. Hangsúlyoznom kell az embereknek egy másik személyes élet hitét. Mivel annyira szeretem az életet, azért tartom elvesztését a legnagyobb rossznak. Azok, akik napról napra élvezik az életet, anélkül, hogy törődnének vele, hogy elveszítik-e azt vagy sem, azok igazában nem szeretik.' – És pascali csengésű szavakkal hozzáfűzi: 'Végeredményben az érzékiek szomorúbbak, mint a misztikusok. Megelégedetten élek a misztikusokkal.'" (M 125; itt a további hivatkozások.)

5. A költő Unamuno Krisztusa

A *La Civiltà Cattolica* jezsuita irodalomkritikusa, Ferdinando Castelli 1984-ben két tanulmányt közölt (III, 477–491; IV, 237–250), amelyekben erre a kérdésre keresett választ: Kicsoda Jézus Krisztus Unamuno számára? Castelli a Diario elemzése után erre a következtetésre jutott: ha az 1897-es vallásos krízis nem is vezette el az írót a teljes, végleges megtéréshez, mindenképpen Krisztus mellé állította, akihez szenvedélyes reménnyel és szeretettel, hinni akarással ragaszkodott. 1913-tól (ez a Tragikus életérzés dátuma) 1920-ig megírta Velásquez Krisztusa nagy költeményét (1920-ban tette közzé), amely lelke legmélyét, életérzését legszebben kifejezi. Castelli szerint ez a költemény nemcsak Unamuno művének, hanem az utolsó 300 év spanyol költészetének legszebb képviselője.

A poéma 2538 – tizenegyszótagos – verssorból áll, négy egyenlőtlen részre oszlik. Krisztusról szóló költői elmélkedés, számos bibliai utalással (a Zsoltárok és az Énekek Éneke szimbolizmusával), a sok százados keresztény jámborság lírai áttételeivel. "Költői és realista krisztológia", biblikus, keresztény és spanyol alkotás, ahogy a költő maga jellemezte. A "spanyol Krisztust" énekelte meg. Most Castelli elemzése nyomán némi ízelítőt adunk ebből a csodálatos poémából.

Velásquez Krisztusát *(El Cristo de Velásquez)* Diego Velásquez "El Cristo" c. festménye ihlette, amely a madridi Pradóban látható. A természetesnél kicsit nagyobb kép mély drámaiságával szinte megrendíti a nézőt. Nem annyira a halál ábrázolásának realizmusa indít meg, hanem a sötét háttér tágasságából kiváló Krisztus-test: az őt körülvevő sötétségek mintha eltávolodnának, hogy magára hagyják a Megváltó kereszten függő testét –

az emberek imádására. A meztelen hús naturalizmusa helyett isteni áhítat ömlik el a képen: a töviskoronás fő méltóságteljesen hajlik le teljes megadással – "fejét lehajtja, mint a Naptól elfonnyadt liliom. Arcán a szenvedés árnyéka az ember szégyenét rejti; fátyolos szeméből többé nem sugárzik a megbocsátás, hanem szívünk örvényeit kutatja, hogy oda ültesse át koronája töviseit; füle sem figyel ránk: a két kagyló magába gyűjti az éjszaka könnytengerének panaszos hullámmoraját, a halhatatlanság szomját és éhét sóvárgók sóhaját."

De a festményen túl Unamuno ihletet merített Fray Luis de León (1528–1591) híres Krisztusról szóló művéből is *(Los nombres de Cristo)*, amelyben a tudós Ágoston-rendi *Krisztus neveit*, a Krisztusra vonatkozó bibliai elnevezéseket és szimbólumokat értelmezi. Művében egybeolvad a teológia, a misztika és a reneszánsz szellemiség – a spanyol vallásosság platonikus elemekkel vegyül. Fray Luis Krisztusában az ember nemcsak megtalálja középpontját és igazságát, hanem az egész mindenség megvilágosodik és felmagasztosul. (Egy kicsit – más, evolucionista világképben – Teilhard kozmikus Krisztusát idézi.)

Ki tehát Unamuno Krisztusa? A katolikus *Credo* Krisztusa, a megtestesült Ige, a kereszten maghalt és feltámadt, így egyetemessé vált Istenember, avagy valamiféle isteni Eszme, gnosztikus Idea, a hegeli filozófia ("szekularizált krisztológia") Krisztusa? Mindkét értelmezés megtalálható a kritikusoknál. P. Castelli a középúton halad. Igaz az, hogy bizonyos heterodox elemek is találhatók a költeményben, de ne feledjük, hogy a költő és misztikus szól, nem pedig a dogmatikai formulákat értelmező teológus.

Ki ez a Krisztus? "Isten teste", "az Ember, aki meghalt, hogy megváltson minket a haláltól"; "a látható Isten", "az Ember", "az örök Emberség", "az Istenember", "az Emberfia". "Te vagy az Ember, az Értelem, a Norma; a te kereszted a mi mérővesszőnk, a megnemesítő szenvedés mértéke, egyenességünk szabálya: amikor az ember elbukik, kereszted felemeli. Te humanizáltad az Universumot, ó Krisztus! Nézd: 'Ecce homo!', az Ember, aki számára Isten valaki. 'Nincs emberem!' mondjuk halandó életünk kemény pillanataiban. De te ellentmondasz: 'Én vagyok az Ember, az Igazság, az Élet!' Íme az Ember, a száműzött nemzetek, a szent Egyház, a hajléktalan nép Királya, amely a halálsivatagon át vándorol a kereszt zászlaja, az örök jelképe alatt! . . ." – ". . . Ó, megbocsátás Krisztusa! Te megbocsátasz nekünk, még mielőtt vétkeztünk volna, és így megszabadulunk a sodró árból, amely a kárhozat örvényébe visz. Te megbocsátasz az embernek, aki

nem tudja, mit cselekszik. A megbocsátás a te tejszínű holdfényed!" *("Perdón es tu lechosa luz lunar!")*

A költő felsorakoztatja Krisztus bibliai költői képeit: Ő a pap és az áldozat, az ötpecsétes könyv, amelyet csak a szeretet nyithat ki; a mennyország fehér kapuja; a fájdalomvölgy lilioma; az egek fehér galambja; az élővíz, amely az örökkévalóság szomját oltja; az éltető és megerősítő igazság, amely megszabadít a hazugságtól; Isten Városa, az ember végső célja, ahol már nem érvényes a régi törvény, és nem uralkodik az állandó változás. . . A kereszt körül magány és csend uralkodik. Krisztus elhagyatva Istentől, az emberektől és az angyaloktól, a magány trónusára függesztve holtan, "töltsd be a lelkek magányát, és tedd a magányos embereket egyetlen emberré! Egyesíts bennünket, és leheletedre a lelkek egyetlen hullámként haladjanak előre. Mert, Jézus Krisztus, te azért haltál meg, hogy egybegyűjtsed Isten szétszóródott gyermekeit egyetlen nyájjá, egyetlen pásztor alatt!"

A halál a legfőbb magány. De míg a mi halálunk nyomor és átok, Krisztusé szabadulás és élet. "Te a halált, a véget az élet kezdetévé és királynőjévé tetted. . . Ó, Krisztus, haláloddal emberi véget adtál a Mindenségnek, és végre te a halál Halála lettél!" Krisztus állandóan meghal és feltámad bennünk. Halála, az örök áldozat, számunkra örök élet és a végső feltámadás bölcsője.

Hogyan minősülhetne "hegelinek" a költemény végső könyörgése? Itt a költő az Úrhoz fohászkodik: "Uram, add meg nekem, hogy amikor eljön a vég, és én elveszetten vergődöm, hogy kijussak ebből a sötét éjszakából, ahol álmodva a szív gyötrődik, belépjek az alkonyt nem ismerő ragyogó nappalba, fehér testedre szegezett szemmel, Emberfia, teljes Emberség, a teremtetlen soha meg nem haló fényességben; szemem a te szemedre szegezve, ó Krisztus, és beléd veszítve, Uram, tekintetemet."

A *Diario intimo*, amely 1897-es "megtérését" rögzítette, *A tragikus életérzés* (1913) és Velásquez Krisztusa ugyanazt a Miguel de Unamunót tükrözik, akinek esze szkeptikus és "ateista" volt, de akinek "szíve" érzékeny volt Istenre, a Szeretetre, és aki – hisszük – 1936 szilveszterén a halálban találkozott Krisztussal, akit teljesen sohasem tagadott meg.

NÉHÁNY SZEMPONT A KERESZTÉNY ELMÉLKEDÉSRŐL

Ezzel a címmel intézett levelet a Hittani Kongregáció 1989. október 15-én, Nagy Szent Teréz ünnepén a katolikus Egyház püspökeihez. A 31 pontból álló és 7 fejezetre osztott levél nagy részét teljes fordításban közöljük, ezért mellőzzük az idézőjelet. Amikor helyszűke miatt egyes részeket elhagyunk, ezt három ponttal . . . jelezzük. Beleszövünk viszont néhány, az eredeti levélben csak jegyzetként szereplő kiegészítést, amelyek fogalmakat magyaráznak, vagy a levél értelmét teszik szabatossá. Ezeket a kiegészítéseket szögletes zárójelben, de teljes fordításban idézzük.

I. Bevezetés

1. Jóllehet a modern kultúra sok szempontból nem kedvez a csendnek, az összeszedettségnek és az elmélkedésnek, sok keresztény kortársunkban élénk a vágy, hogy megtanuljon őszintén és mélyen imádkozni. . .

2. Az utóbbi évtizedekben egyre sűrűbb a kapcsolat a nem keresztény vallásokkal, valamint sajátos imaformáikkal és módszereikkel. Számos keresztényben felmerül a kérdés, hogy mi az értéke ezeknek a nem keresztény imamódszereknek. A kérdés elsősorban a keleti módszerekre vonatkozik. [1) "Keleti módszereken" általában a hinduizmustól és buddhizmustól sugallt módszereket értjük, mint pl. a zen, a transzcendentális meditáció vagy a jóga. Távol-keleti, nem keresztény eredetű módszerekről van tehát szó, amelyeket napjainkban egyes keresztények gyakran használnak elmélkedésükben. Jelen dokumentumunk elvi és módszertani iránymutatásai nemcsak evvel a problémával kapcsolatban kívánnak támaszpontot nyújtani, hanem általánosabban, a mai egyházi, főleg az egyesületekben, mozgalmakban és csoportokban dívó gyakorlattal kapcsolatban is.]

Egyesek manapság gyógyulás végett fordulnak ezekhez a módszerekhez: néhány keresztény bennük keresi a benső nyugalom és a lelki egyensúly útját, mivel fejlett technikájú társadalmunk szinte megszállottan lelki nyugtalanságba sodorja őket. Ezt a pszichológiai szempontot nem tanulmányozza levelünk; ellenkezőleg, a probléma teológiai és lelkiségi vonatkozásait világítja meg. Más keresztények a különböző vallásokkal és kultúrákkal való kapcsolat és megnyílás sodrásában azon a véleményen vannak, hogy imaelméletük sokat nyerhet, ha merít ezekből a módszerekből. S látva, hogy az utóbbi időkben a kereszténységnek jó néhány elmélkedési módszere feledésbe merült, felvetik a kérdést: nem gazdagíthatnánk az imael-

méletre való újszerű nevelésnél eddigi örökségünket azáltal, hogy beleépítjük azt is, ami eddig idegen volt tőle?

3. Ha ezekre a kérdésekre felelni akarunk, legalább nagy vonalakban, meg kell fontolnunk, mi is a keresztény ima belső természete. Csak azután vizsgálhatjuk meg, hogy gazdagítható-e, és milyen mértékben, a más vallásokban és kultúrákban kialakult meditációs módszerekkel...

A keresztény imát mindig a keresztény hit rendszere határozza meg, amelyben magára az Istenre és az emberre vonatkozó igazság ragyog fel. Ezért az ima, szorosan véve, mindig egy személyes, bensőséges és mély párbeszéd Isten és az ember között. Kifejezi a megváltott teremtmények közösségét a háromságos Isten benső életével. Ehhez a közösséghez ... hozzátartozik megtérő magatartása: kilépni az "én"-ből az isteni "Te" felé. A keresztény ima tehát egyidejűleg hitelesen személyes és közösségi. Visszautasítja a személytelen vagy az énre összpontosított technikákat, amelyek olyan automatizmusokat hozhatnak létre, hogy az imádkozó egy intimista spiritualizmus (a szubjektív érzésekre szűkített lelkiségi felfogás) rabjává válik, amely képtelen szabadon megnyílni a transzcendens Isten felé. Az Egyházban az új elmélkedési módszerek jogos keresésénél figyelembe kell venni, hogy a hitelesen keresztény ima lényegénél fogva két szabadság, a végtelen isteni és a véges emberi szabadság találkozása.

II. A keresztény ima a kinyilatkoztatás fényében

4. Maga a Biblia megtanít arra, hogyan imádkozzék az az ember, aki elfogadja a bibliai kinyilatkoztatást. Az Ószövetségben gyönyörű imagyűjteményt találunk, amely a századok folyamán eleven maradt Jézus Krisztus Egyházában, és hivatalos imájának alapjává vált: a zsoltárok könyve...

5. Az Újszövetségben, hála Jézus Krisztus szavainak, tetteinek és feltámadásának, a hit felismeri Jézusban Isten végső önkinyilatkoztatását, a megtestesült Igét, aki szeretetének legbensőbb mélységeit tárja föl. A Szentlélek vezet be ezekbe az isteni mélységekbe; ő ugyanis, aki a hívők szívébe küldetett, "mindent átlát, még Isten mélységeit is" (1Kor 2,10)...

Az Újszövetség szerzői a Szentlélek által megvilágosított szemléletben tudatosan mindig arról beszéltek, hogy Isten kinyilatkoztatta magát Krisztusban. A szinoptikus evangéliumok egy mélyebb, húsvét után szerzett megértésnek alapján közlik Jézus Krisztus tetteit és szavait, amelyeket az apostolok láttak és hallottak;... Pál, akinek Jézus isteni méltóságában jelent

meg a damaszkuszi úton, arra igyekszik nevelni a híveket, hogy "fel tudják fogni az összes szenttel együtt, mi a szélesség és a hosszúság, a magasság és a mélység, megismerjék Krisztusnak minden értelmet meghaladó szeretetét, és beteljenek az Isten egész teljességével" (Ef 3,18–19). Pál szerint Isten misztériuma Krisztus, akiben "rejlik a tudomány és a bölcsesség minden kincse" (Kol 2,3), és – fűzi hozzá az apostol – "ezt azért mondom, hogy senki tetszetős szavakkal meg ne tévesszen benneteket" (uo. 4).

6. Szoros kapcsolat van tehát a kinyilatkoztatás és az ima között. A *Dei verbum* (az isteni kinyilatkoztatásról szóló dogmatikai konstitúció) azt tanítja, hogy a láthatatlan Isten kinyilatkoztatásával "lángoló szeretetének gazdagságából mint barátaihoz szól az emberekhez (vö. Kiv. 33,11; Jn 15,14–15), társalog velük (vö. Bár 3,38), hogy meghívja és befogadja őket saját közösségébe." (DV 2) [Ebben a dokumentumban más lényeges utalást is találunk a keresztény ima teológiai és lelkiségi megértéséhez, pl. a 3., 5., 8. és 21. pontokban.]. . . Ezért ajánlja az Egyház, hogy az Isten szavának olvasása képezze a keresztény ima forrását, ugyanakkor buzdít, hogy imádkozva fedezzük fel a Szentírás mélyebb értelmét, mert "így lesz belőle beszélgetés, Isten és az ember között, mert 'amikor imádkozunk, őhozzá beszélünk, és amikor az isteni kinyilatkoztatásokat olvassuk, őt hallgatjuk'." (Dei verbum 25)

7. A mondottakból azonnal több következtetés vonható le. Ha a keresztény imának Isten háromságos életébe kell beépülnie, akkor szükséges, hogy lényeges tartalmát ennek a mozgásnak kettős iránya határozza meg: a Fiú a Szentlélekben jön a világba, hogy ezt tettei és szenvedése által kiengesztelje az Atyával; másrészt (a megtestesült Fiú) ugyanabban a mozgásban és ugyanabban a Lélekben visszatér az Atyához, beteljesítve az ő akaratát szenvedése és feltámadása által. Jézus imája, a miatyánk világosan mutatja ennek a mozgásnak egységét: az Atya akaratát teljesíteni kell a mind földön, mind az égben (a kenyérre, megbocsátásra, védelemre utaló kérések kifejtik Isten ránk vonatkozó akaratának alapvető dimenzióit), hogy új föld létezhessék a mennyei Jeruzsálemben.

Jézus imáját az Egyháznak adta át: "Ti így imádkozzatok!" (Mt 6,9) Ezért a keresztény ima, még ha a magányból is emelkedik fel, mindig abban a "szentek közösségében" van elhelyezve, amelyikben és amelyikkel együtt imádkozunk mind közös és liturgikus, mind magán imádságainkban. . . A keresztény, még ha egyedül is van és a rejtekben imádkozik, tudatában van annak, hogy Krisztussal egyesülve a Szentlélekben, a szentek közösségében, az Egyház javáért imádkozik.

III. Téves módok az imában

8. Már az első századokban belopóztak az Egyházba téves imamódok. Nyomukat megtaláljuk néhány újszövetségi szövegben (lásd 1Jn 4,3; 1Tim 1,3–7; 4,3–4). Később két alapvető elhajlást figyelhetünk meg: a hamis gnózist és a messzalianizmust, amelyekkel az egyházatyák foglalkoztak... [3] A hamis gnózis az anyagot tisztátalannak, lealjasítónak tekintette, amelyik tudatlanságba burkolta be a lelket, és amelyből az imának kell azt kiszabadítani, hogy igazi és felsőbb ismeretre és így a tisztaságra emelje. Természetesen erre nem mindenki képes, csak a valóban lelki emberek; az egyszerű híveknek elég tehát a hit és Krisztus parancsainak a megtartása.] A hamis gnózissal szemben hangsúlyozták az egyházatyák, hogy az anyagot Isten teremtette, és ezért önmagában nem rossz. Azonfelül kiemelték, hogy a kegyelem, amelynek forrása mindig a Szentlélek, nem a lélek saját java, hanem Istentől kell kiesdeni, hogy nekünk ajándékozza. A lélek megvilágítása és felsőbb ismerete ("gnózis") nem teszi tehát feleslegessé a keresztény hitet. Végül az egyházatyák számára a fensőbb ismeret hiteles jele, az ima gyümölcse mindig a keresztény szeretet.

9. ... A keresztény ima tökéletességének mércéje azonban ... nem lehet az isteni valóság megtapasztalása sem, ahogy azt a messzalianizmus gondolta. [4] A messzaliánusokat már Szíriai Szent Efrém elítélte...] A IV. század hamis karizmatikusai a Szentlélek kegyelmét azonosították a lelkünkben való jelenlétének pszichológiai megtapasztalásával. Velük szemben hangoztatták a szentatyák, hogy az imádkozó lélek titokzatos módon, kiváltképpen pedig az Egyház szentségei által egyesül Istennel. Ezért ez az egyesülés a lelki fájdalmakban és a szárazság megtapasztalásában is megvalósulhat. A messzaliánusok véleményével ellentétben az ilyen tapasztalatok nem szükségképpen jelentik azt, hogy Isten elhagyta a lelket. Amint a lelki élet mesterei mindig elismerték, ezek a tapasztalatok éppenséggel Urunknak a kereszten átélt elhagyatottságában részesíthetnek; ő pedig mindig az ima igazi képviselője és közvetítője.

10. ... Ezek a téves imaformák időről időre feltűntek az Egyház imáinak a peremvidékén. Ma újból számos kereszténynél gyakorolnak benyomást, pszichológiai és lelki orvosságként mutatkoznak és gyors eljárásnak, hogy megtalálhassuk az Istent.

11. Egyszerű mód van arra, hogy felismerhessük ezeket a téves formákat, amikor jelentkeznek. A keresztény elmélkedő ima Istennek Jézus Krisztus, a megtestesült Ige által eszközölt megváltásában és Szentlelkének ado-

mányaiban törekszik elérni az isteni mélységet, amely mindig az emberi és földi dimenzión keresztül nyilvánul ki. Evvel ellentétben az említett meditációs módszerek, még ha Jézus szavaiból és tetteiből is indulnak ki, minden lehető módon igyekeznek elvonatkoztatni mindattól, ami földi, érzékelhető és fogalmilag körülhatárolt, hogy így emelkedjenek föl vagy merüljenek el ebben az isteni szférában, amely – önmagában véve – se nem földi, se nem érzékelhető, se meg nem fogalmazható. [5] ... II. János Pál pápa 1982. nov. 1-i homíliájában kijelentette, hogy Nagy Szent Teréznek a teljesen Krisztusra összpontosított ima érdekében tett felszólítása "napjainkban is érvényes, ellentétben bizonyos imamódszerekkel, amelyek nem az evangéliumból táplálkoznak, és a gyakorlatban mellőzni akarják Krisztust, olyan lelki üresség kedvéért, amelynek nincs értelme a kereszténységben. Minden imamód érvényes, ha és amennyiben Krisztusból táplálkozik és Krisztushoz vezet, aki az út, az igazság és az élet (vö. Jn 14,6)".] ... Ez az irányzat számos nép vallásos ihletében megtalálható, mihelyt felismerik az istenségről alkotott elképzeléseik és az afelé való törekvéseik kétes jellegét.

12. A keleti meditációs módszereknek jelenlegi terjeszkedése a keresztény világban és egyházi közösségekben felújítja azt a törekvést, hogy keverjük a keresztény és nem keresztény módszereket. Ez a törekvés nem kockázat- és tévedésmentes. Számos és többé-kevésbé radikális elképzelést találunk ezen a téren. Egyesek csupán a valóban keresztény elmélkedés pszichofizikai előkészítéseként használják a keleti módszereket. Mások messzebb mennek, és különféle eljárásmódokkal lelki tapasztalatokat próbálnak előidézni, amelyek hasonlítanak azokhoz, amikről bizonyos katolikus misztikusok írnak. [6] Lásd pl. "Az ismeretlen felhője" című, a XIV. századi névtelen angol szerzőtől eredő munkát.] Ismét mások nem félnek attól, hogy a kép és fogalom nélküli abszolútumot – a buddhista elgondolás sajátosságát – a Krisztustól kinyilatkoztatott Isten méltóságának szintjére helyezzék, aki minden véges felett áll; e célra a "negatív teológiát" használják fel, amely meghalad minden Istenre vonatkozó tartalmi állítást, tagadva, hogy a világ valóságai Istenre utaló nyomok lehetnek. Nemcsak azt javasolják, hogy mellőzzük az üdvtörténeti események elmélkedését, amelyeket az Ószövetség és Újszövetség Istene vitt véghez a történelemben, hanem magának az egy és háromságos Istennek a gondolatát is, aki a szeretet, és ehelyett merüljünk bele "az istenség határtalan mélységébe".

Ezeket és a hasonló kijelentéseket, amelyek a keresztény meditációt és a keleti technikákat akarják összeegyeztetni, gondosan és szüntelenül vizs-

gálnunk kell – megkülönböztetve tartalmukat a módszerüktől –, nehogy vészes szinkretizmusba essünk.

IV. Az Istennel való egyesülés keresztény útja

13. A keresztény, hogy megtalálja az ima helyes "útját", figyelembe veszi mindazt, amit fentebb Krisztus útjának kiemelkedő vonásairól mondottunk. Az ő eledele az, hogy annak akaratát teljesítse, aki őt küldte, s elvégezze, amit rá bízott (Jn 4,34). Jézus nem él mélyebb és szorosabb egységben Atyjával, mint amelyet a mély és állandó ima valósít meg. Az Atya akarata küldi őt az emberekhez, a bűnösökhöz, sőt hóhéraihoz, és nem egyesülhet mélyebben vele, mint engedelmeskedve akaratának. Ez semmiképpen sem akadályozza meg abban, hogy imádságra a magányba vonuljon vissza, azért, hogy egyesüljön Atyjával, és új erőt nyerjen a világba való küldetésére. A Tábor hegyén, ahol kétséget kizáróan, nyilvánvaló módon egyesült Atyjával, halálára emlékeztet (lásd Lk 9,31), és még figyelembe se veszi azt a lehetőséget, hogy a megdicsőülés hegyén időzzenek a "három sátorban". Minden keresztény szemlélődés szüntelenül utal a felebaráti szeretetre, a cselekvésre és a szenvedésre, és leginkább így közeledik Istenhez.

14. A görög szentatyák az Istennel való egyesülésnek a titkát az ember megistenülésének nevezik. Hogy ehhez közeledhessünk, ... mindenekelőtt azt kell számon tartani, hogy az ember lényegénél fogva teremtmény, és örök időkig az is marad. Az emberi én sohasem szívódhat fel tehát az isteni énbe, még a legmagasabb kegyelmi állapotban sem. Eközben ismerjük el, hogy az ember Isten "képére és hasonlatosságára" van teremtve, és ennek a képnek az ősmintája az Isten Fia, akiben és aki által teremtettünk (lásd Kol 1,16). Ez az ősminta a legnagyobb és legszebb keresztény misztériumot tárja föl nekünk: a Fiú az Atyához való viszonyában – öröktől fogva – egészen "más", de ennek ellenére, a Szentlélekben, "egylényegű" vele. Következésképpen a "másság" nem valami rossz, ellenkezőleg, a legnagyobb jó. Magában az Istenben van "másság", aki egy természet három személyben, és létezik egy "másság" Isten és a teremtmény között, mivel természetük különböző. Végül az Eucharisztiában, valamint a többi szentségekben – és hasonló módon szavaiban és cselekedeteiben – Krisztus önmagát adja nekünk, isteni természetének részeseivé tesz, anélkül, hogy megszüntetné teremtett természetünket, amelyben – megtestesülésével – ő maga is részesedik.

15. Ezeket az igazságokat megfontolva mély csodálattal fedezzük fel, hogy a kereszténységben beteljesedik a minden más vallásban is megtalálható vágy, anélkül, hogy a személyes én és ennek teremtményi jellege megszűnne vagy az Abszolút Létező tengerében eltűnne. "Az Isten szeretet" (1Jn 4,8) – ez a mélyen keresztény állítás összeegyeztetheti a szerető és szeretett lény tökéletes egyesülését másságuk megőrzésével, örökké tartó kölcsönös cseréjükkel és párbeszédükkel. Isten maga az örökös csere; mint "fogadott fiak" valóban részesedhetünk Krisztusban, és a Fiúval együtt kiálthatjuk a Szentlélekben: "Abba, Atyánk." . . .

V. Módszertani kérdések

16. A nagyobb vallások többsége, amikor kereste az Istennel való egyesülést az imában, rámutatott az ehhez vezető útra is. Minthogy "a katolikus vallás semmit sem vet el abból, ami ezekben a vallásokban igaz és szent" (*Nostra aetate* 2), nem kell tehát ezeket az útmutatásokat eleve elvetni azért, mert nem keresztények. Ellenkezőleg, összegyűjthetjük belőlük azt, ami hasznos. Csak soha ne tévesszük szem elől az ima keresztény felfogását, logikáját és követelményeit, ugyanis ennek a teljességnek a keretében kell átalakítani és átvenni az esetleges töredékeket. Ezek közé tartozik mindenekelőtt az, hogy alázattal elfogadjuk az imában jártas mestert, valamint az ő irányításait. A legrégibb idők, a pusztai atyák óta tudott dolog ez a keresztény tapasztalatban. Ez a mester, a "sentire cum Ecclesia" (az Egyházzal való érzés) szakembere ne csak irányítson, és ne is csak bizonyos veszélyekre mutasson rá; mint "lelkiatya" elevenen és szívből fakadó hittel vezessen be az imaéletbe, amely a Szentlélek adománya.

17. A nem keresztény, késői klasszikus korban gyakran a tökéletes élet három fokát különböztették meg: a megtisztulás, a megvilágosodás és az egyesülés útját. Ez a tan számos keresztény lelkiségi iskolában is modellként szerepel. A séma önmagában jó, néhány pontban azonban kiegészítésre szorul. Ezáltal kapja meg helyes keresztény értelmét, és kerüli el a félreértés veszélyeit.

18. Az Isten keresését az imában meg kell előznie és kísérnie kell az aszkézisnek és a bűneinktől, valamint tévedéseinktől való megtisztulásnak. Jézus szavai szerint ugyanis a tisztaszívűek látják meg az Istent (lásd Mt 5,8). Az evangélium főleg az igazság és a szeretet ellen elkövetett hibáktól való megtisztulást célozza. Egy még mélyebb szinten pedig azoknak az önző ösztönöknek a tisztogatását, amelyek megakadályozzák az embert abban,

hogy felismerje és elfogadja Isten akaratának teljességét. Tehát nem maguknak a szenvedélyeknek van negatív jellegük, amint a sztoikusok és az újplatonikusok gondolták, hanem önző beállítottságuknak. Ezektől kell megtisztítania magát a kereszténynek, hogy eljusson arra a "pozitív szabadságra", amelyet a klaszikus keresztény kor "apatheiának", a középkor "érzéketlenségnek", a Szent Ignác-i lelkigyakorlat pedig "indifferenciának" nevez.

Ez lehetetlen gyökeres önmegtagadás nélkül, amint azt Szent Pálnál is láthatjuk (pl. Gal 5,24)....

19. Helyesen kell tehát értelmezni a mesterek tanítását, amikor azt ajánlják, hogy minden érzéki képzettől és minden fogalomtól "üresítsük" ki lelkünket... Isten azt az ürességet kívánja, amellyel lemondunk saját önzésünkről, és nem szükségképpen a lemondást a teremtett valóságokról, amelyeket nekünk adott, és amelyek közé minket belehelyezett. Kétségtelen, hogy az imában teljesen Istenre kell összpontosulni, és a lehető legjobban kizárni a világ dolgait, amelyek béklyóban tartják önzésünket. Szent Ágoston kiváló mesterünk ennél a pontnál. Ha meg akarod találni Istent – mondja –, hagyd el a külvilágot, és szállj magadba. Azonban – folytatja –: ne rekedj meg magadnál, hanem emelkedj magadon túlra, mert nem te vagy az Isten.... "Önmagunknál megrekedni", ez az igazi veszély... Isten "interior intimo meo et superior summo meo", mondja a nagy egyházatya; Isten valóban bennünk és velünk van, de túlmutat rajtunk misztériumában.

20. Dogmatikai szempontból lehetetlen eljutni Isten tökéletes szeretetére, ha elvonatkoztatunk az ajándéktól, amelyet önmagából adott a megtestesült és feltámadt Fiában. Őbenne részesülünk – a Szentlélek működése és ingyenes kegyelme által – Isten benső életében. Amikor Jézus kijelenti: "Aki engem látott, az Atyát is látta" (Jn 14,9), nem pusztán emberi alakjának külső látására és ismeretére utal... Inkább a hit kegyelméből lehetővé tett látásról beszél: látni – Jézus érzékelhető megnyilvánulásán keresztül – azt, amit mint megtestesült Ige mutatni akar nekünk Istenről... Ebben a "látásban" nem csupán arról van szó, hogy emberileg elvonatkoztatunk *(abstractio)* attól az emberi alaktól, amelyben Isten kinyilatkoztatta magát. Jézus emberi alakjában megragadjuk az isteni valóságot, időlegességében megragadjuk isteni és örök dimenzióját... Miközben Isten felemel minket, szabadon "kiüresíthet" bennünket mindattól, ami visszatart ebben a világban; teljesen magához vonzhat, örök szeretetének háromságos életébe. De ezt az ajándékot csak "Krisztusban a Szentlélek által" kaphatjuk meg, nem pedig saját erőnkből, elvonatkoztatva kinyilatkoztatásától.

21. A keresztény életúton a megtisztulást követi a megvilágosodás a szeretet által, amelyet az Atya ad nekünk a Fiúban, valamint a Szentlélekben kapott felkenésben (vö. 1Jn 2,20). Az őskeresztenység óta találunk utalást a keresztséggel kapott "megvilágításra". Ez – a szeretettől hatékony hit által – elvezeti az isteni misztériumokba beavatott hívőket Krisztus ismeretére... A keresztség kegyelmével a hívek arra hivatottak, hogy "a lelki dolgok bensőséges és élményszerű megértése folytán" (DV 8) haladjanak a misztériumok ismeretében és a tanúságtételben. Semmiféle Istentől jövő fény nem teszi feleslegessé a hit igazságait. Azok a kegyelmek, amelyeket Isten esetleg a megvilágosodásra engedélyezhet, inkább csak segítenek, hogy az Egyháztól vallott és ünnepelt titkok értelme még mélyebben tisztázódhassék, várva, hogy a keresztény egykor Istent úgy szemlélhesse dicsőségében, ahogy ő van (vö. 1Jn 3,2).

22. Végül az imádkozó keresztény – ha Isten is úgy akarja – eljuthat a lelki egyesülés sajátos megtapasztalására. A szentségek, elsősorban a keresztség és az Eucharisztia, képezik az Istennel való egyesülés tárgyilagos kezdetét. Ennek alapján az imádkozó a Szentlélek különleges kegyelmével meghívást nyerhet az Istennel való egyesülésnek arra a sajátos módozatára, amit keresztény körökben misztikának nevezünk.

23. Tagadhatatlan: a kereszténynek szüksége van arra, hogy meghatározott időközökben visszavonuljon a magányba, és így magát összeszedje, valamint Istenhez vezető útját megtalálja. Teremtményi voltából azonban tudja azt is, hogy a biztonságot csak a kegyelem adhatja meg neki, vagyis a teremtménynek Istenhez való közeledése egyetlen szoros értelemben vett technikán sem alapulhat. Az igazi keresztény misztikának tehát semmi köze a "technikához": mindig Isten adománya, amelyre méltatlannak érzi magát a megajándékozott.

24. Egyes egyházi intézmények alapítói, valamint más szentek néha különleges misztikus kegyelmeket is kaptak pl. társulatuk javára. Ezek a kegyelmek egyéni imaéletüket jellemzik. Ezért más hívek számára nem lehetnek utánzás vagy vágyakozás tárgyai, jóllehet ugyanahhoz az intézményhez tartoznak, és egyre tökéletesebb imára törekszenek. Különböző fokon és módon lehet részesedni egy rendalapító imaéletében: nem szükséges tehát, hogy mindannyian ugyanazt a formát nyerjék el. Végső fokon ugyanis... az ima mindig egy személyes tapasztalat...

25. A misztikánál meg kell különböztetnünk a Szentlélek adományait és az Istentől teljesen szabadon juttatott karizmákat. Az előbbieket minden keresztény felújíthatja magában a mély hitből, reményből és szeretetből

táplálkozó élettel. Így, komoly aszkézistől támogatva, eljuthat Isten és a hit tartalmainak bizonyos megtapasztalására. A karizmákról pedig Szent Pál azt állítja, hogy főleg az Egyház, a misztikus Test többi tagjainak javára adatnak (vö. 1Kor 12,7). Evvel kapcsolatban mindenekelőtt emlékezzünk arra, hogy a karizmák nem azonosak a különleges ("misztikus") adományokkal (vö. Róm 12,3–21), de arra is, hogy rugalmas a határ a "Szentlélek ajándékai" és a "karizmák" között. Igaz, hogy az Újszövetség értelmében egy karizma nem gyakorolható hatékonyan az Egyházban, ha nem kíséri bizonyos fokú személyes tökéletesség. Másrészt minden "élő" keresztény kötelessége (és ilyen értelemben "karizmája"), "hogy a tagok betöltsék az erejükhöz szabott feladatkört" (Ef 4,16) – egységben a hierarchiával; ennek "különösképpen feladata, hogy a Lelket ki ne oltsa, hanem hogy vizsgáljon felül mindent, és a jót tartsa meg" (LG 12)

VI. Pszichofizikai és testi módszerek

26. A tapasztalat mutatja, hogy testünk helyzete és magatartása nem marad hatás nélkül a lélek összeszedettségére és állapotára. Több keleti és nyugati keresztény szerző felfigyelt erre. Megállapításaikban közös pontokat találhatunk a nem keresztény keleti meditációs módszerekkel. Kerülik azonban a szélsőségeket és egyoldalúságokat, amelyeket egyesek sokszor ajánlanak manapság a nem elegendő módon felkészített személyeknek.

A keresztény írók magukévá tették azokat az elemeket, amelyek megkönnyítik az összeszedettséget az imában, ugyanakkor elismerik viszonylagosságukat. . . Például a böjt a kereszténységben főleg bűnbánati és áldozati gyakorlat. Azonban már a szentatyák szerint is lehet eszköz, amelyik készségesebbé teszi az embert az Istennel való találkozásra, nagyobb önuralomra képesíti, ugyanakkor figyelmesebbé a szükséget szenvedőkkel szemben.

Az imában az egész embernek kell kapcsolatban állnia Istennel. Helyezze tehát testét is olyan helyzetbe, amelyik a legalkalmasabb az összeszedettségre. Ez a helyzet valamiképpen szimbolizálhatja magát az imát is, a kulturáknak és az egyén érzékenységének megfelelően. . .

27. Kelet kereszténveinek meditációja mindig értékelte a pszichofizikai szimbolizmust, ami gyakran hiányzik Nyugat imájában. Érinthet egy meghatározott testi magatartást vagy egészen életbevágó működéseket, pl. a lélegzést, a szívverést. Így sokak számára – legalábbis bizonyos ideig – igazi

segítséget nyújt a "Jézus-ima" gyakorlása, amely a természetes lélegzési ritmushoz alkalmazkodik. Másrészt ugyanezek a keleti mesterek azt is megállapították, hogy nem mindenki egyformán tudja használni az ilyen szimbolizmust. Ugyanis nem mindenki képes arra, hogy az anyagi jeltől felemelkedjék a keresett lelki valósághoz. . . Még nehezebb, hogy valaki egész testét az ima szimbólumaként élje meg. Ez a törekvés ugyanis a test kultuszává fajulhat el, és az ember észrevétlenül is abba a tévedésbe eshet, hogy az érzéseket lelki tapasztalatokkal azonosítja.

28. Egyes testi gyakorlatok automatikusan a nyugalom és pihentség érzését, boldogító érzelmeket, sőt fény- és hőjelenségeket idéznek elő, amelyek a lelki jóléthez hasonlítanak. Azonban teljesen téves módon képzelnénk el a lelki haladás útját, ha ezeket az érzéseket a Szentlélek igazi vigaszainak tekintenénk. Bizonyos lelki skizofréniát jelent, amely még pszichikai zavarokhoz, sőt erkölcsi eltévelyedésekhez is vezethet, ha ezeket a misztikus tapasztalatok tipikus szimbólumaként fognánk fel, holott az érintett személy erkölcsi magatartása nem megfelelő. Mindez nem zárja ki, hogy a hiteles és a keleti kereszténységektől vagy nem keresztény világvallásoktól származó elmélkedési gyakorlatok felkeltsék a mai, bensőleg meghasonlott és elbizonytalanodott ember figyelmét. Alkalmas eszközök lehetnek ahhoz, hogy az imádkozó még külső zaklatások közepette is bensőleg megnyugodva állhasson Isten előtt.

Emlékeztetni kell azonban arra is, hogy az Istennel való szokásos egyesülés, vagyis az a benső figyelem és Isten segítségül hívása, amelyet az Újszövetség "állandó imának" nevez (vö. 1Tesz 5,17), nem szükségképpen szakad meg akkor, amikor az ember Isten akarata szerint dolgozik, és felebarátjáról gondoskodik. (Vö. 1Kor 10,31)... Amint ugyanis a lelki élet nagy mesterei állítják: azokban, akik imádkoznak, a hiteles ima élő szeretetet ébreszt, és arra ösztönöz, hogy együttműködjünk az Egyház küldetésében és testvéreink szolgálatában – Isten nagyobb dicsőségére.

VII. "Én vagyok az út"

29. Minden hívő keresse, és ha keresi, meg is találhatja a neki megfelelő imamódot abban a változatosságban és gazdagságban, amelyet az Egyház tanít az imádságról. A személyes utak sokfélesége végül is összetalálkozik az Atyához vezető úton, amelyről Jézus azt mondta, hogy ez ő maga . . .

30. Aki viszont komolyan elkötelezi magát az imának, az olyan pillanatokat is át fog élni, ahol úgy látja, mintha a sivatagban tévelyegne, és

minden erőfeszítése ellenére semmit sem "érez" Istenről. Legyen tudatában, hogy ezektől a megpróbáltatásoktól senki sem mentes, aki komolyan veszi az imát. Mégse azonosítsa azonnal ezt a tapasztalatot, amelyben minden imádkozó kereszténynek része van, a misztikus jellegű "homályos éjszakával". Talán mesterkéltnek tűnik neki az ima, amely mellett mindez idő alatt szilárdan kitart. A valóságban azonban egészen másról van szó: az ima pont ebben a helyzetben az Istenhez való hűség kifejezője, akinek jelenlétében akar maradni akkor is, amikor semmi szubjektív vigaszt sem kap kárpótlásul. Ezekben a látszólag negatív pillanatokban tűnik ki, hogy mit is keres valóban az imádkozó személy: Istent... vagy saját magát...

31. Istent, a keresztény szemlélődés egyetlen tárgyát semmiféle módszerrel vagy technikával sem lehet "kisajátítani". Ellenkezőleg, mindig Jézusra kell szegezni tekintetünket, akiben az isteni szeretet oly magasra jutott el a kereszten, hogy még az Atyától való eltávolodás lelkületét is magára akarta vállalni értünk (vö. Mk 15,34). Istenre kell tehát bíznunk, döntse el ő, hogy milyen módon akar minket szeretetében részesíteni. Soha sem helyezhetjük azonban magunkat egy szintre a szemlélt tárggyal: Isten szabad szeretetével. Még akkor sem, ha az Atya Isten irgalmából, a szívünkbe ajándékozott Szentlélek kegyelme által, Jézus Krisztusban ingyen megkapjuk ennek az isteni szeretetnek érzékelhető visszfényét, és úgy érezzük, hogy az Úr igazsága, jósága és szeretete vonz bennünket...

A címzésben szereplő jelzések értelme a következő: *90A ajándék – 90B barátja küldeti – 90I intenciót vállal – 90K közösségi hozzájárulás – 90V valutahozzájárulást vállal – 99C cserepéldány – 99T tiszteletpéldány. (Egy-két kivételes esetben a betűk más számjeggyel is előfordulhatnak.) – A jelzés utáni szám a Szolgálat példányszáma; ez a szám a legtöbb esetben 1.*

Fontos megjegyzés a 90I jelzéshez.

Ez a jelzés alapvetően azt jelenti, hogy olvasónk intenciók vállalását ajánlotta meg. Sok esetben azt is jelenti, hogy a szentmiséket már kijelöltük, és a visszaigazolást meg is kaptuk. – Nyomatékosan kérjük, a) hogy senki se mondjon vagy mondasson szentmiséket addig, míg tőlünk a kijelölést meg nem kapta, és b) senki se nyugtalankodjék amiatt, hogy tőlünk még nem kapott kijelölést, és a kijelölésre esetleg még jóideig várnia kell.

Fontos megjegyzés a 90V jelzéshez.

Amint az a múltban is történt, karácsonyi számunkban küldünk majd szét befizetési lapot, amellyel (osztrák schilling vagy német márka formájában) adományt lehet eljuttatni hozzánk. – Kérjük, hogy más pénznemben kis összeget bankutalványon ne küldjenek, mert igen magas a kezelési költség. Kis összeg átutalására használjanak postautalványt.

ELMÉLKEDÉS

Alexia

A TABERNÁKULUM ELŐTT

"Aki szeret engem, az megtartja tanításomat, s Atyám is szeretni fogja. Hozzá megyünk, és benne fogunk lakni." (Jn 14,23)

Uram! kevesen értjük és ragadjuk meg ezt a csodálatos ajánlatodat. Talán soha a történelem folyamán nem voltak az emberek úgy elmagányosodva, mint napjainkban. Nincs vége-hossza az elárvultak, magukra hagyottak panaszának. Boldog, akinek igazi barátja van. Boldog az idős, családi közösségből kizárt szülő, ha gyermekei, unokái néha meglátogatják. – Fáj az egyedüllét; de ki osztja meg velünk a magány fájdalmát? Önző világunkban kevesen vállalkoznak erre. Pedig ez boldogító osztozás lenne.

Nem csodálatos? Amire az emberek nem, vagy csak nehezen vállalkoznak, azt Isten fölajánlja. "Hozzá megyünk, benne fogunk lakni. . ." Nem puszta látogatást, hanem együttlakást ajánl. És mi erről alig veszünk tudomást. Siránkozunk, szórakozást, látszatmegoldást keresünk. Az eredmény: egyre magányosabbak leszünk. Talán valaha volt jóbarátunk, megértő társunk. Megtapasztalhattuk, mit jelent ez. Miért nem fogadjuk el Isten ajánlatát? Félünk együtt lenni vele? Félünk, hogy kér tőlünk valamit? Lehet! Együttlakásnál ez előfordul. De vajon adhatnánk-e Istennek valamit, amit nem tudna pótolni, százszorosan visszaadni? Együtt lakni Istennel... Nyugtalanító gondolat. De ha végiggondolnánk ezt a szédítő ajánlatot, ha egészen a mélyére hatolnánk, talán rájönnénk, mit jelenthetne ez számunkra. Vége lenne a magánynak. Nehéz ezt elképzelnünk. Hitünk, vallásosságunk ellenére messze vagyunk Istentől. Nem vágyunk a vele való lakóközösségbe. Pedig Ő Atyánk, mi pedig gyermekei vagyunk. A kölni bíboros ezt ilyenformán fejezte ki a berlini katolikus nagygyűlésen: elromlott az ízlelőképességünk Istennel szemben. Meg kell próbálnunk újra rájönni az Isten "ízére". Erre szólít fel az egyház is a szentáldozás előtti imában. "Ízleljétek, és lássátok, mily édes az Úr!" A szentek tudták, mit jelent ízlelni Istent, tudtak vele lenni, el tudták viselni. Keressétek a magányt – amely elől zajos nemzedékünk menekül –, mert a csend és a magány kapcsol össze Istennel. A csendben megízlelhetjük, milyen boldogság az élő Istennel lakni. A 63. zsoltár szépen fejezi ezt ki: "Ó Isten, Istenem, kívánlak! A lelkem úgy szomjazik utánad! Rád vágyik testem is epedve, jobban, mint száraz rög a harmatcseppre. Mennyivel édesebb jóságod, mint az élet, mint ajkam íze, amikor dicsérlek. Rád gondolok az ágyamon pihenve, ha virrasztok, Te jutsz eszembe." (Farkasfalvy Dénes fordítása.)

Uram! Te mindig jobban tudod, mire van szükségünk. Azért teszel nekünk ilyen nagyszerű ajánlatot. Kérünk, add kegyelmedet, hogy mi magunk is megértsük a Veled való szerető kapcsolat szükségességét. Tudjuk, hogy egyedül ez emel ki bennünket a magányból és elszigeteltségből, mert nemcsak Veled, de Benned embertársainkkal is összekapcsol a szeretetben.

A MAGYAR PÜSPÖKI KAR ÚJ STATÚTUMA ÉS ÚJ ELNÖKE

A II. vatikáni zsinat után a Szentszék azt szorgalmazta, hogy minden püspöki karnak meghatározott időre választott elnöke legyen. Ilyen szellemben szerkesztették meg egyre több püspöki kar alapszabályait.

Magyarországon a múltban a püspöki konferencia mindenkori elnöke az ország prímása, az esztergomi érsek volt; akadályoztatása esetén a rangban második kalocsai, annak akadályoztatása esetén pedig az egri érsek.

Nemrég elkészült a Magyar Püspökkari Konferencia új statútuma, amely a vezetői tisztségek betöltéséről választásos alapon intézkedik. Ezt az új statútumot a Szentszék jóváhagyta.

Szeptember 3-án a püspöki kar rendkívüli ülést tartott. Elnökének megválasztotta dr. Seregély István egri érseket, alelnöknek Gyulai Endre szeged-csanádi megyéspüspököt; titkári tisztjében megerősítette dr. Várszegi Asztrik esztergomi segédpüspököt. A püspöki kar háromtagú bizottságának – az elnök és az alelnök mellett – tagja dr. Paskai László bíboros.

YAMOUSSOUCRO

1990. szeptember 10-én II. János Pál pápa Elefántcsontpart fővárosában felszentelte Afrika legnagyobb templomát. A 85 éves Félix Houphouet-Boigny, aki 1960 óta tölti be az államelnöki tisztet, és így Afrika legrégibb államfője, 1983-ban tette meg a saját szülőfaluját az ország közigazgatási központjának, és azóta kiépítette azt egy 75 ezer lakosú modern (rajztáblaszerű) várossá. Saját költségén (majdnem 2 milliárd schillingért) emeltette a Béke Királynőjének szentelt bazilikát, és felajánlotta ajándékul a pápának. A Szentatya azzal a feltétellel fogadta el, hogy a mintegy 150 hektárnyi területen a bazilika mellett kórházat és katolikus rádióállomást is létesítenek. Mindezen javak kezelésére a Vatikánban megalapították a Béke Királynője Nemzetközi Alapítványt.

Már a felsorolt alaptények is érzékeltetik, hogy az egész létesítmény nem talál a világ és az Egyház közvéleményében, sőt magának a Szentszéknek az értékelésében sem, osztatlan elismerésre. Néhány sajátos kifogást külön is megemlítünk.

– Elefántcsontpart, lévén a harmadik világ egyik országa, gazdag természeti kincsei mellett is szegény népességű ország. Kiáltó igazságtalanságnak tűnik, hogy elnöke a saját személyes gazdagságából egész fővárost és egy ilyen bazilikát tud előteremteni a szavanna szélén.

– Hatalmas méreteivel a bazilika valamilyen nagyzási mániáról árulkodik. Ilyen szempontból ugyan valótlan túlzások is bejárták a világsajtót; pl. hogy ezentúl Yamoussoucróban lesz a világ legnagyobb temploma, nagyságban még a Szent Péter-bazilikán is túltesz. Igaz való, hogy a világ legmagasabb kupolás bazilikája; alapterülete azonban csak egyharmada a Szent Péter-bazilikáénak.

– Mintha az elnök a bazilikával és annak a pápa által történő felszentelésével már életében boldoggá akarta volna avattatni magát.

– Sokan hiányolták az inkulturációt. Miért kell Fekete-Afrikában Michelangelo és Bernini római reneszánsz bazilikáját utánozni? Miért kell méregdrága francia színes ablakokat és olasz márványt importálni? Afrikában miért nem az afrikai művészeket érvényesítik?

– Yamoussoucro 75 ezer lakosának csak kb. 10%-a katolikus. Hogyan lesz az új domból búcsújáróhely, amint azt szeretnék és tervezik?

– Ilyen fényűző építkezés nem veszi-e el a nyugati világ kedvét attól, hogy segítse a harmadik világot?

Ezek és hasonló ellenvetések nagyon megalapozottnak és igaznak tűnnek. De talán túl egyoldalúan a nyugati világ "igazságát" tükrözik. Johannes Dyba, Fulda érsek-püspöke, aki a 80-as években Fekete-Afrika különféle államaiban volt pápai nuncius és delegátus, olyan más szempontokat fogalmaz meg, amelyeknek szintén súlya van.

– "A szahelövezet az iszlám vallású Észak-Afrika és a keresztény Fekete-Afrika közötti határt alkotja. Van-e valami halvány fogalmunk arról az iszonyatos nyomásról, amelyet a terjeszkedő iszlám évek óta egyre erősebben gyakorol a fekete-afrikai lakosságra? Gondolunk-e pl. Szudánra, amely kiváló példája a fekete-afrikai keresztény délvidék elnyomásának a muzulmán észak részéről? Tudjuk-e, milyen mértékben fejeződik ki ez az elnyomás az iszlám államokban a templomépítés szigorú tilalmával is, miközben arab pénzen mindenfelé új és egyre pazarabb mecseteket emelnek? Így aztán valószínűleg egyáltalán nem tudjuk elképzelni, micsoda elégtétel és belső öröm tölti el az egészen szegény és egyszerű afrikai keresztények millióit arra a gondolatra: Afrikában a legnagyobb istenháza mégiscsak egy katolikus templom! Figyelmeztetés észak felé, amelyet nem lehet nem

észrevenni: Itt kezdődik a keresztény Afrika! Elismerem: ilyen érzést európai íróasztalok mögött nem lehet kifejleszteni; pár évet az érdekeltek között kell leélni ahhoz, hogy ilyesmit megtapasztalhassunk."

– "Másrészt talán kicsit több önkritikával kellene élnünk. Utánaszámoltunk-e valaha is, mennyibe kerülnek a mi világbajnoksági kedvteléseink és szilveszteri tűzijátékaink? Hány milliót emészt el a tévésorozatok gyártása? És miközben a harmadik világ számtalan hatalmassága millióit angol vidéki kúriákba, Bahama-szigeti yachtokba, svájci bankszámlákba vagy nemzetközi hárembe fekteti be, pont annak az egynek kell nekiesnünk, akinek ilyen valóban egyedülálló dolog jutott eszébe, hogy millióit egy templom építésébe öli bele?" (Dyba érsek megjegyzését még azzal is kiegészíthetjük, hogy a nyugati világ szinte összes régi és új építészeti műalkotásainak eredetét, és nevezetesen a mecénások tevékenységét, ugyancsak pellengérre lehet állítani – nagyzási hóbort, igazságtalan és tisztességtelen pénzszerzés és hasonlók címén.)

– "Csodálkozva vesszük tudomásul egyházi segélyszerveink szóvivőinek elmarasztaló ítéleteit. Hogy ehhez a létesítményhez semmivel sem járultak hozzá, az nagyon helyes, hiszen az ő prioritásaik más területekre irányulnak; ennek a kezdeményezésnek meg kell maradnia tisztán afrikainak. De amikor egy püspöki segélyszerv fő ügyvivője az afrikai államelnökök különben nagyérdemű nesztorát ebben az összefüggésben nyilvánosan 'nagyzási mániában leledző potentátnak' nevezi, ez az afrikai mentalitás vaskos félreismerését jelenti, és olyan arrogáns gyámkodási igényt, amelyet hasonló felelős helytől nem várnánk, és nem is lehet elfogadnunk."

– Szeptember 10-én, amikor a templomszentelés során a Fekete-Afrikából származó kúriai bíboros, Francis Arinze köszöntötte a pápát, velősen kimondta azt, ami a Béke Királynője-bazilikának valószínűleg legalapvetőbb igazsága: "Egy afrikai nem érzi szükségét annak, hogy neki magának szép háza legyen; de szívét öröm tölti el, amikor ilyen szép istenházát lát, mint ez a nagyszerű templom."

BOLDOGASSZONY

Burgenland északi részén, a Fertő-tó és a magyar határ között található Frauenkirchen. Legrégebben 1324-ben feljegyzett neve, Zenmaria (Szentmária), utal arra, hogy már a 14. században híres búcsújáróhely volt. Eredeti templomát 1529-ben a törökök lerombolták; csodálatos módon megmaradt a kegykép, és lett belőle "romok közti Mária". 1622-ben Boldogasszony az

Eszterházy család birtokába került; Eszterházy Pál nádor 1659-ben a romokat valamennyire rendbe hozatta, és letelepítette a ferenceseket; a törökök újra felégették a helységet. 1695 és 1702 között felépült az új, nagyobb, ma is álló templom, Francesco Martinelli műve. Ez a templom 53 m hosszú, két tornya szintén 53 m magas. Azóta Boldogasszony központi búcsújáróhelye három nyelvcsoport híveinek: magyaroknak, osztrákoknak és szlovákoknak. A politikai helyzet többször, éppen az elmúlt évtizedekben is, nem nagyon kedvezett a zarándoklatoknak. Korunkban kb. százezer évi zarándokot tartanak számon.

A templomnak van kegyképe és kegyszobra. A kép az első baloldali kápolna oltára fölött található; a hagyomány szerint eredetileg ehhez zarándokoltak, ez volt a "romok közti Mária" is. A fiát szoptató Szent Szüzet ábrázolja. A kegyszobrot a főoltár felett helyezték el. Hársfából faragott szobor, a gyermekét karján tartó Égi Anya. 1240-ben faragták, valószínűleg ugyanabban a burgundiai műhelyben, ahol az altöttingi madonnát is. Eredetileg az Eszterházyak fraknói várában tisztelték; a 17. század derekán Pál nádor a boldogasszonyi ferenceseknek ajándékozta, azóta a kegytemplom legnagyobb kincse. Mint sok más kegyszobrot szerte a világon, a barokk divatnak megfelelően öltöztetik.

Olyan templomoknak, amelyek művészi értékükkel és főleg kegyelmi kisugárzásukkal kiváló jelentőségre tettek szert, a megyéspüspök kérésére a pápa a *basilica minor* címet adományozza. (A név, amely "kisebb bazilikát" jelent, az öt római és két assisi pápai, pátriárkai bazilikától különbözteti meg ezeket a templomokat.) II. János Pál ezt a címet és a vele járó kiváltságokat megadta Boldogasszony kegytemplomának is. Augusztus 15-e volt Frauenkirchen nagy napja. Húszezer vagy még több zarándok kereste fel a kis városkát. A szentmiséket a hívek részben a templomban, részben csak a templomtéren tudták követni. A délelőtti nagymise főcelebránsa a bécsi nuncius volt, Donato Squicciarini érsek; ő hozta magával és hirdettette ki a bazilika címre vonatkozó pápai brévét. A nunciussal koncelebrált többek között Stefan László kismartoni püspök, Ján Sokol nagyszombati érsek, Konkoly István szombathelyi püspök, Pataky Kornél győri püspök, Kurt Krenn bécsi segédpüspök, a ferences provinciális (ő olvasta fel a pápai iratot), és természetesen sok más szerzetes és egyházmegyés pap. A nuncius jól beszél németül, és közvetlen, barátságos hangon szép homíliát tartott. Magyar énekek is felhangzottak a délelőtti misén, és a magyar éneklés délután is folytatódott, hiszen még Hatvan körzetéből is jöttek zarándokok. Este 7 órakor Szennay András pannonhalmi főapát misézett.

Magyar népünk új helyzetében Boldogasszony bizonyára megint keresett és szeretett magyar búcsújáróhely lesz.

Siménvi Kamillóné

"MINTHA A KICSI JÉZUST GONDOZNÁK"

(1990. VI. 18.) Gyógypedagógus vagyok, férjem géptervező. E munkánk mellett négy gyermeket neveltünk fel a legnehezebb időkben. Mindegyik egyházi iskolába járt. Legnagyobb fiam pap lett.

Mindig azon igyekeztem, hogy a magam hite mellett segítsek megtartani másokban is a hitet, reményt és szeretetet. Ebben a Szolgálat mindig segítségemre volt.

Most, hogy gyermekeim kirepültek, többet tudok második hivatásommal, a gyógypedagógiával foglalkozni. Tanítok egy budapesti foglalkoztató iskolában súlyos értelmi fogyatékos gyermekeket. Szabad időmben pedig főiskolás és egyetemista fiatalok segítségével próbálunk azokon a nagyon hátrányos helyzetben lévő, nagyon magukra hagyott családokon segíteni, akik értelmi fogyatékos gyermekeket nevelnek.

A gyerekek számára játékdélutánokat, s közben a szülők számára közösséget szervezünk, ahol megkapaszkodhatnak. Először csak a mienkbe, majd lassan átcsúszik kezük Krisztus kezébe. Örömünk, amikor egy-egy család élete rendeződik, amikor megértik, hogy szenvedésüknek értelme van.

A gyerekek számára hittan foglalkozásokat is szervezünk. Évről évre több gyermeket hoznak ezekre a foglalkozásokra, főként azokból a családokból, akik most találkoztak először Krisztussal. Gyakran kérik a keresztelést, és egyre több kisgyermeket tudunk felkészíteni elsőáldozásra. Az idén májusban 12 elsőáldozónk volt. Ezek felkészítésében ferences atyák segítenek.

Ezek a roncsnak látszó kicsi emberkék nagyon nyitottak a misztériumra, a szeretetre. Csodálatos világ az ő világuk. Talán azért kaptuk őket, hogy általuk legyünk jobbakká mi is. Ez a jóság tükröződik annak a közel 200 fiatalnak a munkájából is, akik nyaranta a szünidejük egy részét feláldozva nyaraltatják az értelmi fogyatékos gyermekeket. Ezeket a világ szemében csúnya, nyomorék, néha borzalmas látványt nyújtó kicsinyeket úgy ölelik, gondozzák, mintha a világ legszebb kisgyermekei lennének, mintha a kicsi Jézust gondoznák.

Természetesen anyagi segítségre is szükség van sok helyen. Pénzbe kerül a nyaraltatás és a foglalkozások is. Ezért az idén létrehoztunk egy alapítványt, a szülők közösségéből pedig egy egyesületet, s így, ha szűkösen is, de biztosítottuk az anyagiak forrását mindenre. Így élünk, és mindnyájan köszönjük a Szolgálatot.

(1990. IX. 10.) Júliusban három héten keresztül nyaraltattunk 85 értelmi fogyatékos gyermeket. Hat faluban voltunk; egy-egy helyen 12–15 gyerek és ugyanannyi felnőtt fiatal gondozó volt. Gazdag, szép nyarat éltek át. Ez talán kiderül a mellékelt szép áldásból. Ezt tudtam adni a fiataloknak áldozatos munkájukért.

Áldott vagy, mert kitártad a szívedet,
és kezedet nyújtottad felém.
Áldott vagy, mert szeretettel, türelemmel
segítettél ügyetlenségemen.
Áldott vagy, mert karodban tartottál,
fürösztöttél, tisztába tettél.
Áldott vagy, mert felöltöztettél,
amikor sikertelenül küszködtem
ruhával, cipővel.
Áldott vagy, mert finom falatokat készítettél,
mosogattál, mostál, hogy
tiszta legyen körülöttem minden.
Áldott vagy, mert mellém ültél,
és, saját éhségedet legyűrve,
engem etettél, itattál.
Áldott vagy, mert őszinte szívvel, örömmel
tudtál játszani velem.
Áldott vagy az est meghitt perceiért,
amikor dúdoltál, meséltél nekem,
és álomba ringattál.
Áldott vagy, mert rám találtál a legkisebbekben,
és szolgáltál nekem.
Jutalmad lesz majd az Ég,
ahol soha véget nem ér a vidám játék,
és Isten játszik veled mindörökké.
Ámen.

(1990.VII.2.) Két gyermekemet magam tartom el; általános iskolai tanár vagyok. Különleges örömmel köszönöm Loyolai Szt. Ignác írásait. A leányfalusi lelkigyakorlatos-házban kezdtem el gyakorolni a Szent Ignác-i lelkiséget, s ez azóta mindennapos táplálékommá vált. Természetes, hogy így szeretném nevelni saját gyermekeimet és a csepeli iskolások érdeklődő rétegét is. A megoldás keresése még sok harccal, problémával jár.

Ebben a különös, változó világban azonban kiváló tanúságtétel az élő Szolgálat, melyben testvéreim lettek a magyar nyelvközösségben szolgáló papok, szerzetesek, tanárok – nyugdíjas, hitoktató, kiskatona úgyszintén. Sajnálom, hogy a neveiket nem olvastam, mert a Szolgálat első betűjétől az utolsóig bizony mindent elolvasok. A missziós levelek és a nekrológok megelevenítik a Misztikus Testet, melyben Keresztes Szt. János, Loyolai Szt. Ignác, illetve Majsai Mór atya – aki "derűjével sokaknak adta vissza lelki békéjét" – a nevek által személyes barátaimmá, életem részeivé váltak.

Igaz örömmel fogadom a szellemek megkülönböztetéséről szóló összefoglalást. A rendszeres lelkiismeret-vizsgálat alapja ez (megfordítva a mondatot): "bizonyos cselekvésmódra sarkalló indításokat" leválaszthatunk magunkról, elkülöníthetünk személyiségünktől, bennük felismerhetjük a "szellemeket" s azoknak "üdvösség vagy kárhozat felé sodró lendületét". Ki az, aki az autóbuszban félrehúzódik, ha egy hajléktalan alvó rádől? És ki az, aki a földön kúszó részeg cigányasszonynak segít összeszedni a szétgurult aprópénzt? A szeretetnek és a szeretetlenségnek ezek az apró mozzanatai felvillantják az életünket mozgató szellemek alakját.

Teleki Béla a gyermekek istentiszteletéről ír. Nagy figyelemmel olvastam, mert – amiként Malula bíborosnak Afrikában sajátos liturgiát kellett megvalósítania – nekünk, s közvetlenül nekem is, úgy gondolom, jelentős szerepet szánt Isten a mai tévés, pornóképekkel elárasztott világban: a gyermekeket istentiszteletre tanítani. A csepeli énekkarosok gyermekei fogantatásuktól folyamatosan saját gyermekeik születéséig együtt vannak fenn a kóruson. De ez alig 50 ember a tízezer katolikusból. A közösségi nevelésben csak tudatos, módszeres munka hozhatna gyümölcsöt, figyelembe véve a cikkben is leírt életkori sajátosságokat.

Köszönöm, hogy meghallgattak, köszönöm, hogy gondolatokat adnak; köszönöm, hogy része lehetek a Misztikus Test ezen látható, élő formájának, s ezzel gyermekeim is támaszt nyerhetnek ebben a zaklatott világban.

Szeretettel: Ildikó.

A FIATALOK A LITURGIÁBAN

(1990.VII.10.) Tudok egy mesét a Szörnyetegről, akinek kastélyában láthatatlan kezek szolgáltak. Valami ilyen test nélküli szellemeknek éreztem eddig Önöket.

Most azonban, hogy szorosabb kapcsolatra szólították fel az olvasókat, örömmel írok hosszabban egy-két képeslapos köszönetemnél.

Régebben is reagáltam volna több cikkre, kiadványra, amelyek gondolatokat ébresztettek bennem. Tavaly nagy hálával vettem kézbe Teleki Béla Lüktető élet című kézikönyvét. Kissé megkésve jelent meg számomra. Annak idején, 1950-ben, mikor első gyermekemet vártam, hiába futottam végig a könyvesboltokat ilyen irányú tanításért. Csak Don Bosco írását sikerült felkutatnom, ami bizony nem egészen a családban felnövő gyermekek nevelésében adott támpontot!

A Szolgálat 86. számában ismét Teleki Béla tanulmánya ragadott meg, mivel ezek a gondok állnak közel hozzám. Nagyon szomorúan látom évről évre, hogy a hittanra adott gyerekek javarésze 10–14 éves korára lemorzsolódik. Jó, ha 10 % megmarad Isten-hívő, vallását gyakorló, ifjú korára. Sajnos, a probléma nagyon összetett. Nemcsak a gyermekek szintkülömbsége akadálya az együttünneplésnek. Ezeket a nagyobb városok jó pedagógiai érzékkel megáldott papjai át tudják hidalni. De ott van a vidék. A több falut ellátó, ezer más kötelezettséggel terhelt egyetlen pap. Egy templomban egy mise van vasárnaponként, ahol a gyerekeken túl a felnőtt tábor is heterogén!

Igaz, én is így nőttem fel. Csakhogy akkor más volt a korszellem, és hasonlíthatatlanul jobb volt az alap.

A gyerekek bevonása alapvetően fontos. Talán az sem baj, ha "szereplés"-nek érzik. Egy-egy szép szöveg megmarad bennük, később felbukkan emlékezetükben, olykor megmozdít bennük valamit.

Folyton-folyvást tudatosítani kellene felnőttben-gyerekben egyaránt a liturgia gondolat- és érzelemvilágát. Nem tudományos előadással, inkább közvetlen, néha párbeszédes formában. Van, aki ennek mestere, van aki nem.

Végezetül: Milyen jó lenne Önök közül valakit néha személyesen is hallgatni! Ma már ez lehetséges. Épülésére szolgálna ilyen kisvárosnak is, mint Sátoraljaújhely!

ISTEN HÁZÁNAK SZÉPSÉGE

(1990.IX.19.) Sokat töprengtem, hogy előhozakodjam-e egy kéréssel. Nem volna rá lehetőség, hogy a Szolgálatban (mondjuk) kétoldalnyi terjedelemben a sekrestyések számára közölnének néhány fontosabb előírást? (Kétoldalnyit azért javasolnék, hogy levágható legyen, anélkül, hogy a tartalom többi része károsodnék.)

Díszítés terén megdöbbentő a sekrestyések tudatlansága és tájékozatlansága. A papság nagyrésze (tisztelet a kivételnek) nem szól bele munkájukba, mert fél, hogy megsértődnek és felmondanak. Talán a mostani munkanélküliség enyhít majd ezen a helyzeten.

Sok pap közömbös, és aztán tájékozatlan is. Mintha nem is lett volna zsinat. Vagy pedig a pluralizmust összetévesztik a nihilizmussal.

Állnak az oltár menzáján a vázák; kirakják, de nem gyújtják meg a búcsújáróhelyekről hozott csecsebecsés gyertyákat. Ezek éghetnének a földre téve, homokkal telt tartókban; de semmiképpen sincs helyük az oltáron.

A legkirívóbb helytelenség talán az, hogy karácsonykor a fenyőfákat csillogó-villogó girlandokkal, üvegdíszekkel, színes villanykörtékkel agyonékesítik – pedig a templomban kerülni kell a teátrális hatásokat.

Nem érzem illetékesnek magam, hogy a papokat kritizáljam; de nem tudom megjegyzés nélkül hagyni, hogy plébánosom vasárnaponként sohasem olvassa fel az ószövetségi perikópát, pedig általában az függ össze az evangéliummal. Régebben megbízásból gyakran fordítottam a Gottesdienst c. folyóiratból; akkor tudtam meg, hogy Úrfelmutatás és Agnus Dei között hallgatnia kell az éneknek (népéneknek) és az orgonának. Városunkban alig akad templom, ahol ezt betartják. Amikor merészeltem szóvátenni egy fiatal plébánosnak, az volt rá a válasz: "a nép már így szokta meg."

Sajnos, rengeteg a kocakántor is. Ahelyett, hogy örülnének, hogy feledésbe mennek az érzelgős, cigányzene dallamú egyházi nóták, állandóan azokat énekelgetik, mellőzve a Szent vagy, Uram! és az Éneklő Egyház kiváló szövegeit és dallamait. Ezen a téren is kénytelen vagyok a papokat hibáztatni. Ízlésükkel és ízlésük fejlesztésével sokan nem törődnek.

LEVELESLÁDÁNKBÓL

Levelek Magyarországról

27 éves vagyok, szegénygondozásban dolgozom. Időseink, veszélyeztetett családjaink, gyermekeink, csavargóink vannak. Küldök néhány gyermekrajzot, hátha örömöt szerez. – 1990. VII. 2.

Örömmel tudatjuk: februárban megszületett első gyermekünk, András. – 1990. VII. 6.

Olyan ez a Szolgálat, mintha sok-sok kis lelket helyezne Isten nagy tenyerébe: gondolataival, összetartó erejével, mély lelkiségével... Magam kétgyermekes családanya vagyok, férjem betegsége miatt korengedménnyel nyugdíjas. Most végzem levelezőin a teológiát. Apácaiskolába jártam, és ha a nővérek visszakaphatnák a gimnáziumot, szívesen tanítanék náluk hittant. Kimondhatatlan öröm számomra a Szolgálat érkezése, sokoldalúsága, testvéreim sorai Amerikából, Olaszországból, Franciaországból. Sokat imádkozom... Grazban a Kármel falai között él jelenleg az én lelkiatyám; a Keresztes Szent János-évfordulóra tényleg szívesen olvasnánk egy-két cikket róla; talán megörvendeztetnek velük, ahogy az Olaszországban élő nővér is szeretné. – 1990. VII. 7.

Az adatlapon már közöltem, hogy nem tudom a Szolgálatért és a könyvekért az anyagi ellenszolgáltatást vállalni, mert időközben nyugdíjba mentem, és mozgássérült vagyok (két mankóval járok). De jól átgondolva azt vállalom, hogy az Önök által megjelölt számú és szándékú szentmisék mondását ellenértékként teljesítem. Hosszú évek óta kapom a Szolgálatot és könyveket, s ezek olvasása révén sokat okulok a bajok, nehézségek elviseléséhez; megerősítenek abban, hogy csökkent munkabírással is érdemes élni, s így is lehet az ember mások segítségére s önmaga jobbítására. – 1990. VII. 15. (Ezen és más hasonló helyzetben íródott levelek nyomán feltétlenül ajándékba küldjük kiadványainkat.)

A Szolgálatot és könyvmellékleteit nagyon régóta kapom. Pedagógus vagyok. Szülőfalumból Budapestre költöztem, ahol sokáig albérletben laktam. Később férjhez mentem, és két kislányom van. Azért nem jeleztem a lakásváltozást, mert barátnőm, mikor megírta az új címét, többé nem kapta a Szolgálatot. Igaz, ez régebben történt; reménykedem, hogy ez most nem így van. Szüleim, rokonaim és közeli ismerőseim is olvassák a könyveket és a Szolgálatot. Külön örültem Teleki Béla cikkeinek, Szentmártoni Mihály, valamint DeRoth László írásának. – 1990. VII. 16.

Saját falunk, sajnos fília lett, nincs mindennap szentmise. A plébános, aki idejár misézni, félig vak, illetve alig lát. Csak amennyit nagyon muszáj, annyit ír és olvas. Ha halottakért akar valaki misét mondatni, azt is elég nehézkes elintézni vele. Minket csak a remény éltet, hogy ha majd több pap lesz az országban, talán ismét kapunk mi is plébánost. Nagyon sokat imádkozunk azért, hogy hívjon el az Úr fiatalokat, legyen több papja Magyarországnak. Sajnos,

most nagyon szomorú a helyzet. Tudok olyan atyáról, akire hat falu lelki gondozása van rábízva. Mennyi ideje jut egy-egy emberre? Hiába van a szabadság, ha nincs elég "munkás". Egyházi vonalon is elég nagy a zűrzavar és a fejetlenség. Túl sok az irányzat és a megosztottság. De bízunk benne, hogy majd kialakul a helyzet. Amit a jelenlegi időben tenni, segíteni tudunk, erőnkhöz képest tesszük ott, ahol lehet. – 1990. VII. 17.

Lelkileg sokat merítek küldeményeikből; így jobban viselem betegségemet. Kiolvasás után másoknak is tudok örömet szerezni. A húsvéti számban lelkivezetőm sorait olvashattam, több alkalommal pedig gyermekkori óvónőm leveleit, drága jó Gyöngyike nővérét, ő Brazíliában működik. – 1990. VII. 18.

Szeretett plébánosunk már tíz éve autóbaleset áldozata lett. Én, 65 éves hadiözvegy, a helybeli kántornő vagyok. Kb. három éve szólt kézbesítőnk, hogy ennyi év után még mindig jön valami külföldi küldemény a plébános úr címére. Kértem, hozza el, megnézem. Hát nagy örömömre a Szolgálat volt, amiből már kölcsön kaptam néhány példányt, és nagyon tetszett. Kértem, ha még jön, csak hozza el nekem. Azóta én jogtalanul élvezem a Szolgálatot és a vele jött csodálatos könyveket. Kérem, bocsássák ezt meg nekem, és küldjék továbbra is, most már az én címemre. Az évi három intenciót én is szívesen elmondatom. – 1990. VII. 27. (A szerkesztő megjegyzése: Ilyen értelmű levelet vagy egyszerű visszajelzést többet is kaptunk. Ezen a módon lapunk a múltban sem tévesztett célt, és ennek őszintén örülünk; minket semmi jogtalanság nem ért.)

Ismételten szeretnék köszönetet mondani Mindannyiuknak, hogy áldozatos munkájukkal lehetővé teszik: a Szolgálat és annak kiadványai mindig elérhetőek számomra. Szemináriumi éveim alatt és azóta a 13 év alatt is mindig segítségemre volt, és nyitottá tett a világ felé, nehezebb és könnyebb időkben egyaránt. Bár jelenleg sok és sokrétű a változás, de sok helyen még a falakat döngetni kell. . . –1990. VIII. 10.

Heine-Medin következtében járásképtelen vagyok 48 éve. Karom, kezem is részlegesen bénult. Zárt világban élek. Ezért öröm, lelki töltekezés minden kiadványuk. Hozzátartozó nélkül élek, kevés nyugdíjból; ezért szeretném továbbra is ajándékba kapni a folyóiratot és a könyveket. – 1990. VIII. 10.

Köszönöm újra az eddigi Szolgálatokat. Amikor tehettem, mindig igyekeztem olvasni – nemcsak a cikkeket, hanem pl. különös szeretettel a missziókból érkező leveleket is. Nagyon sok örömöm telt a folyóiratban. Isten áldja meg a munkatársakat, szerkesztőket, közreműködőket, adakozókat, akik a Szolgálat létét lehetővé tették. – Az intenciókérdésről gyakrabban kell írni, mert ha valaki a lap olvasásában 1–2 számmal lemarad, esetleg nem vesz róla tudomást. – 1990. VIII. 15.

A Szolgálat 86. számának 94. oldalára (talán elírásból származó) tévedés került: Apor püspök halálának szemtanúját, a püspök unokaöccsét, aki maga is megsebesült, Pálffy Sándornak hívták. (Sándornak az apja volt József.) – 1990. VIII. 15. (Tényleg elírásról van

szó, amelyért a szerkesztő felelős. A könyvismertetés szerzője kért és kapott információkat Pálffy Sándor Bécsben élő özvegyétől is.)

Kilenc hónapig Svájcban hallgattam teológiát, mindössze húsz napja vagyok újra itthon, rengeteg folyóirat és lap vár elolvasásra. Nagyon szeretem az Önök lapját is, mert hangneme katolikus, ökumenikus; új információkat, híreket, egyházi és világi ismeretet, hitünk elmélyítését éppen úgy nyertem belőle, mint a közvetlen lelkészi munkához gyakorlati jellegű segítséget. Örülök annak, hogy írásaikkal előkészítették a hazai egyházi, minden egyházra serkentőleg ható belső megújulást is, hogy bátran mertek keresztény kritikát és ajánlásokat is hozni. Azok számára, akik már kezdték magukat abnormálisnak érezni másfajta gondolataik miatt, ez "életmentő segítségnek" bizonyult. – Evangélikus lelkésznő, 1990. VIII. 22.

Ez év februárjában egy ismerősömet megkértem, mondja le nevemben a folyóiratot, mert nem tudom az intenciókat fizetni. Ennek ellenére nagy örömömre a folyó év eddigi számait megkaptam. Hálás köszönet érte! Ha lehetséges, kérem ajándékba a további számokat is. Jelenleg én is és férjem is betegállományban vagyunk, és kiskorú gyermekünkről is gondoskodnunk kell, ami rendkívül nehéz a mai magyar körülmények között. Nagyon szeretem a Szolgálat írásait; nagy betegségünkben és nehéz körülményeink között ez tartja bennünk a lelket. – 1990. VIII. 27.

Falun születtem, plébánosom jól felkészített a hitben. Tanulmányaim után a város vonzóereje rám is hatással volt, így kerültem ebbe a nagy ipari központba. A Szolgálat a szüleim címére érkezett, s otthon jártamkor jutottam hozzá a frissebb példányokhoz. 1985 tavaszán házasodtam, feleségem tanítónő. Jelenleg három gyermekünk van: Kristóf 4 éves, Júlia 3 éves, Gyula pedig most 5 hónapos. Én az iparban dolgozom, feleségem pedig a gyermekekkel otthon van (gyes). Itt a városban már esküvőm előtt bekapcsolódtam a hitoktatásba, később feleségem is; bérmálkozó korúak felkészítésében segédkezünk, a felnövekvőket pedig tovább visszük már 3 év óta. A Szolgálat sokat segít bennünket a felkészülésben. Van egy házasokból álló régi összejárós csoportunk, ahol Ószövetséggel és civil témákkal (pszichológia, gyermeknevelés, történelem, grafológia stb.) foglalkozunk. Életkorunkról még nem írtam, de levelünkből talán kitűnik, hogy fiatalok vagyunk: feleségem 25 éves, jómagam pedig 30 vagyok. – 1990. VIII. 28.

Közlöm, hogy volt pedagógus társam, és most már férje is, eltávoztak az élők sorából. A Szolgálat című lapot, míg éltek, néha olvasásra átadták nekem is. Ezért nagyon hálás voltam, mert nagy lelki élményt és segítséget jelentett életemben. A lapot a mellékletekkel együtt teljesen nem ajándékozták el. Egyszer megjelent a "Szentek élete" c. könyv; szerettem volna azt is olvasni, de nem adták ide. Az örökösöktől is kértem, de azt válaszolták, hogy nem találták a hagyatékban. Most tisztelettel arra kérem Önöket, hogy a jövőben, ha lehetséges lenne, az én címemre küldjék a lapot és a könyvmellékletet. A kiadványokat anyagilag támogatom intenciókkal. – 1990. IX. 2.

No, no, ez azért mégis kicsit sok! Nagyméltóságúnak címeztetni magadat! [Utalás egy régebbi Levelesládára.] De hogy a Levelesládánkból c. rovat nagyon jó, az kétségtelen. Ha sok munkával is jár, folytassátok. Életszerű. Gondolom, te is tudod, hogy nagy kísértés az "elöregedés" egy folyóiratnál is. Ezt eddig, a szerkesztők nagy dicsőségére, a Szolgálat megúszta. Kell új formákat, ötleteket kiagyalni, olyasmit, ami a fiatalokat is érdekli. Megvagyunk. A feltápászkodás nehezebb, mint az ötvenes évek eleje. Pedig, ugye, az se volt kutya. – 1990. IX. 6. – [A szerkesztő pályázatot hirdet: olvasóink közül ki ismer rá ennek a (teljes egészében közölt) levélnek a szerzőjére? Ha ráismer, írja meg szerkesztőségünknek..]

Kármelita nővér vagyok; belépésem előtt fővárosi hitoktatónő. Már 11. éve élek egyházi szociális otthonban, ahol sok volt tanítványom meglátogat; buzgó felnőtt katolikusok, és nagy örömmel fogadják a Szolgálat számait és mellékleteit, melyeket másoknak is ajándékoznak vagy kölcsönadnak, hogy minél többen olvashassák. Hegyi ft. úr gyakran küldött csomagban is új és régi Szolgálatokat, hogy elajándékozhassam. Ismételten kérek hasonló csomagokat. Működésem nyomán, hála a jó Istennek, öten kaptak papi hivatást és 28-an szerzetesi hivatást. – 1990. IX. 8.

Nagyon hálásan köszönöm az eddigi küldeményeket!!! A jó Isten áldása legyen mindnyájukon!!! Pár hónap múlva 90 éves leszek. Az eddig kapott könyvek sok örömet szereztek. Kézről kézre adtam buzgó, de szegény nyugdíjasoknak. Halálom hírét húgom, keresztlányom megküldik. Gyenge vagyok, de még szolgálom az Urat, és a plébános urat is. Pénzem kevés, mert fizikai segítségre szorulok; a munkát nem vállalják ingyen, sőt alaposan megkérik az árát. Írásom rémes, kezeim remegnek; de az elmém tiszta. Bottal járok, de egyenesen. Sőt orgonálok is; a kórusra négykézláb járok. Vidáman várom a nagy utat. – 1990. IX. 9.

Hálásan köszönöm az eddigi Szolgálatokat. Különféle egyházi kiadványokhoz most már itthon is jobban hozzájuthat az ember. Kérem, hogy a jövőben, amely példányt részemre küldenének, irányítsák annak a magyarnak a címére a nagyvilágban, aki távol a hazájától végzi áldozatos munkáját a lelkek javára. – 1990. IX. 10.

Lelkileg-szellemileg sok erőt és segítséget merítettünk eddig is kiadványaikból. Kérem, írják meg, hogy kb. évi 2–3 intenció elvégeztetése segít-e és elegendő-e. Többet egyelőre, sajnos, nem tudok vállalni. Három kisgyermeket nevelünk feleségemmel, és fizetésünk alig fedezi a megélhetési költségeinket. Isten áldását kérem mindannyiukra, és mindazokra, akik önzetlen anyagi áldozatukkal lehetővé teszik és tették eddig is, hogy kiadványaikhoz hozzájutottam. – 1990. IX. 10.

Férjemmel együtt szeretnénk nagyon megköszönni a Szolgálat és mellékletei rendszeres megküldését. Nyolc év óta végezzük együtt a kisközösségi felnőttcsoportok vezetését, részt veszünk a jegyesoktatásban is. Férjem a kolitusként működik plébániánkon. (Vasárnaponként áldoztat a szentmisében, keresztelői oktatást tart, temet); a politikát ügynek tartva a Kereszténydemokrata Néppárton keresztül is megpróbálja a keresztény értékeket érvényre

juttatni. A magam részéről most kezdem az iskolai hitoktatást. Úgy gondolom, a gyerekeken keresztül sok jószándékú, de még nem elkötelezett szülővel fogok találkozni. Az ő megnyerésük is egy új feladat lesz számomra. Három iskolás gyermekünk van; de ezentúl, úgy érzem, külön karizmát kaptunk más házaspárok (családok) rendszeres és alkalmi vezetéséhez. – 1990. IX. 10.

Édesapám, akinek a nevére járt a Szolgálat, 1987-ben, 87 éves korában meghalt. Velünk egy háztartásban élt, ezért egész családunk a lap olvasója lett. Köszönjük szépen, hogy immár 17 éve kapjuk ingyen a Szolgálatot és a könyvmellékletet. Sok-sok lelki gazdagodást nyújtott nekünk. Például nagy örömünkre édesapámmal együtt olvashattunk a "Levelek a misszióból" rovatban testvéröccséről, Császár György jezsuita szerzetesről, aki már több mint 40 éve misszionárius Kínában, és jelenleg Tajwanban a szegény betegekről gondoskodik. Ezentúl mi is támogatjuk a Szolgálatot intenciókkal. Én 42 éves vagyok. Novemberre várjuk ötödik gyermekünket. Közülük a legidősebb 13 éves. A Pázmány Péter Hittudományi Akadémia Levelező Tagozatának hallgatója vagyok, másodéves. Vizsgáimhoz is nagyon jól használom küldeményüket. – 1990. IX. 11.

Én a Szolgálat minden dolgozójára csak nagyon nagy hálával és imával tudok gondolni. Ebben a tanévben már mint szerzetesek bemehetünk hitoktatást tartani az iskolába. 40 év után mindent újrakezdhetünk. Legelőször talán a jó szülőket kellene tanítani hittanra, mert némelyik nem is tudja, hogy mi az a hittan, ő maga sose járt arra. Nagyon nehéz a feladat. A szülőkkel kapcsolatot kell teremtenünk, és könnyedén őket is tanítani, hogy gyerekeikkel együtt haladjanak. Nekem már ezért is nagyon, de nagyon szükségem lenne a Szolgálatra: felkészülésemhez azt is felhasználom, most pedig még könnyebben és tüzetesebben tudok a szülőkkel beszélgetni az egyház minden dolgáról. Ha módjukban áll hát, nagyon kérem, szíveskedjenek küldeni. Apostolok lesznek Önök ebben a kis faluban, ahol én mint iskolanővér kántorként és hitoktatóként dolgozom a hívek között. – 1990. IX. 12.

Tisztelettel kérem: azt a válaszomat, hogy ajándékba kérem, ne tekintsék élősködési szándéknak vagy fukarságnak; a szomorú tény az, hogy egyszerűen nem bírom anyagilag. Őszintén megértem, ha Önök nem tudják teljesíteni kérésemet, és hálásan köszönöm eddigi szívességüket és jóságukat. Egyben nagyon sajnálnám, ha a jövőben nélkülözni kényszerülnék a Szolgálatot és könyvmellékleteit. – 1990. IX. 12.

Kezdetben számomra jelentős összeget fizettünk a Szolgálatért: évi 7 intenciót. Tavaly fájó szívvel és némi családi vita után mondtuk le a lapot, kizárólag anyagi okokból. Továbbra is kapjuk; örömmel, de nem jó lelkiismerettel forgatjuk. A Szolgálat is, könyvmellékletei is sok örömet jelentettek nemcsak nekünk, hanem barátainknak is, akiknek továbbadtuk. Kérem, mérlegeljék, hogy más feltételekkel kaphatjuk-e a Szolgálatot, bár nem szeretnénk mások elől elvenni ezt a lehetőséget. – 1990.IX.12.

Minthogy az iskolában csak az utolsó órák a mieink, illetve az ún. nulladik órák, ezért reggel 7-től este 18-ig helyt kell állnom. Évente kb. 40 esküvő van, a jegyesoktatások száma is magas. Aztán van áldozási és bérmálási oktatás, mert itt minden évben van elsőáldozás és bérmálás, mivel hagyományosan is sok a hittanos. Itt még a legnehezebb években is volt iskolai hitoktatás. Mindebben a munkában sokat jelent nekem is és általam másoknak is a Szolgálat. Könyvmellékletük szintén nagyon sokat segített és segít; különösen az alább felsoroltak: Boros László: Reményből élünk, enélkül szegényebb lennék, ennek az anyagát főleg a jegyesoktatásnál és a középiskolásoknál tudom hasznosítani; Szentmártoni Mihály és Benkő Antal két könyve; Farkasfalvy Dénes: A Római levél és Szent János evangéliumának háromkötetes magyarázata szintén oázis és erőforrás számomra. – Világi férfi hitoktató, 1990.IX.12.

Már évek óta feleségem és én olvasom a Szolgálatot és a mellékelt könyveket. Sógorommal megbeszélve kérem, hogy az én nevemre küldjék, továbbra is feleségem szüleinek címére. Fiatal pályakezdő gyermekorvos vagyok, jelenleg három apró csemetém van. – 1990.IX.13.

Bocsánatot kérek süket hallgatásom miatt. Amiben igen nehéz a végső szót kimondani, azt halogatjuk. Pedig ezzel nem oldunk meg semmit. – Kiadványaikat nagyon szeretjük, nehéz lenne nélkülözni. Viszont ajándékba elfogadni is nehéz. Mit tehetek, ha a fizetségre a forint oly nehezen jön össze? – 85 éves vagyok, teljesen magányos. Tanácsi segélyből élek, ez havi 3000–5000 forint (mikor mennyi jut). – Spórolok rá, hogy kiadványaikat ne kelljen ajándékba elfogadni. (Ez nagyon elvem ellen van.) – 1990.IX.13.

Tudatom Önökkel, hogy már 5 éve elköltöztem az új címemre; azóta semmit nem kaptam kézhez Önöktől. Nagyon köszönöm, hogy most lehetőséget nyújtanak a Szolgálat újbóli olvasására. Beteges vagyok, az írás nehezen megy. Így most nagyon jól esett kedves megkeresésük. – 1990.IX.14.

Két egyetemista unokánk van, akik Pécsett tanulnak, és minden második levelükben érdeklődnek, hogy megjött-e már a Szolgálat. A péter-páli küldeményt már vissza is kaptuk tőlük. Ami a segítést illeti: bizonyára ismeretes Önök előtt a mai magyar gazdasági helyzet. Kisnyugdíjas vagyok, egyelőre a jövő téli fűtés még teljes bizonytalanságban van. Szeretném ajándékba kapni küldeményeiket; előre is meleg szeretettel köszönöm feleségemmel együtt. – 1990.IX.14.

Azt hittem, már rendi közösségbe mehetek. De nem adnak vissza saját házainkból egyet sem. Bárcsak foglalkozna ezzel a nyugati sajtó, a mi illetékeseink szégyenére! Elvárták volna, hogy szemfényvesztő bábokként kivonuljunk a Szent István-napi ünnepségre. Ha ilyen ütemben mennek az ügyek, akkor már alig lesz szerzetes, aki a Szentatyát fogadja, illetve aki tiszteletét tegye a szokásos meghíváskor. – 1990.IX.14.

Köszönöm a Szolgálat eddigi és ezutáni számait, amelyekben még mindig Sántha Máté írásait keresem. Ha nem is találom, az íróasztalomon Kardos Klára fényképét őrzöm, és mesélek róla a hozzám látogatóknak. Ő pedig az Örök Hazából segíti iskolai munkámat, Marosi Láaszló atyával együtt, aki a szobámban lévő fényképen asztalnál ül, és talán éppen ebédel. Így hát a Szolgálat előző Nagyjainak mosolyával köszöntöm a Jelenlegieket. – 1990.IX.17.

A címem most újra ugyanaz a nagyváros. De az az utca, amely az Önök címzésében szerepel, kb. ezelőtt 18 évvel volt a címem. Többször is kértem, főleg áthelyezések alkalmával a címzés kijavítását, de eredménytelenül. Szeretném ugyanis a Szolgálat kiadványait megkapni. Hozzá is jutottam, több-kevesebb késéssel és utánjárással. Jó lenne, ha korrigálnák: komputerrel vagy komputer nélkül, az nekem mindegy. – 1990.IX.17.

A Szolgálatot eddig nem mindig kaptam meg. 1984-ben rendeltem meg, de csak 3 hónapig voltam akkori állomáshelyemen, Orosházán. Az azóta eltelt időszakban szentmisét nem végeztem a lapért. 1989. szeptember 1-től vagyok itt plébános. Most a felszólítást utánam küldték. A jövőben vállalok szentmiséket. – 1990.IX.18.

Nagyon nagy érdeklődéssel olvassuk mindig a Szolgálatot. De építkezünk, és az építkezés 3 gyerek mellett nagyon nagy megterhelést jelent; ezért arra kérném, hogy ajándékként küldjék, ha lehet. Amikor egyenesbe jövünk, intenciókkal fogjuk támogatni. – 1990.IX.19.

Nagy hálával és örömmel fogadtam mindig küldeményeiket. Sajnos, az irányítószám rosszul szerepelt; így a csomag néha kerülő úton jutott szüleim otthonába, és némi késéssel jutott el hozzám. Így viszont ők is elolvashatták, és különösen a mellékleteknek örültek. Ezentúl már saját címemre kérem; a könyvmellékleteket majd utólag eljuttatom ezután is szüleimhez. Rendszeres anyagi támogatást nem tudok felajánlani, mivel súlyos mozgássérült, rokkant-nyugdíjas orvos vagyok, és két kisgyermeket nevelünk. A világba kitekintő értékes küldeményeiket a jövőben is nagy értékeléssel fogadnám, és szeretettel várom. – 1990.IX.19.

Majdnem 20 éve kapom Önöktől a Szolgálat küldeményeit; egész szívemből köszönöm. Ötgyermekes család vagyunk, és családunkon keresztül dolgozunk az emberiség közös családjáért. A küldemények mindig segítettek a napi gondokon túli értékek, a hit, a továbbajándékozás, a megosztás, a kölcsönös szeretet mélyítésében. Kincs, kenyér, hit, biztatás volt nehéz éveinkben. Még valamit. Eger gyönyörű város: törökverő vára, barokk templomai, finom gyógyvize vonzó kiránduló-pihenő központtá teszik. Bármikor szívesen látnánk Önöket otthonunkban szállásra, jó ebédre! Szép lenne egy ilyen testvéri találkozás! – 1990.IX.20.

Levelek a Felvidékről

Az én nevem csak májustól szerepel az Önök névjegyzékén, eddig 2 számot kaptam. Nagyon örülök, hogy rendszeres olvasója lehetek a Szolgálatnak. Újjászerveződő közösségeinkben nagy szükség van a szakirodalomra, mert a múlt nagy űrt hagyott hátra, csaknem

mindent elölről kell kezdeni. Gyakran tanácstalanul kérdezzük egymástól: hogyan? – Fiatal tanárnő, 1990.VIII.7.

Sok év óta nagyon hálás olvasója vagyok a Szolgálatnak. Eddig csak Magyarországon keresztül, többször is változtatott ismerősök közvetítésével, intenciókért jutottam ez értékes folyóirathoz. Most hála a jóságos Istennek a politikai és főleg a vallásszabadság nagy ajándékáért! Ezentúl a személyes címemre kérem. – 1990.IX.16.

Köszönetet mondok kedves jótevőmnek, akinek köszönhetem, hogy a mai napon a posta kézbesítette nekem a Szolgálat 85. és 86. számát. Nagyon jól esik azt tudni, hogy valaki gondol rám, fiatal felvidéki kispapra. Továbbra is az Önök jószándékára leszek rászorulva. Előre is hálásan köszönöm, a felvidéki magyarság nevében is; ígérem, hogy Isten nagyobb dicsőségét fogja szolgálni minden hozzám eljuttatott szám. – 1990.IX.17.

Az Erdélyből, Vajdaságból és Kárpátaljáról érkezett levelekre egy későbbi alkalommal térünk vissza.

Levelek Nyugat-Európából

Kórházban voltam, és ott egy magyar ember kitöltötte nekem a kérdőívet. De nem küldtem el addig, míg le nem írhatom itthon pár szóval igazi hálámat. Én itt 37 évig semmit sem hallottam magyarul, se nem olvastam. Elég sokáig nem tudtam, hogy van magyar lelkészség a vidékünkön. Önöknek köszönhetem, hogy újra tudok magyarul olvasni. Igazi örömmel várom a Szolgálatot és a könyvmellékletét. Beszéltem az ökonómus nővérrel, de nem hajlandó a segítségre; igazán nagyon sajnálom. Így tessék szíves azt tenni, amit jónak lát. Igazi hálás szívből köszönöm az eddigi segítséget. – Magyar nővér, 1990.VII.5.

Hálásan köszönjük a Szolgálat és a mellékletek hűséges küldését. Drága puha hazai Kenyér. – Magyar nővérek, 1990.VII.23.

Bár itt minden európai nyelven bőségesen vannak folyóiratok, de olyan bátor cikk, mint a húsvéti számban Szabó Ferenctől, szóba sem jöhet. Így magam is a Szolgálat után orientálódok. Ami a magyar dolgokat illeti: a családi levelekből látom, otthon sem tudják, hogyan is állnak a dolgok; ezért hálás vagyok a Szolgálat információiért. Nagyon köszönöm az eddig küldött Szolgálatokat, és a magam módján hálálom meg. Istennek van "füle" az ilyenfajta könyörgésekre. – Magyar nővér, 1990.IX.12.

Ha lehetséges, szeretném ajándékba kapni, mert itt és máshol is több támogatnivaló van, mint amit támogatni szeretnék és tudok; és úgy gondolom, az Úr helyesli kérésemet. Jelenleg egy kiváló holland könyv (címe: A királyi út) német és magyar nyelven való megjelenésén dolgozom. A magyar fordítást Magyarországon egy jezsuita atya kezdte el. Kérem Urunkat, hogy mindkét kiadás forgalomba kerülhessen. – 1990.IX.12.

A 86. szám legfontosabb mondata az 57. lap tetején olvasható: "5) Ne hagyd el a csatateret; fejezd be a veszekedést!" – (Dátum nélkül.)

Szerte a nagyvilágból

Nagyon rám ijesztettek a 85. számban közölt szerkesztőségi közleménnyel, miszerint ha valaki huzamosabb ideig nem ad életjelt magáról, annak nem küldik tovább a Szolgálatot. Természetesen ez ésszerű rendelkezés. Kérem, ne tekintsék nagyon nagy hálátlanságnak, hogy eddig én sem írtam soha; de nagyon személytelennek tűnik számomra a levélírás egy ismeretlenekből álló szerkesztőségnek. Ha jól emlékszem, az 1970-es évek elején kértem meg egy budapesti barátnőmet, aki akkor utazott Ausztriába, hogy rendelje meg számunkra a Szolgálatot. Azóta férjem címére kapom, és nagyon nagy örömet szerez. Nigériai orvos magyar felesége vagyok. Sajnos, nem írhatom azt, hogy százak olvassák a nekünk küldött példányt; csak ketten olvassuk férjemmel. Szeretném megkérdezni, küldik-e más valakinek is a Szolgálatot Nigériába? Egyáltalán tudnak-e magyar szerzetesről vagy papról, aki Nigériában él? Sajnos, én nem találkoztam eddig senkivel. A kislányom találkozott dr. Stefan László püspök úrral, mikor Nigériában járt legutóbb. – 1990.VII.26.

Mindig két hónapba kerül, míg a Szolgálat ideér; de, hála Istennek, megjön. Nagyon jónak tartom az írásokat. Így az ember látja, hogy milyen a papi dolgozás a másik országokban. Nálunk jól dolgoznak a nehézségek között is. A legjobbnak tartom én, hogy a hívőket kitanítsuk a jó keresztényi életre. A plébániákon, ahol dolgoztam, mindig ez volt az első dolgom. A többi magától jött. Sajnos, nem tudom magyarul ezt jól kifejezni. A másik papok csak csodálkoztak, hogy a nép mindig kész a munkára a plébánián. Persze ehhez egy kis lemondás kell, de megéri. Hisz nem Krisztusért dolgozunk? – Az elmúlt évben sokba került a kórház: kétszer voltam operálva, és ráadásul tüdőgyulladást is kaptam. Még nem tudok dolgozni, de imádkozni igen. – Brazília, 1990.IX.6.

A péter-páli szám még nem érkezett meg. Rendes postával 6–9 hónapig tart az utazás. Talán karácsonyra fog megjönni. – Pápua Új-Guinea, 1990.IX.10.

Nagyon szeretem könyveiket. Ezek jelentik számomra a magyar betűvel való egyetlen találkozást, mert én itt egyedüli magyarként élek. A júniusi számot még nem kaptam meg. – Nővér Indiában, 1990.IX.11.

Én 67 éves vagyok, testvérem pedig 65 éves. A mostani bizonytalan latin-amerikai gazdasági helyzet miatt nem áll módunkban pénzt átutalni. Ha nem nagy teher, nagyon szeretnénk a kiadványaikat továbbra is kapni, mert ez az egyetlen kapcsolatunk a magyar nyelvvel. Egymás között mindig magyarul beszélünk, de más magyarokkal itt a fővárosban nem érintkezünk. Hálás köszönet az eddigi küldeményekért. A péter-páli számot még nem kaptuk meg; pedig eddig mindig rendesen megjött minden. – 1990.IX.12.

KÖNYVSZEMLE

Miklós Tomka: *Religion und Kirche in Ungarn – Ergebnisse Religionssoziologischer Forschung 1969–1988.* Magyar Egyházszociológiai Intézet – Institut für Kirchliche Sozialforschung. Bécs, 1990.

"Vallás és egyház Magyarországon" címmel jelent meg nemrég egy 580 oldalas könyv, amely összefoglaló áttekintést nyújt a vallásosság fejlődéséről Magyarországon a legutóbbi 40 év során. A munka 34 önálló tanulmányból áll, amelyeket kutatásai eredményeként a közismert magyar vallásszociológus, dr. Tomka Miklós 1969 és 1988 között – kevés kivétellel – magyar újságokban és folyóiratokban tett közzé. E felmérés színképe különösen gazdag: olyan sok területet fog át, mint pl. az egyházkutatás lehetőségei, a társadalmi és felekezeti struktúra adottságai, a vallási helyzet általában; továbbá konkrét felmérések az ifjúság világnézetéről és vallási magatartásáról, a vallásnak a családban betöltött szerepéről, a vallásgyakorlatról stb., stb.

Ezeknek a tanulmányoknak többek között az ad különleges értéket, hogy óriási űrt töltenek be: az egyháznak a második világháború óta nem volt olyan intézménye, amely felmérést végezhetett volna a lakosság vallásosságát illetően; ennek a hiánynak egyenes következménye volt, hogy az ateizmus által meghatározott kommunizmus befolyására az egyházvezetés igen messzemenő tájékozatlanság világában mozgott. Jóllehet a hatvanas évek végétől az MTA Filozófiai Intézete belekezdett egy egyházszociológiai kutatóprogramba, de odáig nem merészkedett, hogy a felelősséget magára vállalja azokért az eltérésekért, amelyek egyrészt az ideológiai álláspontok, másrészt a kutatás során felszínre került adatok és tények között mutatkoztak; így aztán az intézet a valláskutatást törölte programjából. Néhány kutató, így Tomka is, nagy nehézségek, sőt veszélyek között, saját felelősségére tovább folytatta a vallásszociológiai kutatásokat.

Tomka Miklósnak köszönhető, hogy számos általános szakkérdés, de sok egyéb, sajátosan magyar probléma is tisztázódott. Így például a hivatalos fórumok és kiadványok mindezideig 10–12% hívő emberről beszéltek Magyarországon; ezzel szemben – mint Tomka kimutatta – a magyar lakosság vallásos rétege 40–50%-ra becsülhető. Azóta mind az egyházi, mind az állami források a Tomka által kimutatott számadatokat tartalmazzák. Továbbá bebizonyította a szerző azt is – ellentétben az ideológiailag gúzsba kötött marxista valláskutatással –, hogy a vallásosságot jelentős személyiség- és magatartásformáló tényezőként kell számon tartani (pl. a családalapításban, a gyermeklétszámról vallott szemléletben stb.), s kimutatta egyrészt azt, hogy a vallásos emberek a magyar társadalmon belül külön csoportot alkotnak, amely sajátos ismertetőjegyekkel különbözik a többiektől, másrészt azt, hogy – teljesen ellentétben a hagyományos marxista felfogással – a vallásosság olyan tényező (tényleg az vagy az lehet), amely társadalmi szempontból értékes magatartásra indít. Figyelemreméltó Tomka kutatómunkája ott is, ahol igazolja, hogy az 1978–80-as években a magyar egyházban mutatkozó elvallástalanodás nem magyarázható a világviszonylatban bekövetkezett elvallástalanodási irányzattal; Magyarországon az elvallástalanodási folyamat a Nyugat-Európa országaiban végbemenőt jelentékeny mértékben túllépte, s lényegesen

gyorsabban el is harapódzott; Magyarországon ennek a folyamatnak sajátos magyar okai voltak, amelyekkel Tomka véleménye szerint céltudatosan szembe kellett volna szegülni.

A 80-as évektől – amint a kutatási eredmények mutatják – a vallásosság Magyarországon újból növekedésnek indult, ami cáfolja azt a marxista tételt, hogy az elvallástalanodás szükségszerű és állandó folyamat.

Az a tény, hogy a gyűjtőkötet német nyelven jelent meg, egy örvendetes körülménynek köszönhető: német nyelvterületen nagy érdeklődés mutatkozik az egykori "keleti tömb" országaiban, így Magyarországon is, a kommunista érát jellemző egyházi és vallási helyzet iránt. És mivel egy negyvenéves fejlődést semmilyen (bármiféle természetű) politikai változással nem lehet máról holnapra átállítani, ezért a Tomka által felderített adottságok jórésze a jelenlegi állapotoknak is megfelel, tehát teljesen időszerű. Magyarország számára kiváló kortörténeti értéket képvisel a mű, ezért joggal tarthat igényt az érdeklődésre, hisz egy olyan kor hiteles elemzését nyújtja, s tényanyagát tárja elénk, amelyben 40 éven keresztül egy totalitárius állam és egy vallásellenes ideológia módszereivel megkísérelték, hogy egy ezeréves keresztény hagyománytól kialakított országot átformáljanak, átalakítsanak. Egy ilyen dokumentáció nélkülözhetetlen kiindulópont az újrakezdéshez.

Brandenstein Mária

Garai István: *Ditirambus a mustármagról.* A szerző kiadása, Budapest, 1988.

Vallásos költő – mondják ki s írják le gyakran az ítéletet kritikusok, irodalomtörténészek azokról az alkotókról, akik többek között hitről, áhítatról, Teremtőről, Messiásról szólnak, s ebben a jelzős szerkezetben ha nincs is mindig benne a lebecsülés, a (rossz) köztudatban mégis csökkentett értékűséget jelent.

Garai István gyűjteményes kötetével – érzésem szerint – egy picikét hozzájárult ennek a legendának a szétoszlatásához.

A kötetcím már árulkodik arról, hogy Garai egyéni és eredeti stílusvilág megteremtésére is törekszik, miközben a magyar líra hagyományos ösvényeit járja. A "ditirambus" és a "mustármag" szavak társítása önmagában feszültséget teremt. A csapongó, szárnyaló, az eksztázisig hevülő, gyors, szaggatott ritmusú dalnak – az óda és a bordal rokona – merő ellentéte a mustármag; az evangéliumokban a parányiság, a kicsiség, a szerénység és a szunnyadó élet, illetve a hit szimbóluma. (Vö. Mt 17,30; Mk 4,31; Lk 13,19; 17,6.)

Azt is jelzi kötetcímével a szerző, hogy lírai világa többdimenziójú még akkor is, ha végső célja az Istennel való találkozás. Akárcsak a nagy felfedezések, ennek a logikája is roppant egyszerű: Az Úrhoz vezető út nem halad "légüres térben"; azokat a szférákat kell végigjárnunk, amelyeket Ő teremtett. Az Isten megközelíthetetlen a világ feltérképezése nélkül!

Emiatt pásztázza végig tekintetével Garai István is az egész glóbuszt: a grúzok, kecsuák, koptok földjét; olyan pontokat, ahol égre kiált a baj, a szenvedés (Koptok); ezért száguldozik a kozmosz végtelenségében (Üzem); máskor történelmi allúzióval él (Áldozás) és a misztérium szféráit úgy rántja látószögébe, hogy nemcsak merít onnan, hanem gazdagítja is azt (Tejbarlang és szabadság).

Van aztán olyan csoportja is a kötetbe gyűjtött verseknek, amelyekben áttételek nélkül, "direktben" fordul az Istenhez. Műfajilag ezek a leghagyományosabb lírai megnyilatkozások. Ezek az ima-versek az ősmintára ütnek vissza, az Énekek éneke csodás szövetű darabjaira. Ilyen a Könyörgés, az Isten, a Könyörgés csendességért. Tiszta humánum és folttalan etika nevében szólal meg Garai, s változatosságot talán csak az hoz, hogy Balassi perlekedését, Ady nagy háborgását ugyanúgy megismétli, mint Babits vagy Sík Sándor finom, elegáns, mértéktartóan alázatos főhajtását. S hogy mennyire tudatosan ápolja a magyar költészet Isten-dicsérő hagyományát, jelzi az Isten versének alábbi néhány sora:

> Hol rejtőzöl tehát egyáltalán?
> Berzsenyi ódája még fülemben cseng, amelyet ifjúságom
> idején tanultam. Arany imára serkentő szava is bennem
> zsong, hiszen te voltál neki a mindenkori erős vár
> a zivatarok idején. Hallom a költőelődök hangját – és hitelt
> adok nekik.

S ha a továbbiakban is szférákat, dimenziókat keresünk Garai költészetében, a kizárólagosan világi témájú verseket kell megemlítenünk, amelyek a kötet jelentős hányadát teszik ki.

Ezekben a nemzet sorsáért való aggodalom az uralkodó téma. Hol eszelősen, hol mennydörögve, hol elhalkuló könyörgéssel szól magyar népünk, magyar hazánk, magyar nemzetünk romlásáról, s "ég felé emelt kézzel" keresi az írt a sebekre, a vigaszt a sérelmekre, s cselekvő lendülete szinte féktelen, amikor a rettenetes vég elkerülésének útjait keresi: Földszintes, Erdőzúgás, szívdobogás, Fájdalom nélkül, Egy oklahomai történész a magyarokról, Lél és Bulcsú a Kisalföldön.

Többet foglalkozik belső bajainkkal, mint a külső világtól kapott sebekkel, ezért tér vissza minduntalan az utóbbi évtizedek legbarbárabb cselekedetére, az abortuszra, s kollázs-verset is szerkeszt, összeválogatva erről a csendes nemzeti katasztrófáról írt legjobb írások egy-egy passzusát.

Nincs olyan szemérmes költő, aki ne foglalkozna a saját költői szerepével, hivatásával. Garai István verscímként is átveszi erdélyi költőtársának, Lászlóffy Aladárnak híres ars poetica-ját: "A költő is éppen csak annyit kérdez, mint a vak: VAN ITT VALAKI?"

Így keresi ő is minden sorával az embert, s az emberi világban bolyongva az Istent, s boldog örömmel tölti el a találkozások minden ritka pillanata.

Magyar nyelvünk nagy titka az agglutináló jelleg, a szóvégi toldalékok jelenést, viszonyulást, kapcsolást meghatározó ereje. A lát ige továbbképzett alakja a látó vagy a látnok. Látni csak az lát, kinek szemvilága ép, de látó, látnok a vak is lehet. Lászlóffy Aladár, s tőle átvéve Garai István azt a belső, elsősorban hitből táplálkozó látást emlegetik, amelynek nincs köze az érzékeléshez, hanem egész szellemi és érzelmi mechanizmusunkat érinti és meghatározza. S ha így keressük Istent, azonnal láthatóvá válik; nemcsak a költők, hanem a kisebb tehetséggel megáldott keresztények számára is.

Kár, hogy Garai István hazájában szinte teljesen ismeretlen. Csupán a külföld jutalmazta latinul írott verseiért kétszer is Petrarca-díjjal...

Pánczél Gábor

NÉHÁNY SAJÁTOSAN KERESZTÉNY JELENTÉSŰ SZÓ HELYESÍRÁSÁRÓL

Pár évszázaddal ezelőtt, pl. Tinódi Lantos Sebestyén vagy Pázmány Péter korában, a helyesírás nem követett kiforrott, meglehetősen egységes, és főleg nem tudományos akadémia által megszabott irányelveket.

Már vagy másfél évszázada azonban alakul és kristályosodik a magyar nyelv írásának közmegállapodáson alapuló és közérdekből szabályozott eljárásmódja. Ezt alapjában véve mindnyájan helyeseljük – de talán nem vesszük a fáradságot, hogy a részletekkel tisztába jöjjünk, és következetesen érvényesítsük.

A helyesírás stilisztikai lehetőségeket rejt magában – olyanokat is, amelyek teológiai vagy lelkiségi tartalommal függnek össze.

Ilyen nézőpontból reflektálunk most az Eucharisztia szó helyesírására, egybekapcsolva néhány más sajátosan keresztény kifejezésével.

Sajnos, a zűrzavar ezen a téren messze túlmegy a megengedhetőség határain. A kinyomtatott szövegekből ítélve az írók nem tudják, és minket sem tesznek okosabbá, mi a helyes(ebb): eukarisztia vagy Eucharisztia? egyház vagy Egyház? a II. Vatikáni zsinat vagy a II. Vatikáni Zsinat (sokan írják így – talán könyvcímnek tekintik?!) vagy a II. vatikáni Zsinat vagy a II. vatikáni zsinat?

* * *

Az Eucharisztia szóval kapcsolatban két helyesírási probléma merül fel.

1) A szó azoknak a szavaknak a csoportjába tartozik, amelyek ugyan görög eredetűek, de a magyarba közvetlenül a latinból kerültek. Az ilyen szavakban a ch (a görög kh) kétféleképpen alakult.

a) A szó elején – úgy látszik, kivétel nélkül mindig – k lett a kiejtése és az írása is; pl. klór, kronológia, karizma, kórus, Krisztus, kiazma, kiló, kémia, kinematika stb.

A ch írásmód a szó elején csak olyankor marad meg, amikor a szó idegennek, nem pedig magyarnak tekintendő; pl. Magna Charta.

b) Szó belsejében az írás ch, a kiejtés pedig (keményebb, erősebb) h; pl. technika, mechanika, monarchia, archeológia, archaikus, euchologium, eunuch stb.

c) A II. vatikáni zsinat utáni liturgiareform fordítói és szövegkiadói tévedtek a k-s írásmód (eukarisztia) bevezetésével és meghonosításával.

Az egyháziaknak ettől a tévedésétől az Akadémia (az 1988-as Helyesírási Kéziszótárig bezárólag) minden kiadványában következetesen távol tartotta magát; mindig az eucharisztikus írásmódot használja.

2) Nem olyan egyértelmű, mint a ch vagy a k közötti választás, az Eucharisztia nagy kezdőbetűjének helyessége.

Ezt a kérdést néhány más szó és szócsoport kezdőbetűjével egybevetve vizsgáljuk meg.

a) Az Egyház szó nagy kezdőbetűje nemcsak helyesnek, hanem egyedül jogosultnak tűnik, amikor nem egyéb, mint a Római Katolikus Egyház vagy egy más egyházközösség rövidült intézményneve (hasonlóan az Akadémia vagy az Opera megjelölésekhez).

Kis kezdőbetűs az egyház szó, amikor köznévi értelme van; pl. a helyi egyházak, a magyar egyház, a református egyház (úgy általában), a katolikus egyház (olyan és hasonló értelemben, mint: az egyházi felfogás, az egyházi vezetés).

b) A II. vatikáni zsinat kifejezés vagy a zsinat (ugyanolyan értelmű) szó nagybetűs írása nem jogosult, mert valójában nem intézményről, hanem egyszeri történelmi eseményről van szó (mint pl. a debreceni országgyűlés kifejezésben). A zsinathoz fűződő érzelmi töltés nem indokolja meg a nagy kezdőbetűt.

Az 1950-es évek helyesírási szabályai szerint nagy kezdőbetűkkel kellett írni a Nagy Októberi Szocialista Forradalom kifejezést. Ne essünk hasonló túlzásba a számunkra annyira fontos zsinattal most, a 90-es években!

Jogosultnak tűnik a nagy kezdőbetű legalább két szócsoportban, amelyek a katolikus hit szerint Jézus Krisztus személyes létének bizonyos megvalósulását jelentik; az egyik az Eucharisztia, az Oltáriszentség, szent Kenyér stb.; a másik az Egyház, Krisztus egyetemes Egyháza, titokzatos Teste stb.

d) A teológiának – mint más tudományoknak is – jogában áll, hogy nagybetűvel írjon egyes szakkifejezéseket, amelyek különös nagyságrendű valóságokat jelentenek; ilyenek a Húsvét (mint Krisztus nagy központi misztériuma), a Törvény (a sajátos páli értelemben).

Nagy Ferenc

KISPAPEGYSÉG

KISHÍR EGY NAGYSZEMINÁRIUMBÓL

Átveszünk egy oldalt az Egri Növendékpapság Magyar Egyházirodalmi és Egyházművészeti Társulatának szigorúan "belső használatra" készült Gaudete című újságjából, az újság ez év márciusi számából. Az írás szerzője Káposztássy Béla "ki nem küldött tudósító". A drámai riport három fejezetre osztható.

I. 1990. február közepén az Egri Érseki Papnevelő Intézet első évfolyamának év elején kinevezett bidellusát a népharag elsöpörte. Szinte egyhangúlag demokratikus választásokat követeltek.

II. Megindult az első szabad bidellusválasztási korteshadjárat. Mindenki jelölt volt. Plakátok jelentek meg választási jelszavakkal. – Nem lesz többé hangulata únott és méla, / Ha bidellusa lesz a Káposztássy Béla! – Itt nincs esélyed, ellentábor, / Mert sztár csak a Kontra Gábor! – Nem kell nekünk bidellusnak a tavalyi, / Legyen inkább a mi bidink: Csabai! – Bidellusi újév kezdetén: / Bohrt, búzát, békességet! (Bohr Andris.) – Már a macskám is tudja, a Mityu: / Bidellusnak legjobb a Sityu! (Kómár István.) – Ködmön Ferenc Cardinális / Bidellusnak optimális! / Szavazz rá, és minden (kis)pap / Bíborszínű cingulust kap!! (Ferenc Card. Ködmön) – A Szabad Bidellusok Pártjának első bidellusjelöltje: Babály András. Programja: Mindent a nevetekben! Szavazzon Ön is rá! Legyen Önnek is András a Babálya! SZBP.

III. Az 1990. február végén megtartott szavazás megdöbbentő eredménnyel zárult: Babály András, az előzőleg letett bidellus döntő többségű győzelmet aratva – immár demokratikus szavazás eredményeképpen – újabb félévre megbízást nyert a bidellusi tisztség betöltésére.

Zsidó János

PÉLDAKÉP

Minden fiatal keresi a példaképet. Sok kamasz szobájának falát filmsztárok, énekesek vagy sportolók képei díszítik. Őket tekinti példaképnek, őket igyekszik utánozni. Sok sztár azonban csak hullócsillag, és esetleg úgy él, hogy nem méltó a követésre.

A keresztény embernek olyan példaképre van szüksége, aki valóban erényes és jellemes ember, akinek életéből van mit meríteni. A mi igazi példaképeink a szentek; emberek voltak, de valamiben kitűntek, foko-

zottabb mértékben valósították meg a szeretet parancsát. Ahhoz, hogy példaképet találjunk, nem kell fellapozni a szentek életét. Jó kereszténnyel találkozhatunk az életben is, csak észre kell venni.

Én egy olyan keresztényt szeretnék bemutatni, akinek életéből meríthet fiatal és idős egyaránt. Nincs már közöttünk. A napokban emlékezünk meg halálának 9. évfordulójáról. Harminchárom éves lenne, ha élne.

Eszes, vidám, jólelkű fiú volt, az emberek szerették, jó volt mindenkihez. Az Úr hívta őt, és ő válaszolt a hívásra. 1976-ban kezdte meg tanulmányait a pozsonyi Hittudományi Főiskolán. Jó pásztor szeretett volna lenni, aki jó példával és szép szóval vezeti a nyájat Isten felé. A Mester azonban másképp határozott. Másodikos volt, amikor szervezetét megtámadta a gyilkos kór. Kevesen tudták róla, hogy beteg. Csak legszűkebb baráti körének mondta el. Három évig hadakozott a betegséggel, mígnem földi élete befejeződött. Ez idő alatt nagyon megváltozott. Külsőleg megmaradt vidámnak, telve volt energiával, tenniakarással. Belsőleg a szenvedés formálta őt. Mint a szobrász vésője a követ, úgy faragta őt a szenvedés, mígnem olyan lett, amilyennek a Mester akarta. Rájött, hogy az ő útja nem a Jó Pásztoré, hanem az Isten Bárányáé. Tudatosan vállalta a szenvedést, felajánlotta másokért. Türelmével, szenvedésével példát mutatott.

A betegség egyre jobban elhatalmasodott; tudta, a szentelést már nem éri meg. Kérte püspökét, hogy előbb szentelje fel őt. Július Gábris püspök atya eleget tett kérésének, és 1981. március 26-án pappá szentelte. A szentelésen sápadt volt, fehér, keze bekötve, de arcából erő sugárzott, és mindig mosolygott. Következő két napot a kórházban töltötte, hogy felerősítsék őt az első misére. Állapota rosszabbodott. A primícia napjának reggelén a rokonok és barátok ott álltak a szülői háznál bizonytalanságban. Lesz szentmise vagy nem lesz, ez volt a kérdés. Végre begördült a mentő, s ő a hordágyról mosolyogva int: ne izguljatok, lesz elsőmise. És volt is, március 28-án Dunaszerdahelyen. Betegen, de hősiesen, szinte áldozati bárányként mutatta be első szentmiséjét az Úrnak; sokan ekkor látták őt utoljára.

Életének további részét a kórházban töltötte. Sokan látogatták. De ő nem szorult vigasztalásra. Ő volt az, aki vigasztalt, bátorított, buzdított, gyóntatott, lelki tanácsokat adott. 84 napot szolgált így az Úrnak, imádkozva és szenvedve, de boldogan, míg a Mester magához nem szólította. Élete az Isten országában 1981. június 19-én kezdődött. Temetésére az ország minden részéből jöttek. Bár szemünk könnyezett, de szívünkben béke volt.

Sándor testvérünk végigharcolta a jó harcot, befejezte pályafutását. Van egy barátunk az Isten országában.

Sírja a dunaszerdahelyi temetőben az út mentén van. Sokan mennek el mellette. Mosolygós arca a fényképről simogat. Sokan megállnak a sírjánál. Tekintete és élete ezt sugallja: Ne félj, érdemes jónak lenni, érdemes szenvedni...

Áldozata nem volt hiábavaló, azóta már Szerdahelyről ketten is meghallották az Úr hívását. Reméljük, lesznek többen is... És ki tudja, hány szenvedőt erősített meg az ő példája.

Példakép ő, akit követhet idős és fiatal. Bokros Sándornak hívták.

(A felvidéki Remény c. hetilap 1990. június 24-i számából.)

HALOTTAINK

P. Kardos Ferenc Benő OSB május 27-én Győrött; tem. Győrött jún. 4-én (82,62,56)

Dr. Burján Imre c. prépost, ny. esperes május 27-én; tem. Szabadbattyánban jún. 8-án (82,57)

Varga R. József c. prépost, ny. plébános máj. 28-án Székesfehérvárt; tem. Székesfehérváron jún. 11-én (91,67)

Zsebedits Aladár érd. esperes, ny. bezenyei plébános jún. 6-án Székesfehérvárt; tem. Magyaróváron jún. 13-án (60,37)

Dr. Kubinyi György c. esperes, vörösberényi plébános jún. 7-én Vörösberényben; tem. Vörösberényben jún. 15-én (73,49)

P. Forsthoffer Imre Máté OSB jún. 8-án autószerencsétlenség következtében; tem. Bakonynánán jún. 19-én (37,17,9)

Novotny József kisegítő lelkész jún. 10-én Szombathelyen; tem. Szombathelyen jún. 18-án (49,26)

Horváth Jenő c. apát, ny. somorjai plébános jún. 11-én Mosonmagyaróváron; tem. Somorján jún. 19-én (82,59)

Komáromi András püsp. tanácsos, karádi plébános Karádon jún. 11-én; tem. jún. 20-án Székesfehérváron (74,47)

Gelencsér János c. esperes, ny. inkei plébános jún. 12-én Székesfehérvárott; tem. Kutason jún. 22-én (83,58)

Domján László c. esperes, ny. hévízi plébános jún. 15-én Nemesbükön; tem. Keszthelyen jún. 28-án (57,31)

Magyar János ny. balatonszepezdi plébános jún. 16-án Keszthelyen; tem. Balatonszepezden jún. 27-én (87,62)

Makk Ferenc ny. plébános jún. 21-én; tem. Budakalászon júl. 3-án (85,60)

Felföldi Bertalan dunavarsányi plébános júl. 4-én; tem. Dunavarsányon júl. 13-án (64,41)

Göcze István érd. esperes, ny. körmendi plébános júl. 8-án Székesfehérváron; tem. Váton júl. 17-én (76,52)

Dr. Tomori János székesegyházi kanonok, ny. plébános júl. 24-én; tem. Vácott aug. 1-én (84,61)

Halottaink jegyzékének összeállításához fő forrásaink évtizedek óta az Új Ember, a Magyar Kurír, a magyar egyházmegyék hivatalos közleményei és gyászjelentései voltak. A Magyar Kurír ez év július közepétől szeptember 1-ig nem közölt halálhírt (nyilván főleg átszervezése és egyhónapos szünetelése miatt); az Új Embernek ez év június vége óta csak egy számát kaptuk meg; az egyházmegyei közlemények és gyászjelentések egyre foghíjasabban és rendszertelenebbül érkeznek szerkesztőségünkbe.

Reméljük, hogy a hírek normális és rendszeres vétele hamarosan helyreáll. Ez nemcsak a halottak jegyzékéhez lenne kívánatos, hanem abban is segítene bennünket, hogy az Eszmék és események rovatba pontos információk alapján gyűjthessünk magyar anyagot. (1990. szeptember 22-én a szerkesztő még csak hallomásból tudja, hogy a Magyar Püspöki Karnak új elnöke van.)